

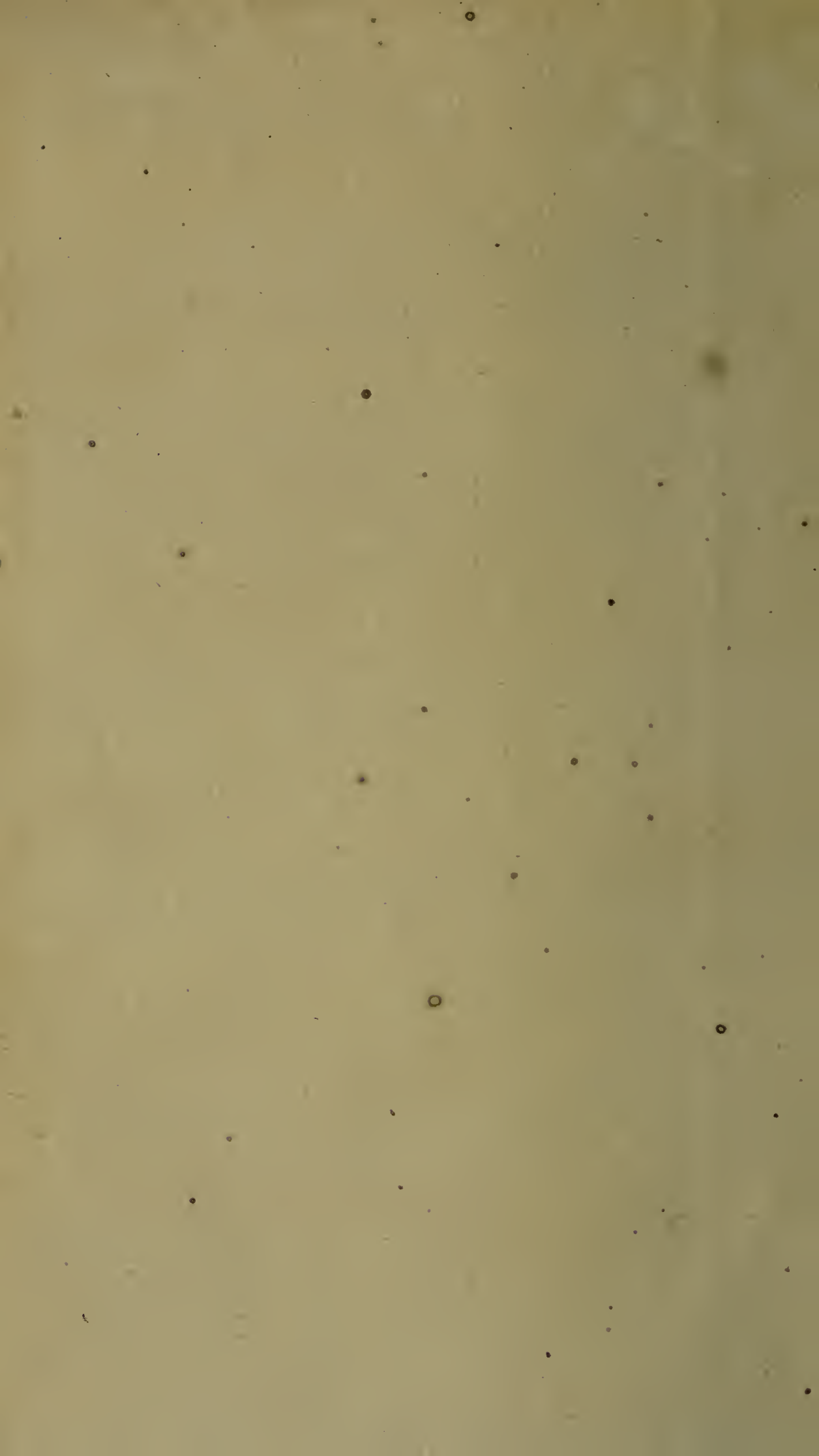

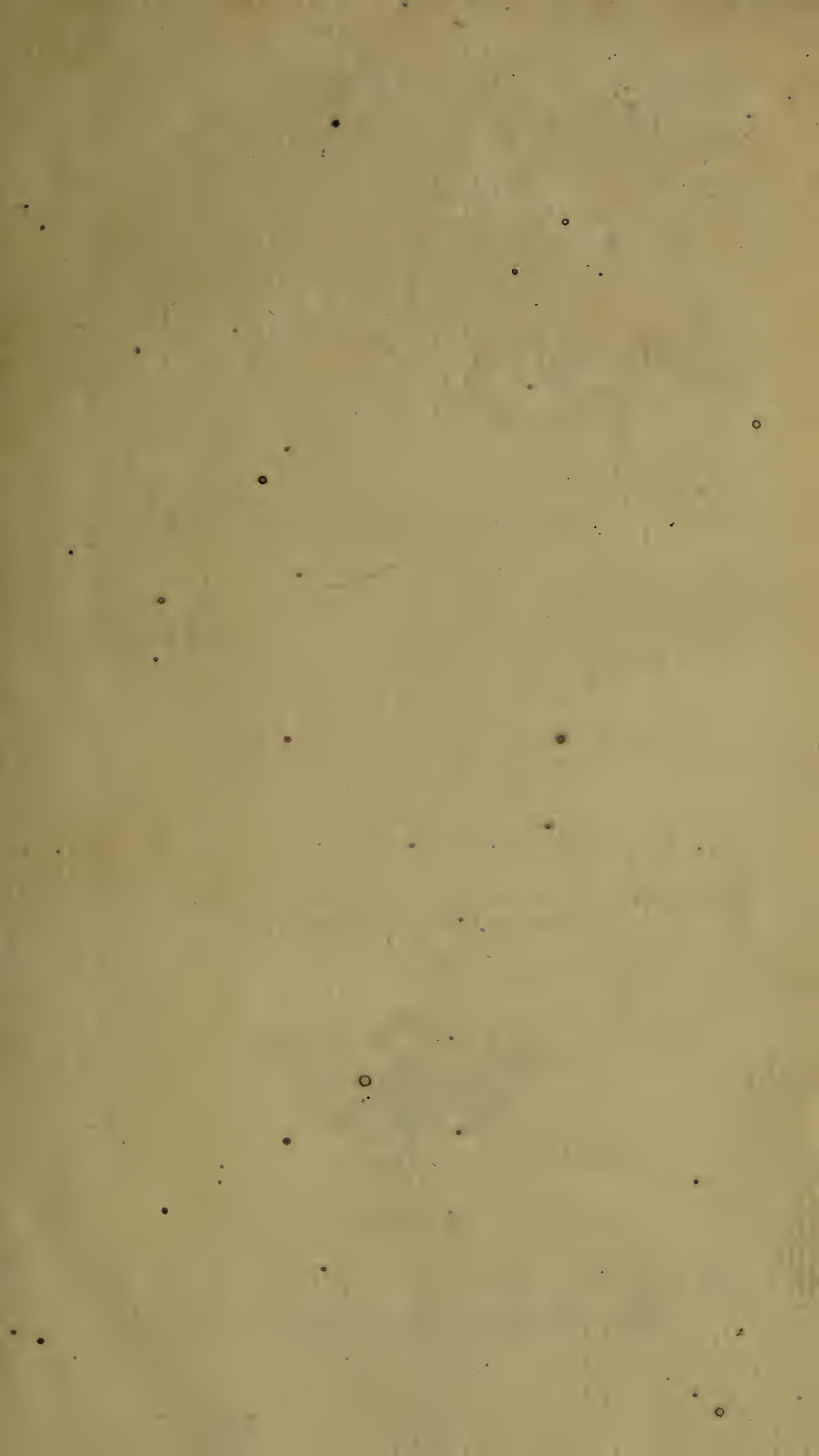
50418/B

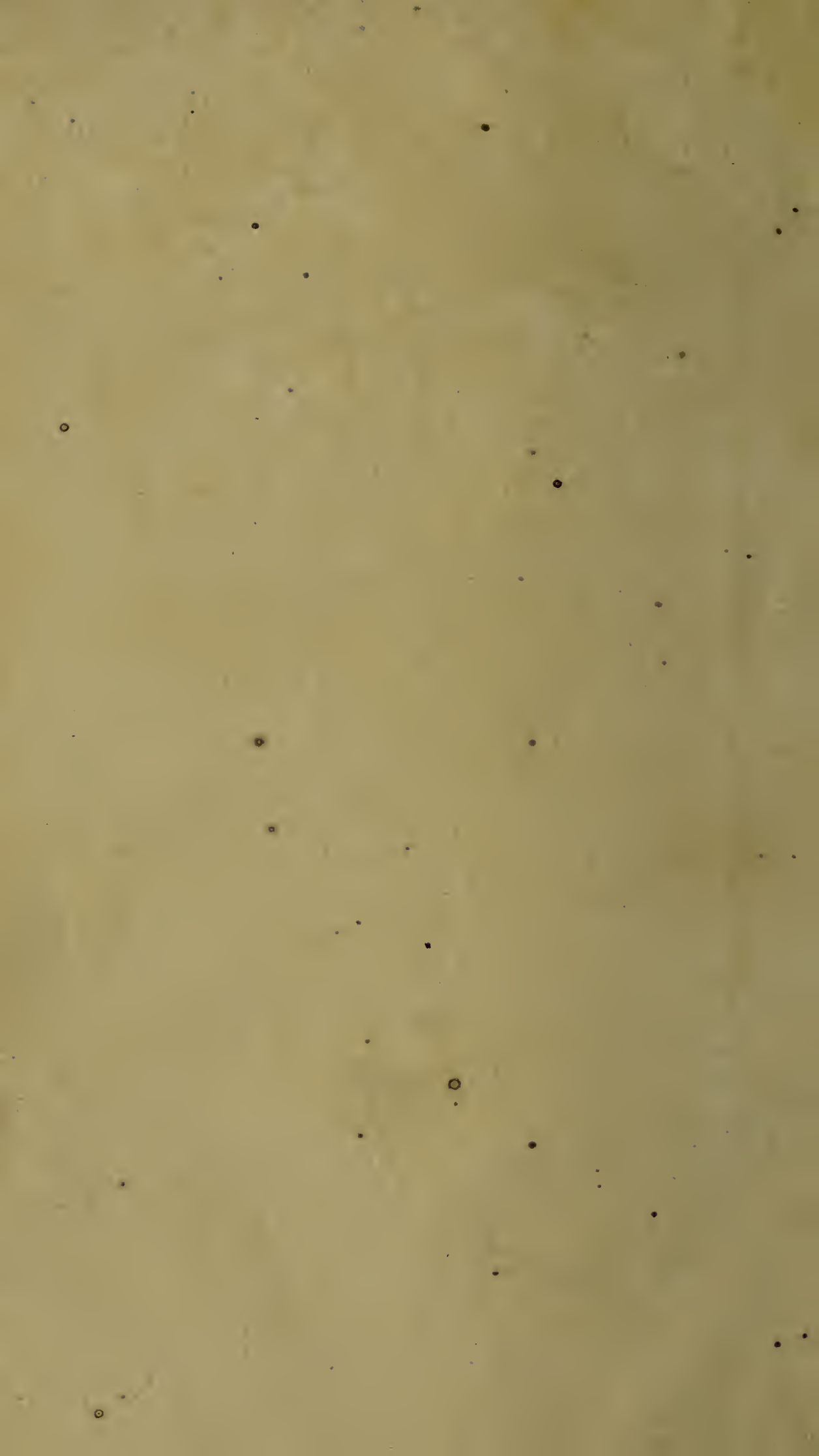

~~W. S. 107~~

W. S. 107

42650

K O R T E
B E S C H R Y V I N G
E N
G E N E E S W Y S
D E R
Z I E K T E N,
D I E V E E L Z I N T S I N D E
H E I R L E E G E R S
V O O R K O M E N;
D O O R

GERARD BARON VAN SWIETEN.

*Raad en eerste Lyf-Arts van hare Keizerlyke en
Koninglyke Majesteiten, &c. &c.*

In het Nederduitsch Vertaald, en met Aan-
tekeningen Vermeerderd,

D O O R

JACOB VAN DER HAAR.

*Heel- en Hand-Arts van de Stad en het Hospitaal,
der Hoofdstad 's Hertogenbosch.*

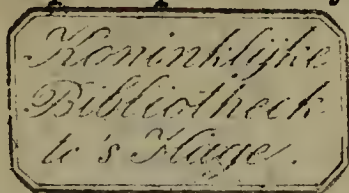
T W E E D E N D R U K .

T E A M S T E L D A M ,

By J A C O B U S V A N H E U N ,

Boekverkoper op de Lelygragt, 1760.

*Morbi non Eloquentia, sed Remediis
Curantur.*

De Ziekten worden niet geneezen door
Welspreekendheid, maar, door Ge-
neesmiddelen.

C. C E L S U S.

B E R I C H T
V A N D E N
V E R T A L E R
A A N D E N
L E E Z E R.

A Ls ik voor eenigen tyd, in verschei-
de Hoogduitsche Nieuws-Papie-
ren, onder andere zag, een Werkje met
den volgende titul; Kurtze beschreibung und
heilungs-art der Krankheiten welche / am ostersten
in dem feldlager / beobachtet werden; durch
GERHARD BARON VAN SWIETEN;
zoo bevong my de lust het zelve te zien.
Als dit my nu onlangs gelukte, zoo zag
ik, dat, nog op het titulblad, nog in den
Keizerlyken Verlof-Brief, de naam van
den Hr. VAN SWIETEN, gevonden
wierd; zoo ras ik echter het zelve doorlee-
zen had, zag ik duidelyk aan de geheele
Boerhaviaansche Leer-en Geneeswyze, dat
de Hr. VAN SWIETEN, daar van de Ma-
ker was; en vooral, toen ik het Hooftdeel
over de Venusziekte las. Ieder weet, dat
de Nieuwe Geneeswys daar van nog on-
langs door den Hr. VAN SWIETEN, aan
zyn voornaamste Vrienden in Europa, is
mede gedeeld. Eenige dagen daar na,
* 2 ver-

Bericht van den Vertaler,

verhaalde ik den voornamen inhoud daar van aan den *Hooggeleerden en zeer ervarenen Heer* JOHAN BON, die ook de goedheid hadde dit Werkje zelf te doorbladen; zyn *Wel Edele* rade my vervolgens om het zelve te Vertalen; oordeelende dat het voor onze Nederlandsche Heelmeefters, en vooral te Scheep-varende, van zeer veel nut konde zyn. De aanrading van een Man, zoo oordeelkundig als ervaren in de Legerziekten, en die in den voorgaanden Oorlog, de Krygszieken met zoo veel roem als iever behandeld hadde, konde ik niet afflaan; en dit is waarlyk de oorzaak, dat dit Werkje, in onze Taal, te voorschyn komt. Indien 'er derhalven de Leezer eenig nut of voordeel uit trekken mogt, zoo meen ik, dat hy niet my, maar den voorgemelden *Hoogleeraar*, daarvoor te danken heeft. Ondertuffchen vernam ik, dat door geheel Duitschland, dit Werkje op den naam van den BARON VAN SWIETEN, zeer getrokken en van zyn *Hoog Wel Gebooren* (immers zoo veel my bewuft is) niet wedersprooken wierd; en dit is de reden, dat ik 's Mans wydberuchten Naam op het Voorhoofd geplaaft heb (*).
On-

(*) Na dat dit Werkje, voor omtrent zes Maanden, het eerst, in onze taal, was uitgekomen; ontdekte ik daar na, dat, den Hooggeleerden HR. A. DE HAEN, Vriend en Amptgenoot van den HR. VAN SWIETEN, in zyn *Division. Febr. p. 76.* het zelve ook aan den HR. VAN SWIETEN, onder

aan den Leezer

Onze *Hr. Schryver* zegd te recht in de Voorreden, dat dit *Werkje* voor ervaren *Geneesmeesters*, niet geschreven is, nadien deze hun *Kunst-verstaande*, dit, lichtelyk ontbeeren kunnen. Voor zulke Mannen, die, waarlyk als steuntzels van de Menschelyke Maatschappye niet genoeg geëerd kunnen worden, heb ik het zelve ook geenzints vertaald; maar, voor de zulke, die by de Krygsvolkeren, op de Scheepen, of ten platte Lande, als *Genees- en Heelmeesters*, de *Zieken* moeten helpen; En echter schroom ik niet te zeggen, dat het zeer te wenschen ware, dat veele *Geneesheeren*, die de waardigheid van *Geleerden* bekomen hebben, het onderrecht van dit beknopte *Werkje*, niet meer noodig hadden; maar waarlyk dit is, helaas! veel eer hartelyk te wenschen, dan te hoopen; en ik verwagte niet, dat iemand my daar van bewys zal vergen; want dit zou al te hatelyk schynen. Nu, zulke in naam *Geleerde Mannen*, die slechts den naakten titul van *Doctor* bezitten, en of nooit, of te weinig, onderrecht genooten, of, daar voor niet genoegzaam vatbaar zyn, en ech-

der zyn gewoonen naam, van *illustriff. Praeses, Lib. de Morbis Castrensibus*, toeschryft. Ik hoop, dat dit getuigenis, by het bovenstaande gevoegd, een onwraakbaar bewys zal zyn, dat die *Heer* daar van den *Maker* is. Zedert dien tyd, is dit *Werkje*, ook te *Weenen*, in de *Latynsche en Fransche Talen*, uitgegeven.

Bericht van den Vertaler,

echter de kost, met Zieken te bedienen, moeten, of willen winnen, en zomwyl, daar in al vry stout doordraven; dezen zeg ik, zal en kan dit voortreffelyk Werkje, zoo zy het slechts by leedige Uuren doorlezen, van een uitnemend nut zyn, en ik durf het hun daar toe stoutmoedig aanraden, als zynde een *proprie dictus pons Asinorum*; vooral, om dat het zelve zoo eenvoudig, kort, klaar, en duidelyk geschreven is; dat alle die niet in staat zyn eene breede, verhevene, en geleerde Verhandeling, te verstaan; dit nochtans aanstonds begrypen zullen.

Schoon dit *Werkje*, den naam en het opschrift van LEEGER ZIEKTENVOERD, zoo moet men daarom niet denken, als of dit bezondere, en daar aan alleen eigene Ziekten waren, die op andere plaatsen, en by andere *Menschen*, niet zouden voorkomen: in het tegendeel, de hier in verhandelde Ziekten koomen *overal*, en *alle dagen*, onder alle soorten en staten van *Menschen* voor, en moeten ook op dezelve wyzé behandeld en genezen worden; en deswegens is dit *Werkje* op alle plaatsen, en by alle *Menschen* ook van het zelve nut.

In de Vertaling, heb ik niet alleen getracht den waren zin te treffen, maar ook, zoo veel immer mooglyk was, my, van de eige woorden en spreekwyzen van den Heer Schryver, te bedienen; en ik vlye
my

aan den Leezer.

my daar in geslaagd te hebben. En alhoewel dit Werkje waarlyk de nieuwste en tot nog toe allerbest bekendste Geneeswyze der Ziekten bevat; zoo heb ik nochtans, op zommige plaatzen, eenige korte, doch zeer geringe Aantekeningen gevoegd. En schoon veele zoogenaamde *Geleerden* niet wel verdragen kunnen, dat een *Ongeleerde* en wel een *Heelmeeſter*, op een waarlyk geleerd-mans Werk, Aantekeningen make; zoo hoop ik nochtans, dat een *Edel-aartig Geleerde*, my, dit niet euvel zal afnemen; vooral, als ik hem zegge, dat de Aantekeningen niet zoo zeer van my, als wel van andere Geleerde of Ervaarne Mannen, ontleend zyn: ten anderen, zoo heb ik in de Hooge School van's *Lands Hospitalen* ruim vier Jaaren lang, byna dagelyks, een groote meenigte van Leegezicken moeten behandelen, en mene aldus, dat het my een groote ſchande zoude zyn, indien ik daar in geheel onkundig gebleven ware. Maar behalven dit, zoo meen ik ook, dat in de Vierſchaar van *APOLLO*, geen hooge, lage, of mindere eeren-titulen, geacht worden; en dit heeft my te meer verſtout, om deze weinige Aantekeningen, hier by te voegen; evenwel, hoop, wensch, en bidde ik, dat niemand my daarom zoo verwaand aanmerke, als of ik daar door my eenigzints nevens den wakkeren *Hr. Schryver*, gelyk

Bericht van den Vertaler, aan den Leezer.

wilde stellen; in het tegendeel erken en belyde ik oprechtelyk, dat ik, en honderd diergelyke met my, nevens den Hr. Schryver, op geen éénen dag te noemen zyn; en dit betuig ik voornamentlyk daar mede, dat ik byna ieder dag, in 's Mans breede Verklaringen, over den *Onsterfelyken* BOERHAVE, nog School gâ: voor 't overige smeek ik verlof, om mynen Wensch by die van alle ware Geleerden, te mogen voegen; en den ALMACHTIGEN te bidden, dat hy onzen kloeken Schryver verder gelieve kracht, lust, en tyd te geven, om ook het vierde en laaste deel van zyne Verklaringen, spoedig te vol-eindigen.

Dit, bescheide Leezer, is genoeg tot uw Naricht: lees en herlees dit kleine Werkje met alle mogelyke Aandacht. Zoo gy het U geheel eigen maakt, en met een voorzichtige kloekmoedigheid te werk gaat, uw geringe moeite zal U nooit berouwen; en My, zal het een aller-uitnemenst genoegen zyn, als ik van achteren merken mag, dat het diene, ter Verheerlyking van den grooten SCHEPPER, en ten nutte van onze *Natuur- en Medegenooten.*

J. VAN DER HAAR.

's Bosch,
17⁴/₂60.

V O O R.

VOORREDEN

VAN DEN HEER

SCHRYVER.

DE Levenswys der Soldaten, is aan zeer veele, groote, en gantsch onvermydelyke moejelykheden, onderworpen; ja! dezelve zyn dikwerf zoo gesteld, dat, de allersterkste Lichamen niet in staat zyn, die te kunnen uitstaan, zonder zig daar door, aanmerkelijke Zwakheden en Ziekten, op den hals te halen: aldus is het geen wonder! dat men by een Krygs-heir een groote meenigte Zieken vind.

Niettegenstaande dit, bemerkt men, dat de zoor-ten der Ziekten onder de Soldaten, nochtans niet veelvuldig zyn.

Hierom scheen het de moeite wel waard, dat men de voornaamste Ziekten, welke men in een Heirleeger aantreft, der wyze beschreef, dat men de een van de ander, door zekere kenmerken, kon onderscheiden; en daar by zulke aanwyzingen voegde, uit welke men kon weten, of het met de Ziekte beter of slijmer wierd; maar ook te gelyk die Hulpmiddelen aanwees, welke tot derzelve genezing voldoende zyn; als mede de Leefwys, die de Zieke in het eten en drinken, had waar te nemen.

In diergelyk een kort en klein Werkje heeft men voor al in acht moeten nemen, dat men zich kort, doch zoo uitdrukke, dat men daar door niet duister wierd.

Edog, men kan licht begrypen, dat dit Werkje voor ervaarne Geneesmeesters, niet geschreven is; nadien deze hun Kunst verstaande, en nog daaglyks, door de ondervinding, daar in kragtiger wordende, dit, het

V O O R R E D E N

welk slechts de eerste Leerregels derzelve bevat, zeer licht ontbeeren kunnen.

Echter komt het dikwils voor, dat het aantal der Zieken, in een Heirleeger, zoo groot is, en zoo verre van elkander verspreid legt, dat de Veld Geneesmeesters niet in staat zyn, die alle te kunnen hulpe bieden.

Aldus vereischt dikwerf de noodzakelykheid, dat men de zorg, over de Zieke Krygsvolkeren, aan zulke Menschen toevertrouwd, welke zekerlyk die ervaring en wetenschap, niet bezitten, welke van een recht aartig Geneesmeester, kunnen gevorderd worden.

Deze, kan aldus dit Werkje dienstig zyn, op dat zy, uit de wel op gemerkte Kenteekenen, de tegenwoordige Ziekte kennen, teffens mogen weten, wat te doen, en welke Hulpmiddelen aangewend moeten worden. De Voorschriften (Recepta) van dit Werkje, zyn op het eind van het zelve gevoegd, en met Nommers gemerkt. By deze voorgeschreven Hulpmiddelen, heeft men voornamentlyk betracht, dat dezelve, zoo veel immers mogelyk ware, bekort zyn; vooral, heeft men de zulke voorgesteld en aangeraden, welke licht te bekomen, en met geen groote moeite of kunst, behoeven vervaardigt te worden.

Mogelyk zal het niet ondienstig zyn, eenige weinige erinneringen hier by te voegen, die veel zullen kunnen helpen, om de Soldaten voor Ziekten te bevryden, en hunne gezondheid te bewaren: Het is waar, de Krygsdienst laat niet altoos toe, dezelve volmaakt te kunnen in acht nemen; niettemin, zal het niet ondienstig zyn, het voornaamste daar van, te mogen weten, om zich ten minsten, daar het de omstandigheid toelaat, daar na te kunnen voegen.

I.

Een nieuw-geworven Soldaat, welke op eenmaal
zyn

VAN DEN HEER SCHRYVER.

zyne Ouders ontnomen, en van zyn Geboorte plaats vervreemd word. pleeg gemeenlyk treurig en neerflagtig te zyn; en hoe zwaar ook den Landbouw zyn mag, zoo is zulk een doch naauwlyks in staat, den arbeid en moeijelykheden van 't Soldate leven, te kunnen uitstaan; zoo hy langzamerhand daar toe konde gewoon worden, dan zoude het met hem veel beter zyn.

Zoo men deze op eenige wys vervrolyken kan, dat is het allerbeste.

2.

Versche Groentens en Gewassen zyn voor Soldaten het beste voedsel; desgelyks rype Vruchten, welke nooit schade doen, ten zy men te veel daar van eet. Onrype en zuure Ooft, is altoos nadeelig: door 't gebruik van Groentens, Gewassen, en Ooft, word men van Scheurbuik bewaard, en zoo men het zelve heeft, genezen.

3.

Men moet het zuiverste Water verkiezen, dat men bekoomen kan. Geheel zuiver Water vind men nergens. Dat Water is het beste, dat de minste vreemde deelen in zich heeft. Het is licht te kennen, welk Water het zuiver- of onzuiverste is. Want, als men in onzuiver Water, Wynsteenoly (Oleum Tartari per deliquium) druipt, zoo word het zelve aanstonds onklaar, en bekomt een kleur van Melk. In zuiver Water, ontstaat echter, door de Wynsteen-oly, slechts een klein Wolkje. Als men het Water uit een Rivier moet halen, dan moet men het zelve niet na by den boord, maar in het midden scheppen, alwaar het altoos het zuiverste is.

Zoo het de nood vereischt, dat de Soldaten onrein Water moeten drinken, zoo kan het zelve verbeterd, en de Ziekten, die men daar van te wagten heeft, ver-

V O O R R E D E N

vermyd worden, als men onder drie kannen *Water* een half pond *Azyn* mengd; waar door het, om te drinken, redelyk aangenaam word. Het zelve oogmerk verkrygd men ook, als men eenige stukken *Kalmus-wortel*, in het *Water* doet. Deze *Wortel*, vind men byna overal; vooral, aan *Moerasfige* *Plaatzen*, al waar de *Soldaten* meerendeels onrein *Water* moeten drinken.

4.

De *Krygsman* moet met goede *Kleederen* gedekt zyn. De *Schoenen* moeten van goed dik *Leer* gemaakt, met gepikte draden genaaid; ja! het ware goed, dat de naden der *Schoenen* met pek besmeerd wierden; op dat het *Water*, daar door in 't geheel niet dringen konde.

5.

Zoo veel immer mogelyk is, moet een drogen grond voor het *Leeger*, gekoozen worden. Echter staat aan te merken, dat eenige *Plaatzen* zomwyl droog schynen, welke evenwel vogtig zyn; dit ontdekt men, als maar een weinig in de *Aarde* gegraven word, en men aldaar *Water* vind. Ja! men kan dit ook ontdekken, als men op de *Schep- en Waterplaatzen*, in de naaste *Dorpen*, acht slaat; want als het *Water* in dezelve hoog klimd, zoo is 't een zeker teeken, dat den omtrek dier grond, vogtig is. Moet men echter diep naar beneden, naar het *Water* gaan, dan is den omtrek droog: om even die zelve reden moet men de nabylheid van dichte bosschen, daar de wind niet doorwaaijen kan, vermyden; want in zulk een omtrek, ontmoet men altoos een vogtige en schadelyke *Lucht*.

Als het echter niet vermyd kan worden, dat het *Leeger* op vogtige *Plaatzen* zyn moet, dan moet men het *Stroo*, meer dan men gewoon is, vernieuwen. *Officieren* kunnen zich voor de bezwaarlykheid, die uit de vogtig-

VAN DEN HEER SCHRYVER.

tigheid ontstaat, zeer bewaren, als zy in 't onderste hunner Slaapplaatsen gewascht doek leggen.

By regenachtig weêr, moeten de Tenten zoo veel mooglyk is, uitgespannen worden; op dat het Water 'er niet doordringe: als men om de Tenten kleine groeven in de aarde maakt, zoo verzameld het Water daar in, en de Slaapplaats der Soldaten, word droger.

6.

Als het Leeger, een langen tyd, op de zelve plaats blyft opgeslagen, dan heeft men altoos van de bestendige half verrotte uitwaasseming van zoo veele Menschen, eenige kwade gevolgen te vreezen, zoo 'er geen sterke en herhaalde winden waaijen; vooral echter is dit te duchten, als de Lucht warm en vogtig is: Daarom brengd de plaats-verandering des Leegers zoo veel tot de gezondheid, der Soldaten toe; inzonderheid wanneer de Loop heerscht. Wyders is hier uit te zien, waarom het zoo schadelyk is, dicht by Bosschen te leegeren, welke de Lucht verhanderen?

7.

Niets is de Krygslieden schadelyker als dat zy, na den arbeid verbit zynde, de Kleederen afleggen, en zich in de versche Lucht begeven, of aanstonds op de hitte een haastigen kouden Dronk doen; vooral uit zeer diepe Putten en Bronnen, welke het koudste Water bevatten. Is het een vlietend Water, het welk aan de stralen der Zon bloot staat, dan is het niet zoo koud, en minder nadeelig.

8.

Men moet, zoo veel mogelyk, vermyden, dat de Soldaten, in de heete Zomer, niet al te lang op de Wachten in de Zon staan; of, in de heete Zon slapen. De Curassiers hebben het meest te lyden, als hun Curas, eenmaal is heet geworden.

9.

VOORREDEN VAN DEN HR. SCHRYVER.

9.

Voor al moet men de Soldaten reinheid beveelen; datze dikwerf het Aangezicht, Handen, Voeten, ja het geheele Lichaam wasschen, zoo 'er een Rivier kort by, en het weêr goed is.

10.

Voor alle dingen moet daar op gezien worden, dat niet te veel Soldaten in een te enge plaats, te zamen leggen, zy mogen gezond of ziek zyn, en dat de Lucht ter Plaats alwaar zy leggen, dikwerf vernieuwd worde; want hier uit alleen ontstaan de slimste aansteekende Ziekten.

11.

Het Brood, moet wel gebakken, en het Meel goed en zuiver zyn: want, als het Meel beschimmeld of, bedorven is, dan ontstaan daar uit, onfeilbaar de allerkwaadste Ziekten.

OP DE
GENEESWYS
DER
LEGERZIEKTEN.

DOOR
GERARD BARON VAN SWIETEN,

*Raad en Eerste Lyf-Arts van hare Keizerlyke
en Koninglyke Majesteiten &c. &c.*

Vertaalt en met Aanteekeningen Vermeerdert

DOOR
JACOB VAN DER HAAR.

*Heel en Hand Arts van de Stad en het Hospitaal der
Hoofdstad 's Hertogenbosch.*

Alwaar het Oorlog woed, daar hoort men niet
dan klagen,
Men is daar steeds vol vrees, vol angst, en naar
geschrey;
Men hoort daar ramp op ramp, men moet dit al ver-
dragen;
Wyl Schietgeweer en Zwaard, een ieder brengt in ly.
De fiere Krygsman, en heldhaftige Soldaten,
Die voor hun Land en Volk, kloekmoedig staan
met Eer,
En edelmoedig (zoo 't behoord) hun Vyand haten,
Ontzien dus geen gevaar, nog scherpte van 't geweer.
Den Kryg is dus verseld, met menigte van rampen,
En

En Ziektens zonder tal ; die door de Aarde , en Lugt ,
En heete Zonneshyn ontstaan , met onweers dampen ,
Of voedzel vol bederf , van Ooft of Zomer vrugt.
Geneeskonst heeld die smert : dit zal VAN SWIETEN
toonen

In dit voortreflyk Werk. Hy wyft den Krygsman
aan

Een regte Levenswys : ja ! komt hem ook beloonen ,
Met middelen vol van kragt , om fteeds gezond te
gaan.

De fchand're VAN DER HAAR , fchenkt aan zyn Land-
genoten

Vermeedert dit klynnoot. Hy toont zyn konft en
vlyt ,

En ondervinding , die by hem is voortgefproten ,

Door ware Oeffening , in Vrede en Oorlogftyd.

Zoo werd de Konft vergroot , door dees geneezing-
wyze ,

VAN SWIETEN heeft veel roem , en VAN DER HAAR
veel eer ,

Die byden zyn alom , van ieder een te pryzen ,

Hun naam verduur de Konft , hun roem leef im-
mermeer.

J. VAN HEUN.

V A N D E
 V E L D
 O F
 LEEGERZIEKTEN.

(*Morbi Castrenses.*)

IN het Voorjaar, en voornamentlyk in deszelfs begin, wanneer de Krygslieden het Leeger vroeg betrekken, ontstaan veelvuldige Ziekten. De voornaamste die als dan voorkoomen, zyn moejelyke Hoesten, Keelontsteking, Zydewee of Ontsteking van het Ribbenvlies en Longen, en vloejende Zinkingpynen (*).

Al-

(*) Als de Krygslieden van het begin van Grasmaand, tot het midden van Slagtmaand, of zomtyds zelf laater, te Velde zyn; dan meen ik, dat de ondervinding geleerd heeft, dat als dan, de eene tyd door den anderen gerekend, van duizend Man, doorgaans ruim honderd Ziek zyn; en in gemelde tyd koomen van deeze duizend, 'er ook doorgaans vyftig te sterven: dog alzoo de eene Veldtocht zeer veel van de andere verschild, zoo brengt dit ook veel verandering by. Als ik in het Jaar 1745, de eer had, van als *Algemeen Opperbeelmeester*, van een getal van 6000 Nederlandsche Krygslieden in *Engeland* te zyn, heb ik met veel smerte ondervonden, dat daar van, in ruim vyf maanden, meer dan 400 gestorven zyn. En dit was niet slechts onder onze, maar insgelyk ook zoo onder de Engelsche. De Zieken laagen meerendeels aan een kwaadaartige geduurige Koors die besmettelyk was, en My, en andere Bedienden, zeer heevig aantaste. De geleerde J. PRINGLE heeft dezelve in zyn *Observations upon the diseases of the Army*, nadrukke-lyk beschreven. Dog in het algemeen schynd dit zeker te zyn, dat 'er van de te Velde zynde Krygslieden, doorgaans, byna anderhalf maal zoo veel meer Ziek zyn en te sterven koomen, als van die, die niet te Velde zyn. Ik spreek nu

Alle deeze Ziekten zyn niet aanstekende (*besmettende*), haare Aard echter laat niet toe, dat de Zieken veel bewoogen worden; derhalven, diend het Hospitaal naby te zyn; en wanneer een Aderlating noodig is, dan diend die te geschieden voor dat de Zieke in het zelve gebracht werd: want, in deeze toestand, ontstaat dikwils door de minste vertoeving, een groot gevaar.

In het Voorjaar, ontstaan ook dikwerf afgaande Koorssen; deeze zyn echter (wanneer alle omstandigheden dezelve zyn) nooit zoo hardnekkig, als de Herftkoorssen. Derdendaagsche, ziet men zelden, uitgezonderd by die, welke in den Winter met zulke Koorssen waaren aangedaan, en nu, een nieuwen aanval krygen.

VAN HET HOESTEN (*Tuffis*).

Het Hoesten is meer lastig als gevaarlyk, niettemin, wanneer het lang duurd, en verzuimd word, eindigt het dikwils in een Long-teering.

N^o. I. Word een algemeenen Drank voorgeschreven, welke laauw gebruikt moet worden: deeze zal echter aan de Lyders van meer dienst zyn, als zy met een vierdedeel Zoetemelk, gemengd word.

Belangende het Voedzel; men moet Wyn, gezouten, en zuuren myden. Afkookzels van Vleesch, waar in Ryft of Garst gekookt, varsche Melk met doyers van Eyeren, geeven genoegzaame spyzen.

Wanneer het Hoesten zoo raauw en bezwaarlyk is, dat het den Slaap verhinderd, dan moeten des

niet van Veldslaagen; maar merk nog aan, dat in de eerste maand als de Krygslieden uit het Veld en in rust koomen, dat 'er dan nog zeer veel eerst beginnen Ziek te worden. Dog op het laaft der Veldtocht, heerschen altoos de meeste Ziekten.

des avonds de Pillen N°. 2. gebruikt worden.

Volgd echter op het Hoesten een Koors, dan moet men de Lyders aderlaaten, om de drygende Ontsteking, te verhoeden.

Als eindelyk het Hoesten verminderd, en het uitgerachgelde, dat in het begin dun was, maar nu dikker word, gemakkelyk zig ontlast, dan zal de Ziekte ras geëindigt zyn (*).

VAN DE KEEL-ONTSTEKING (Angina).

Als het Slikken, en Ademen, verhinderd, of zeer pynlyk is, en deffelfs oorzaak in de Keel of Slokdarm zig bevind, dan pleeg men deeze Ziekte *Angina*, of, Keel-ontsteking te noemen.

Die Keel-ontsteking is het gevaarlykst, en veroorzaakt dikwerf zeer haastig de Dood, welke het Ademhalen belet, en met groote benaauwdheid de stem vernietigt.

In zulk een gevaarlyken toestand, moet men de Lyders aanstonds veelvuldig bloed laten, en terstond daar op, moet men om den gantschen Hals en Keel, droge Koppen (*Cucurbitæ siccæ*) zetten; waar door den Lyder oogenblikkelyk een groote verlichting gewaar word (†).

Hier

(*) Deeze Hoest, die uit koude, een verminderde, of belette doorwaassening, en scherpe Zinkingstof, gebooren word, moet men wel onderscheiden van die, die uit andere oorzaaken, en vooral, van een vuile Maag, voortkomt; welke voornamentlyk aan een vuile beslagen Tong, bittere Mond, bedorven Eetenslust, en geneigdheid tot braken te kennen is. Teegen de eerste dienen alle verzagende middelen door den Schryver aangeraden, maar tegen de laatste, die veelmaalen op den Herfst onder de Soldaten heerscht, Laxeer-Purgeer of Braakmiddelen.

(†) De groote Natuur en Geneeskundige Dr. ENGELMANS, zegd, in het IV. Deel, der Hollandsche Maatschappye der Weetenschappen, dat het te wenschen waare dat elk Geneesheer, by zodanige Keel-ontsteking geroepen, altoos

Hier op zal den Lyder geduurig de Drank N. 1. warm in de mond houden. De Pap. N. 3. moet dag en nacht warm om den hals, geslaagen werden

Zoo het Slikken niet geheel verhinderd is, dan moet men de Lyders alle uuren een kommetje vol van den Drank N. 1. geeven; in ieder pond van deezen Drank moet echter voorheen twintig grein zuivere Salpeter, gesmolten worden.

Wanneer de Hals en Borst, beginnen rood te worden, dat is een goed teeken, en deeze Zieken herstellen dikwils; anders sterven zeer veele aan deeze Ziekte (*).

Deeze Keel-ontsteeking is echter veel zeldzamer als de volgende.

De Amandel op de eene zyde, nevens het afhagende Verhemelte (*Velum pendulum palatinum*) worden rood, swellen en zyn pynlyk: De pyn, breid zig dikwerf aan die zelve zy uit, tot aan het inwendige oor. Na een of twee daagen, als de

een Lucht- of Trekpompje, by zig hadde, om diergelyke Lyders, daar meede aan den Hals, drooge koppen te zetten; en hy roemd derzelve uitwerking heel zeer. Ziet dit pompje in de 3. Plaat Fig. 5. van ULHOORN by HEISTER.

(*) De geleerde J. PRINGLE die in den laast voorgaanden Oorlog, het Engelsch Heirleeger met zeer veel roem bediend, en ook over de Leegerziekten een keurig werk, geschreven heeft, roemd in de Keel ontsteeking na het Aderlaaten, heel zeer het volgende middel: Neemd een dikke Flenelle Lap, doopt die ingelyke deelen gemeene Oly en Geest van Hartshoorn, legd die om den hals, en vernieuwd die alle vier uren. Hier van heb ik herhaalde keeren een aangename uitwerking gezien ook verwacht hy weinig uitwerking van alle Gorgeldranken, uitgenoomen van een afkookzel van Vygen met Melk, waar by men eenige droppen Geest van Sal Armoniac doet. Het omleggen van de Geest van Hartshoorn, brengt zomwylen den Lyder zeer vaardig in een zagt sweet, en maakt den hals eenigzints rood; dog dit laaste oogmerk bedoeld den Schryver ook met de Pap. No. 3. waar in de *Mostart* komt.

de swelling van dit deel nalaat, dan ontdekt men het zelve kwaad aan de Amandel van de tegenoverstaande zyde.

Zomwylen is de Pols ras en hard, zomwylen echter niet.

Wanneer zy hard en vaerdig is, en de Pis een rooder kleur heeft, als in een gezond Mensch pleeg te zyn; dan moet men aanstonds Aderlaaten, en wanneer na het zelve, de swelling en roodheid niet verminderen, en het slikken lichter word, dan moet men de Aderlating, herhaalen.

Zoo echter de Pols natuurlyk is, dan moet men het Aderlaaten nalaaten, uitgenoomen by Volbloedigen.

In deeze toestand moet het voedzel gering zyn, en slechts uit een afkookzel van Ryst of Garst bestaan.

Zoo den Lyder niet slaapt, moet hy alle uur een kopje laauw van N°. 4. neemen. Met N°. 5. echter moet hy dikwils gorgelen, en het zelve ook dikwerf warm in de mond houden.

Den volgenden dag, geeft men hem een Buikontlastend Drankje N°. 6. en zoo de Ziekte na twee daagen niet verminderd is, dan geeft men het zelve wederom. In de overige daagen moet men met het geen N°. 4 en 5 voorgeschreven is, voortvaaren; tot dat de vryë doorslikking hersteld, en de roodheid verdweenen is.

Als echter de Keel ontsteeking mede lang geduurd heeft, voor dat eenig middel daar teegen is aangewend; of, wanneer de Ontsteeking zoo hevig is, dat die niet verdeeld kan worden; dan zal een Verzweering (*Suppuratio*) volgen. Dat zulk een Keel-ontsteeking begint te zweeren, weet men; als de swelling en roodheid in de Keel, meer als drie daagen zonder eenige verlichting, in dezelve hevigheid, aanhoud.

In deeze toestand, moet den Lyder de Drank N°. 7. bestendig warm in de mond houden; of men kan hem dezelve dikwils zagkens inspuiten. Om de Keel en Hals moet de Pap, N°. 8, dag en nacht, bestendig warm gelegd worden.

Wanneer als dan het Gezwel begint week te worden, dan zal het ras opengaan: Vertoond zig echter aan het zelve een witte en uitpuilende Vlak, dan kan men heel zeker met een verbor-gen Keel-sneimesje (*pharyngotomus*) daar in steeken, en aan de verzaamelden Etter, ontlasting geven.

Na dat de Verzweering, of door de Natuur, of door de Kunst, geöpent is geworden; dan moet den Lyder het Gorgelwater N°. 9. dikwils, en haastig gebruiken, en aldus zal hy ras geheeld zyn.

Kan echter den Lyder wegens de groote der zwellung, niet neederflikken, dan moet men hem alle vier uur een Clysteer van twaalf oncen Soetemelk, en zes oncen gekookt Garstenwater zetten, te gelyk vermaanende, dat hy de Clysteer zoo lang binnen houd, als immer moogelyk is. Op deeze wys word den Lyder gevoed, tot dat de Verzweering open gaat (*).

Men neemt nog een ander soort van Keel-ontsteking waar, welke in het begin zeer licht en zeker geheeld kan worden; zoo men echter dezelve verzuimd, dan breid zy zig uit, gelyk het heete Vuur, en doorknaagd alles met een zeer afschouwelyke stank.

Aan de Amandelen, het lossse Verhemelte, aan de inwendige deelen der Kaaken, Wangen of

(*) My dunkt dat, een Clysteer van achttien oncen wat groot is, om lang binnen gehouden te kunnen worden; misschien dat de helft daar van, voldoende is.

of Lippen, ontstaan een of meer witte Vlakken, welke zomwylen geheel geel zyn; zoo het kwaad grooter is, worden die bruin; derzelve omtrek is rood en pynlyk; de zwelling is niet zoo verheeven of zichtbaar, als in de voorgemelde soorten van Keel-ontsteeking. Zelden is hier Koors by.

Deeze Vlakken, moet men zesmaalen 's daags met een Pinçeel in het Vogt N°. 10. nat gemaakt, bevogtigen. Wanneer den Lyder hier by dikwerf de mond, met een aftrekfel van Flierbloemen (*Flor. Sambuci*) uitgorgeld en wascht, dan pleeg dit kwaad, ras te wyken: behalven dit zal het ook noodig zyn, dat de Lyders vier keeren 's daags eenige Thekoppen van deeze Flierbloemen Thee, warm drinken.

Merkt men, dat de stank reeds groot is, en de gemelde Vlekken zig gestadig uitbreiden, dan moet men de meenigte van Geest van Zout, vermeerderen, op dat dit kwaad vaardig bepaald werd.

VAN HET ZYDEWEE OF, RIBBENVLIES ONSTEKING (Pleuritis).

De Ontsteeking van het Ribbenvlies, kend men, wanneer een Zieke over hevige stekende pynen in de Borst klaagd, en te gelyk een hevige Koors heeft.

De pyn vermeerderd zig in het in-ademen, in het uit-ademen is zy minder; zoo als ook wanneer den adem een oogenblik word opgehouden.

De Pols is gemeenlyk hard, gelyk byna in alle heete Koorsen met Ontsteeking, pleeg te zyn; Niet te min, in een hevige Ontsteeking van de Borstvliesen, is dikwerf de steeking zoo pynlyk, dat den Lyder het niet durft waagen om zyn adem vry door te haalen, en daar door word het aangezicht blaauw, den Lyder schynd te

stikken, de Pols is zeer klein, week of zagt.

Men neemt te gelyk waar, een geduurig Hoesten, het welk den Lyder wegens de zeer moeijelyke pynen, zoo veel dan immer moogelyk, tracht te vermyden. Zomwyl is de Hoest droog, zonder eenige ontlasting, het welk niet zoo goed is, dan of men van 't begin der Ziekte door het Hoesten, iets kwyt word.

Schoon de steekende pynen meerendeels in de zyden van de holte der Borst, zig opdoen; zoo kunnen dezelve in den geheelen omtrek van de Borst, zoo wel uitterlyke als innerlyke deelen, plaats hebben: aldus is het voorste zoo wel als het achterste deel der Borst, even zoo wel als deszelfs zyden, voor deeze Ziekte vatbaar. (*).

Als de uitwendige deelen van de Borst pynlyk

(*) Schoon men deeze ziekte, doorgaans ontsteking van het Ribbenvlies, en tusschen Ribbige Spieren noemd; zoo moet men nogthans niet denken, dat die daar in *altoos, alleen*, plaats hebbe; want, de bloedige en andere fluimen die de Lyders in 't gemeen door utrachgeling kwyt worden, toonen genoegzaam aan, dat de Longe, zelf meede is aangedaan. Nooit heb ik ook een Lyk, dat aan een zoogenaamd Ribbenvlies ontsteking gestorven was, geöpent; of ik heb de Long op het allerhevigst, zelf meede aangedaan gevonden. Behalven dit, geneest byna nooit een Lyder van een hevige waare ontsteking van het Ribbenvlies, of, de Long en het Ribbenvlies, komen aan elkander vast te groejen. Ja! het schynd my, uit het openen van doode Lichaamen, klaar gebleeken te zyn, dat een waare Longontsteking, van een waare Ribbenvlies ontsteking, byna nergens anders in verschild, dan dat de eerste inwendig in de Long, en de laatste uitwendig in deszelfs Vliezen, en 't Ribbenvlies, plaats heeft: Ook is het verschil in de behandeling en geneezing van deze beide ziekten, zeer gering; en deswegens meen ik, dat den Leezer, dit, met het volgende Hoofddeel, telkens vergelyken moet; om dat, een hevige ontsteking van het Ribbenvlies, byna altoos een ontsteking van de Long, tot een gevolg heeft. In deeze laatste toestand word de Pols klein en zeer te vreezen.

lyk, en byzonder als de pijn door het uytterlyke aanraaken grooter word, dan pleeg men dit een Valsch- of Basterd Zydewee (*Pleuritis Spuria*), te noemen. Deeze word dog op dezelve wys geneezen.

Het eerste en beste middel, is het Aderlaaten op den Arm van de pijnlyke zyde. Deeze Aderlaating moet nogthans groot, ten minsten van twaalf oncen zyn; ja! by sterke en volle lighaamen moet dezelve nog veel grooter zyn.

Terwyl het Bloed uit de geöpende ader loopt, moet den Lyder met kracht ademhaalen en hoesten; de pynen pleegen altoos door het Aderlaaten te verminderen; zomwylen worden dezelve geheel weggenoomen.

Eenige uren na het Aderlaaten zal het dienstig zyn de Lyders een Clysteer N°. 11. te zettten (*).

Op het lydende deel, moet men Wolledoeken, welke in de Stoving N°. 12. voor heen zyn nat en warm gemaakt, bestendig leggen.

Wyl het echter moejelyk is, de Stoving by nacht zoo dikwerf te vernieuwen; zoo kan men in deszelfs plaats, het labdanum Plaaster, (*Emplastrum de labdano*), op linnen of leer gestreeken, 's nachts op het pijnlyke deel leggen. Des

(*). Meest alle plaatselyke Ontsteeking van het Menschelyke Lichaam, vereischt in 't begin tot hare verdwyning (*Resolutio*), Verkoelende Laxeer- of- Purgeermiddelen; maar alzoo de verdwyning van de Ribbenvlies en Long-Ontsteeking, teffens door het uitwerpen van veele fluimen, zeer bevorderd, en dit, door Laxeer en Purgeermiddelen, verhinderd word; daarom, moet men daarmede zeer voorzichtig te werk gaan. En nadien den Buik te zeer verstopt zynde, de Borst en Long met Bloed geweldig overhoopt, en benaauwheid aanbrengd; daarom is het in deeze beide Ziekten van zeer veel nut, dat men daagelyks een of twee Clysteeren zet. Hier door word de uitrachgeling van fluimen veel eer bevorderd, dan verhinderd.

Des morgens neemt men het Plaafter wederom weg; men smeerd het lydend-deel met Altheäzalf (*Unguentum Altheæ*), en daar over heen legt men wederom de Stoving N°. 12.

Zooden Lyder niet slaapt, neemt hy alle halve-uur een leepel vol van het Drankje N°. 13. hy drinkt daar op een Thekommetje van de Drank N°. 1. By ieder pond van deeze Drank moet men in dit geval, een once Honich mengen.

Dikwerf gebeurd het, dat, offchoon de pyn na de eerste Aderlaating, veel vermindert of geheel opgehouden is, dezelve nogtans met de voorige hevigheid, wederom komt: In dit geval moet men de Aderlaating wederom hervatten; dog niet zoo veel Bloed, als by de eerste Aderlating, doen afloopen. Indien de Zieke daar na weder over hevige pynen klaagd, dan kan men de Aderlaating nog eens herhaalen; ja! dikwerf moet de Aderlaating, zoo de pynlyke Steeking al te sterk aanhoud, voor de vierdemaal herhaald worden (*).

Men moet nogtans wel aanmerken, dat een gering overblyfzel van de voorige pyn, welke het ademhaalen niet veel hinderd, geene nieuwe Aderlaating noodig heeft; want den Lyder zoude daar door zyne krachten verliezen, en lang verzwakt blyven: weshalven de Aderlating alleen

(*) De Geleerde TRILLERUS, heeft een voortreffelyke Verhandeling over het Sydewee geschreeven, welke onze wakkere Schryver, in zyn *Commentaria de Cogn. & Curand. Morb.* BOERHAVII, geduurig aangehaald: Daar in zegt hy; zoo na de eerste en tweede Aderlating op den Arm, de ziekte zig wederom verheft, dan moet de derde, en des noods de vierde Aderlating, op de Voet gedaen worden; om daar door een grooter afleiding van de Borst te maaken: Ook wil hy na de kragten der Zieke en hevigheid der Ziekte, alle Avonden (om dat zig dan altoos de pynen verhefsen) eene zachte Clysteer gezet hebben,

leen herhaald moet worden, wanneer de pyn zoo hevig is, dat den Lyder naauwlyks snuiten kan: zoo ook als de Pols veel vaardiger gaat, het welk een kenmerk is, dat de Aderlaating weder hervat moet werden.

Men moet ook wel opmerken, dat het een zeer goed teeken is, wanneer de pyn van plaats veranderd; dan in den Oxel, dan weder in het Sleutelbeen, Schouderblad of Rug schiet: en deeze nieuwe pynen vereiffchen geen Aderlaating. Deeze plaatsverwisseling der pynen gebeurt dikwerf op den zesden dag der Ziekte. In diergelyk een toestand heeft men niets te doen, als, de lydende plaats zagtelyk te wryven en daar na, met *Althea* Zalf, te smeeren (*).

Voor Voedzel is het genoeg, wanneer men de Lyders geringe Soupen, gekookte Appelen; of een dunne en van wel gegeest Brood, bereide, Pap geve.

Het Afkookzel N°. 1. kan tot een algemeene Drank dienen, of ook gekookt Garstenwaater, dat met een vierde Varsche-melk, gemengd is.

Indien den Buik verstopt is, moet men de Clysteer N°. 11. herhaalen.

Begind nu den Lyder lichter te ademen en de pyn merkelyk te verminderen, dan zal het genoeg zyn, wanneer hy alle twee uur een lepel vol van N°. 13. met een Theekopje van de Drank N°. 1. warm inneemd.

Als echter, na herhaalde Aderlaatingen, de pyn niet veel nalaat, en vooral, wanneer een gereutel in de Borst en de belette uitrachgeling te

(*) TRILLERUS zegd; zelden, Ja! byna nooit Sterven die Lyders, in welke na de Aderlaatingen, de pynen zig tot in de Sleutelbeenders, Schouderblaaden, ja tot in de Rug uitstrekken.

te kennen geeven, dat de Longe word opgehoopt; dan moet op beide Beenen een blaarmakend Middel (*Vesicatorium*) of Spaansche Vliegplaafter, gelegd worden: ja! men heeft veelmaalen waargenoomen, dat als herhaalde Aderlatingen de Ribbenvlies-ontsteking niet zeer verminderd hadden, dat dan een groote blaartrekkende Plaafter, op de pynlyke plaats gelegd, van veel vrucht was (*).

Men

(*) Een aandagtig Leezer, ziet lichtelyk, dat onzen geleerden Schryver in de Ribbenvlies ontsteking (*Pleuritis*), byna niet eer Spaansche Vlieg-Plaafters beveeld, als, na dat de krachten meerendeels weg zyn, en de Pols reeds aan het zinken is. 't is waar, dat de meeste Navolgers van den voortreffelyken BÖERHAVE, Hem, hier in, doorgaans volgen. Maar ik bidde myn Leezer, om den ervarenen PRINGLE, hier over te willen hooren; vooral, om dat hy zuivere daden, getrouwe ondervindingen, en, geen Romans beschryft. Hy zegd; dat een Spaansche Vlieg-Plaafter, zoo groot als een Hand met de Vingeren, aanstonds na de eerste Aderlating, op de pynlyke plaats, gelegd moet worden; Ja! zoo den Aderlater niet tegenwoordig is, zoo wil hy nochtans zonder vertoeven, de Plaafter gelegd hebben, mits dat dezelve maar geen prikkeling of pyn veroorzake, voor dat de eerste ruime Aderlating, gedaan is. Zoo de pyn zich daar op verspreid, en, op een ander plaats wederom post vatte; dan moet dezelve Plaafter, op de laatste pynlyke plaats, wederom worden opgelegd Spaansche Vlieg-Plaafters (zegd hy verder), aanstonds na de eerste Aderlating op de pynlyke plaats gelegd, verkorten niet alleen de Ziekte, maar, sparen ook doorgaans het bloed, en verminderen de Aderlatingen. Spaansche Vlieg Plaafters, op de pynlyke plaats gelegd, verdeelen de inwendige Verstopping van het Ribbenvlies, en nemen de Koors weg: Maar dezelve op afgelegene deelen gelegd, maken prikkeling en vermeederen de Ziekte. Een enkele ontsteking van het Ribbenvlies, met een geringe ontsteking van de Long, kan, met weinig bloedlaten en een groote Spaansche Vlieg Plaafter op de pynlyke plaats gelegd, dikwils alleen, geneezen worden. In de Long Ontsteking, gaat hy op dezelve wys te werk, doch hier van in 't vervolg. Hier uit blykt, dat het laatste middel van van SWIETEN, het eerste van PRINGLE is; trouwens de laatste volgd hier in altyd de

voor-

Men moet te gelyk, zoo wel in deeze als alle andere Ziekten met Ontsteking, zorg dragen, dat de Zieke in geen al te warme Kamer legd, en dat men de lucht na believen kan vernieuwen.

Na dat eindelyk door deeze hulpmiddelen de Ziekte begint te wyken, als dan koomen weder eenige nieuwe toevallen, welke aanwyzende, dat de reeds gemaakte Stof (*Materie*) der Ziekte, uit het lichaam gebragt moet worden. Zulke toevallen moet men geheel niet verhinderen, maar dezelve door de Konst bevorderen: desweegens zyn de volgende zaaken aantemerken.

Vloeyende Ambeyen zyn zeer nuttig.

Het is een goed teeken, wanneer de Pis een veelvuldig, dik, wit of rood achtig, ook zomwylen een-bruin-achtig Zetsel heeft: De afscheiding (*Secretio*) van zulk een Waater is door veel drinken te bevorderen.

Wanneer geduurende de Ziekte, na dat reeds eenige toevallen verminderd zyn, met verlichting der Lyderen, een geele, gallige afgang volgd, dit is zeer goed; wanneer echter diergelyken afgang, aanstonds in het begin der Ziekte word waargenomen, heeft men doorgaans kwaade gevolgen te duchten.

Zeer dikwils, en wel op het allerbest word deeze Ziekte door het uithoesten van Fluymen

(*Spu-voornaamste* Engelsehe Geneesheeren. Om dat het gebruik van Spaansche Vlieg-Plaasters, tegens inwendige pynen en ontstekingen, mischien, by veele Nederlanders, niet algemeen genoeg bekend mogt zyn, zoo heb ik gemeend, het zelve hier, en elders te moeten byvoegen; vooral, nu den beroenide R. WHYTT, door proeven klaar bewezen heeft, dat, een vaardige en raffe Pols, by een plaatselyke *inwendige* Ontsteking, door 't gebruik van Spaansche Vlieg-Plaasters, doorgaans altoos verminderd en vertraagd word; schoon ook anders een kleine en trage Pols, daar door in andere gevallen, *doorgaans* word opgewakkerd,

(*Sputum*) verlicht; inzonderheid wanneer deeze veel is, de stekende pyn verminderd, en zoo wel gekookt (ryp) is, datze de Etter schynd gelyk te zyn. Zomwylen is de Uitrachgeling slymig, taay en te gelyk met bloed, rood-achtig geverft; dit echter behoord niemand af te schrikken, wanneer daar door de pyn verminderd werd, de Koors afneemd, en den Lyder lichter Adem haald. Als dan moet men geen nieuwe Aderlating doen; want in deeze goede toestand is die schaadelyk. Zomwylen is het uitgerachgelde Geel, en met bloedige Striemen vermengd; dit heeft nogtans niets kwaads in, maar betekend veel eer iets goeds.

Een algemeene regel is; dat alle uitwerping door 't Hoesten voor goed is te houden, wanneer die gemakkelyk gaat, de Koors en Pyn verminderd, en de Ademhaaling lichter maakt.

Als nu den Lyder zoo een goede Uitrachgeling heeft, dan is het niet noodig, dat hy het drankje N°. 13. meer gebruike, maar, men laat hem, in deszelfs plaats, alle uur twee Koffy-Leepeltjes vol van het Lekstroopje (*Linctus*) N°. 14. neemen, het welk hy zeer langzaam nederflik, en daar na neemt hy een Theekop-vol warm van de Drank N°. 1.

Als de uitwerping van Fluymen, haastig op-houd of weg bleef, en daar op een gereutel in de Borst, en een angst en benaauwdheid ontstaat; dan is den Lyder in groot gevaar. Aanstonds moet men op de Beenen, Kuyten, (*of Dyën*) blaarmakende Plaasters leggen. Men moet de Lyders alle vier uren een Poeder N°. 15. ingeven, en daar op een groote meenigte van den Drank N°. 1. met Honich zoet gemaakt, warm doen drinken: met deeze middelen moet men volharden tot dat de uitwerping van Fluymen
we-

wederom hervooft komt, en op de Borft een verlichting vernoomen word (*).

Zomwylen, hoewel zeldzaam, gebeurt het, dat zig nevens de Ooren of aan de onderfte Ledemaaten een Gezwel verheft, waar op de Pynen in de Borft, na laaten. Op zulk een Gezwel moet men aanftonds de Verweekende Pap N°. 8. of een ander diergelyke leggen, op dat het Gezwel vaardig ryp word, en zoo ras dit gefchied is, moet het aanftonds door het Lancet geopent, en, als een verzweering behandeld worden (†).

Zomwylen is nogtans het geweld der Ziekte zoo groot, dat ook, na het gebruik der bekwaamfte Geneesmiddelen, de Materie of Stof der Ziekte, nog verdeeld of veranderd, nog op eenige anderwys uit het Lighaam gevoerd kan werden; en daar van daan komt een Verzweering (*Suppuratio*) welke altoos een gevaarlyk kwaad is; want zoo men den Etter (*Pus*) geen vaardige ontlasting verschaffen kan, dan volgt zeer dikwils een geheele uitteering (*Phthisis*).

Zulk eene Verzweering kend men: Als de Pyn altyd op één plaats hardnekkig blyft, hoewel nu iet geringer, als by het begin der Ziekte. Den Lyder heeft een bestendige drooge Hoest, zonder eenige loffing van Fluymen, hoewel zomwylen wel iet water-achtigs en ongekoekt, raauw. De Pols is Vaardig en Koorsfig; na den eeten, en

(* Over het doen voortkoomen der Fluimen en Uitrachgeling, word in het volgende over de Long-Ontsteking, omftandiger gefproken.

(†) TRILLERUS zegd; de Verzweeringen die by deeze Ziekte achter de Ooren of elders anders komen, zyn goed, indien zy een witte welgekookten Etter bevatten; zy geeven te kennen, niet alleen dat de Ziekstoff van de inwendige Edele Deelen word gebracht, maar ook, dat de Ziekte in het begin, niet wel behandeld, en de Aderlatingen kwaalyk bestierd of geheel nagelaten zyn.

en ook des Avonds worden de Lippen en Wangen, rood; den Lyder bekomt een grooter Koorts, en klaagd over kruypende huyveringen (*Horripilatio Vaga*) en Nachtzwetingen: de Pis is schuimig en zomwyl bleek, het Vleesch vergaat van 't Lichaam, en word zeer zwak.

Zulk een Verzweering (*Apostema*), pleeg dikwerfzyn Etterstof door Hoesten en Uitrachgeling, van zig te geven: wanneer dus de Uitrachgeling begint Etter-achtig te worden, dan moet men de Lyders alle uur een Kopjevol van N°. 16. met Honich zoet gemaakt, geeven. Voor Spyze geeft men hun Soupen, waar in versche Kervel, Salade, Peterzeli-Wortelen gekookt zyn: voor Drank diend Garstenwater met een vierde Zoetemelk, waar meede zoo lang volhard diend te worden, tot dat den Lyder, geen Etterstof meer uitwerpt.

Nogtans zyn alle Lyderen zoo gelukkig niet, datze op zulk een wyze door Uithoesting geneezen worden: Dikwerf is de Etter in een besondere Zak beslooten; dieshalven moet men op alle moogelyke wyze dezelve eenen uitgang trachten te bezorgen.

In het begin der Ziekte, kan men de plaats, alwaar zig de grootste Pyn bevind, met een kleine Kleef-plaaster, merken; wanneer nu de ontsteking in een verzweering overgaat, dan zal zig in deezen omtrek, den Etter verzamelen.

Wyl nu, uit gemelde Kenteken, kenbaar is, dat zig een Verzweering zal op doen; dan moet die plaats, daar het Kleefplaaster gelegen heeft, door een Bytmiddel (*Causticum*) worden oopen geknaagd, en daar na met Etterverwekkende middelen, worden oopen gehouden (*).

Op

(*) De Heer LE DRAN, in zyn *Operatien der Heelkonst*; spreekt over deeze toestand zeer nauwkeurig; hy zegd
de

Op deeze wys heeft men hoop, dat de verzameling van Etter, na de opening, daar zy weinig teegenstand vind, geleid kan werden, en aldus uit het Lichaam gevoerd: want de Etter, verzameld zig gemeenlyk tusschen het Ribbenvlies en de daar op geleege uitwendige Deelen (*).

Om die zelve reeden word dikwils op de eigen Plaats, een Etterdracht (*Setaceum*) gesteld, welke dikwerf zulk een gelukkig gevolg heeft gehad, dat eene zeer grootte meenigte Etter door deeze gemaakte weg, is uitgelopen.

Maar, wanneer de verzamelde Etter niet naar de uitwendige Deelen geleid werd, dan zet die het Ribbenvlies naar de holte van de Borst uit, drukt de Longen, en veroorzaakt daagelyks, grooter benaauwdheeden. Eindelyk scheurd of breekt het

de plaats, waar de opening geschieden moet, is die, welke in het begin der Ziekte zeer pynlyk is geweest, maar nu, na dat den Etter gemaakt is, niet meer pynlyk, maar eenigzints gezwollen is; en de Indrukzels van de Vingers blyft behouden: Deeze plaats moet ook aanstonds geopent worden door insneiding, en, al den Verzamelden Etter te gelyk uitgelaten worden. *Vertoeven is zeer nadeelig.*

(*) By een waar Zydewéé of Ribbenvlies Ontsteking, die tot verzwearing (*abscessus*) overgaat, moet men niet denken dat de etter (*pus*), tusschen het Ribbenvlies en de daar opgelegen, uitwendige deelen, zich altoos verzameld; neen! de Ontsteking van het Ribbenvlies die tot verzwearing overgaat, heeft byna altoos een Ontsteking van het uitwendige Vlies van de Long, en Long zelf, tot een gevolg; zoo als ik voorheen getoond heb. Nu is het bekend, dat twee ontstoken Vliezen, lichtelyk aan elkander vast groeijen: En het is doorgaans in het midden van deeze te zamen-groeijing, dat is, tusschen de Long en het Ribbenvlies, daar de verzwearing gemaakt word. Men noemd dit geen Etterborst, maar een verzwearing in de Borst. Als deeze verzwearingen na buiten geopent zyn, dan gaan de inspuitingen en steekwieken, zomwyl met het Hoesten, door de Long en Keel, wederom uit.

het Ribbenvlies open; alle benaauwdheeden en pynen laten dan ras na; de Etter stort zig uit in de holligheid van de Borst, en kort daar na, klaagden Lyder wederom over de voorheen genoemde toevallen (*).

In zulk een toestand, is 'er niets over, als dat men zonder Vertoeving, de Borst opene, opdat de Etter zig ontlasten kan; zonder dit, zal den Lyder elendig uitteeren, en, eindelyk Sterven.

Niet te min, als men ook deeze bewerking (*Operatie*) voorneemd, zoo moet den Lyder nogtans naarstig van de Kruiderthee N°. 16. drinken.

Indien den Lyder niet slaapen kan, dan kan men hem 's Avonds een pond van de Amandelmelk N°. 17. met één once, of meer, zoo het de nood vereischt, Syroop van Slaapbollen (*Syrup. Papaver. Albi*), te drinken geven.

VAN DE ONTSTEKINGE DER LONGE.

(*Peripneumonia.*)

De Long-ontsteking is een gevaarlyke Ziekte, en veel kwader, dan het Zydewee of, ontsteking van het Ribbenvlies, uit welke nochtans dikwils een Long-ontsteking voortkomt; vooral, zoo de
Ly-

(*) Om deeze reden meen ik, en de ondervinding heeft my nadrukkelyk geleerd, dat, zoo 'er maar eenig vermoeden is van een verzwearing, dat het dan veel beter is vroegtijdig de uitwendige, schoon ook gezond-schynende-deelen door het Mes te Openen, dan den Etter door een bytmiddel of Etterdracht, na buiten te lokken. Doch, zoo zig gantsch geen zwelling aan de uitwendige deelen, of een bepaalde pyn, opdoed; dan is het zomwyl zeer nodig en van een uitmuntend nut, op de meest bezwaarde plaats, een groote etterdracht te zetten. Ik hebbe meermalen Lyders gezien, die, na een voorgaande Borstziekte, aan een uitdrogende Koors, een geduurigen Hoest, en elendig Nachzweeten, ziek lagen; die daar door (nevens het inwendig gebruik der *Cort. peruvianus*) zeer spoedig, en tenvollen hersteld wierden,

Lyders wegens de heevige pyn hunne Adem te lang inhouden.

Als een Lyder moeijelyk Adem haald, over benaauwdheid en zwaarte op de Borst klaagd, en te gelyk een geduurige heete Koorts heeft, zoo weet men, dat de Long ontstoken is: in deezen toestand gevoeld den Lyder geheel geen, of ten minsten maar een geringe pyn; en daar door word de Long-ontsteking, van de ontsteking van het Ribbenvlies, onderscheiden; welke laatste, altyd in de In-ademing een hevige steekende pyn, veroorzaakt.

Men ontdekt, dat in deeze Ziekte, de Pols niet zoo hard is, als in de ontsteking van het Borst- of Ribbenvlies, of in eenige andere Ziekten met Ontsteking (*Inflammatiō*), maar dezelve is hier week en zagter.

Wanneer de Long-ontsteking hevig is, verliest den Lyder aanstonds zyne krachten; de Pols is klein, week en ongelyk; de Adem kort, ras, moeijelyk, met een bestendig Hoesten. Uit angst, benaauwdheid en vrees van te zullen verstikken, kunnen deeze Lyders niet nederliggen, maar zitten meerendeels opgerecht in het bedde: hun Aangezicht, de Oogen, Tong, Lippen, Wangen zyn rood, gezwollen: de benaauwdheid word van tyd tot tyd onverdraaglyker. Ras daar op, volgd een verwarring (*Delirium*), in 't verstand en eindelyk de dood.

Dus, zyn alle deeze teekenen kwaad.

In het tegendeel, wanneer de Pols hard en den Adem lichter gaat; den Lyder liggen kan, en het Aangezicht, Oogen en Lippen niet zoo hevig gezwollen en rood zyn, dan heeft men beter verwagting.

In deeze Ziekte moet men vaardig alle hulp by

brengen; nadien zy in een korten tyd, een gewiffen ondergang, drygd.

Men moet op den Arm een groote en ruime Aderlating doen, en zoo de benaauwdheid niet nalaat, en de Ademhaaling niet lichter word, dan moet men de Aderlaating dikwerf herhaalen; zoo als by de Ribbenvlies ontsteking, is gezegd geworden.

Wanneer het afgelaaten Bloed, dun is, vloeibaar blyft, en niet in één klomp te zamen kleeft; zoo ook, den Adem na de Aderlaating niet lichter word; dat is een zeer kwaad teeken: want, het bewyft dat het dikkere deel des Bloeds in de Longen word te rug gehouden, en slechts het dunne vloeibaare deel, door de vaten der Long doorgaat: in diergelyk een toestand, helpt een herhaalde Aderlaating niets; nadien daar door slechts het vloeibaare gedeelte des Bloeds, uit het Lichaam word weggenomen.

Eenige uren na de Aderlaating zal het dienstig zyn, den Lyder een Clysteer N°. 11. te zetten.

Warme Stovingen, Smeeringen, of Plaasters, op de Borst gelegd, doen nooit kwaad, echter is van dezelve in deeze Ziekte niet veel dienst te wachten; schoon in het Zydewee of Ribbenvlies ontsteking, daar door het tegendeel gebeurd (*).

Maar,

(*) Ten deezen opzichte zegd den HEER PRINGLE wederom, dat, de Long-Ontsteking (*peripneumonia*) van Natuur, gevaarlyker als het Zydewee is; vooral, om dat de aantrekkende middelen (*vesicatoria*), in de eerste niet zoo wel als in de laatste, kunnen werken. Echter moet men zich in dit geval, na het Aderlaten, op Spaansche Vlieg-Plaasters, verlaten. De harde Bedden, die de Soldaten doorgaans in de Hospitalen hebben, laten niet toe om Trekplaasters op den Rug te leggen; nochtans doen die op de zeiden van de Borst gelegd, dezelve diensten; en, zoo de Bedding zegt is, dan legd hy eerst Spaansche Vlieg-Plaasters op den Rug, en daar naar op de een, of beide zeiden. Spaansche Vlieg-Plaasters op de Borst, of op de

Ar-

Maar, het is voor allen nuttig en noodig, dat men schoon Lynwaad, of een Spons, in warm water nat maakt, en dezelve de Lyders dikwils voor de Neus en Mond houd; op dat de warme Waterdamp, met de inge-ademde lucht, in de Longen koome.

Voor Voedzel diend het zelve in acht genomen te worden, dat voor de ontsteking van het Borst en Ribbenvlies, is aangemerkt; ja! het is zelf nog beter, dat men de Lyders krachteloozer en dunder Soupen geeft.

De Drank N°. 1. of gekookt Garstenwater, dog zonder Melk, kan den Lyder voor een algemeenen drank neemen; men moet echter by ieder pond Garstewater één lood zuivere Honich mengen.

Zoo den Lyder niet slaapen kan, dan moet hy alle halve uur een Leepelvol van het Drankje N°. 13. neemen, en een Kopje van de warme Drank, N°. 1. daar op drinken.

Als na deeze hulpmiddelen de benaauwdheid minder, en den Adem lichter word; de Koors nalaat, de Pols een sterker en gelyker slag bekomt: wanneer zig een evenreedige warmte tot aan de uitwendige Leedemaaten uitbreid; dan is'er goede hoope; vooral, zoo het Vel, (*de Huid*) vogtig en zacht is. Als dan moet men met het gebruik der hulpmiddelen volharden; nadien de ontsteking op een zagte en goede wys, begind verdeeld te worden.

Eene zoo goede verdeeling der ontsteeking (*Resolutio*), durft men echter naauwlyks hoopen, ten zy de Ziekte niet zeer hevig is, den Lyder van natuur, week en flappe Bloedvaaten heeft; en

Armen of Beenen gelegd, verlichten de Borst, en bevorderen de Uitrachgeling van Fluimen; dat in deeze Ziekt doch altoos het voorname doelwit, moet zyn.

en men van 't begin der Ziekte daar teegen de noodige geneesmiddelen, heeft aangewend.

Meenigvuldiger word deeze Ziekte door een Uitwerping en Hoesten van Fluimen geneezen; en desweegens moet men daar op hooftzaakelyk acht slaan; want men houd het billyk voor een kwaad teeken, als de ontlasting van Fluimen, terug blyft; vooral, zoo de Ademhaling moeiljeker is, en in de Borst of Long een gepiep, gesnerp en reutelen ontstaat.

De Uitwerping door 't Hoesten is goed, als zy vaardig, veel en gemakkelyk gaat; en tefens dik is. Dikwils is de Stof geel en met Bloedstriemen vermengd, over welke men zig niet bekommeren moet; nadien ook deeze goed is. Ten laatsten, word de geele Uithoesting geheel wit.

Men weet, dat deeze ontlasting van een goede Uitwerking is, als den Lyder daar na niet meer zoo benaauwd is, lichter Adem haald, en een grooter en voller Pols heeft.

Als dan moet den Lyder alle uur twee Koffyleepeltjes vol van het Borst syroop N°. 14. nemen, dezelve langzaam doorslikken, en een Theekopje vol van de warme Drank N°. 1. daar op drinken.

Hier by moet men eenvoudig beruften; want door Aderlaaten, Buikzuiveren of Zweetdryven, zou men den Lyder in deezen toestand, schadelijk zyn.

Zorgvuldig moet men verhoeden, dat den Lyder in geen koude lucht kome, en niets koud drinke; want daar door word Ogenblikkelyk de Uitrachgeling der Fluymen belet, en denzelve in gevaar gebracht.

Indien het nochtans gebeurde, dat de ontlasting van Fluimen haastig ophield, groote benaauwd-

naauwdheid en een gereutel in de long, veroorzaakte; dan moet men aanstonds Spaansche-vlieg-Plaasters op de Beenen leggen, en alle vier uur een Poeder N°. 15. ingeven. Midde-lerwyl moet den Lyder van de Drank N°. 1. zeer veel (zoo als in het Zydewee) warm drinken: ook moet hy den damp van warm Water geduurig door de Neus en Mond In-ademen (*).

Zomwylen, na dat de Ziekte reeds eenigen tyd geduurd heeft, zoekt de Ziekestof ontlasting door den afgang (*Alvus*), door welke den Lyder een geele Gal-achtige afgang looft, waarop hy zich aanstonds beter vind. Zulk een afgang is zeer goed, en men moet daar by in acht neemen, wat in de Ontsteking van het Ribbenvlies, is gezegd geworden.

Wanneer de Pis een veelvuldig, dik, in het begin een rood-achtig, daarna een wit zetzal (*Sedimentum*) geeft; dat is een goed teeken: als dan moet den Lyder, zoo als in het Zydewee, dit, met veel Drinken, trachten te bevorderen. Het gebeurd nochtans zeldzaam, dat alle de ziekmakende Stof, alleen, door de Pis word uit het Lichaam gevoerd; want, meerendeels heeft den Lyder ook te gelyk een veelvuldige en goede ontlasting van Fluimen, waar door deeze Ziekte, op het allerbest, verlicht word. Als

(* *Het Kermes Mineral, of Oxymel Scilliticum* maakt in dit geval een zachte beweging en schudding in het Zeenuwgestel, waar door de beweging in de Long opgewekt, en de Uitrachgeling van Fluimen bevorderd word. Zomwyl pleeg ik hier nevens telkens één of twee Lepelen vol, van dit Drankje te geven, dat in de Keel een zachte Kitteling verwekt, en den Lyder tot het Hoesten aanprikkeld.
R. Gum. Ammoniac. puri dr. Sem: Sacchar. Alb. Sicc. dr. ij. Accurate Misce, & add. aq Fœnicul. Unc. v. F. Mixtura. PRINGLE zegd; zelf by de aanhouding der Uitrachgeling, is zomwyl een Braakmiddel zeer dienstig, om den Borst van den last der taaije Slym, te bevryden.

Als den Lyder, door zulke ontlastingen (*Excretiones*) op de Borst, verlichting merkt, dan kan men hem krachtiger Soupen, dikwils, doch weinig te gelyk, geven; op dat het veelvuldige en niet genoeg gekookte Voedendvocht (*Chylus*), de zwakke Long niet wederom bezwaare.

Zomwylen heeft men waargenoomen, dat een sterk Bloeden uit de Neus, deeze Zieken zeer verlicht heeft; dit is echter zeldzaam.

Zoo in, of binnen veertien dagen, diergelyke Ontlastingen zich niet opdoen, de Koors redelyk sterk blyft aanhouden, den Lyder bestendig een drooge Hoest behoud, de Pols altoos vaardig, week, en golvend (*Undofus*) is; den Lyder klaagd van Grillingen, moeijelyk Ademhaalen, en dat daar by hem de Lippen en Wangen, rood zyn, en de Koors zich alle Avonden verheft; dan is het zeker dat de Ontsteking van de Long, zich in een Verzweering verandere.

Dat de Verzweering der Long reeds ten volen gemaakt is, weet men; als na de bovengemelde toevallen, een bestendige droogen Hoest, overblyft; en dat deeze Hoest na den Eeten, of na eenige beweging des Lichaams, meer en lastiger word; de Zieke kan wel op de Zieke, maar niet wel op de Gezonde zyde leggen; in de Pols word een geduurige Koorsige beweging bemerkt, welke op zekere tyden, en bezonder na het Eeten, Drinken, en beweging des Lichaams, heviger word; het welk teffens op de Wangen en Koonen een roodheid verwekt: de lust tot Eeten is klein, doch de begeerte na Drinken groot; 's nachts zweet den Lyder veel, bezonder aan het bovenste deel der Borst, en het Voorhoofd; de Pis is schuimmig, het Lichaam word mager en krachteloos.

Zoo lang zulk een Verzweering in de Long
be:

beslooten blyft, groeid dezelve geduurig aan, drukkende het gezonde deel der Longen, verhinderd zy de vrye Ademhaling, verwekkende grouwzame benaauwdheden; en eindelyk doet zy den Lyder Stikken.

Weshalven is het zeer noodig, dat zulk een Verzweering, vaardig geöpent worde, op dat den Etter, ontlasting krygd.

Indien een Verzweering der Long openbreekt, dan kan het geschieden, dat de voorheen beslootten Etterstof zich in de holligheïd der Borst uitstorte, en een Etterborst (*Empyema*) veroorzaake welke byna altoos doodlyk is.

Dat de Etterstof zich in de holligheïd van de Borst uitstort, kan men weeten, wanneer den Lyder een geringe Flaauwte krygd, en vaardig van zyn voorheen geleden benaauwdheid en kwade toevallen word bevryd, zonder dat zich een Etterige uithoesting (*Sputum Purulentum*) op doet: Aldus is wel de Verzweering geöpent, en deswegens de toevallen, die door de uitbreiding der Etterzak veroorzaakt waren, verminderd; maar de uitgestorte Stof vermeerderd zich dagelijks; door deszelfs verblyf word die Scherp, en maakt ras wederom diergelyke nieuwe, en zelfs kwader toevallen.

Het Openen der Borst (*Paracenthesis Thoracis*), is als dan het eenige hulpmiddel: Dewyl echter de Longen, door de Verzweering, bereids zelf aangewreeten zyn, zoo geeft de Operatie doch weinig hoop, dat den Lyder ten vollen zal hersteld worden; alfchoon ook al de Etter uit de Borst gelaaten word; en dit is de oorzaak, waarom de meeste Lyders na deeze Operatie, Sterven.

Veel meer waare het te wenfchen, dat diergelyke Verzweeringen der Long, zich altoos zoo openen, dat de Etterstof in de Lucht Pypen der

Longen kwam, en door het Uithoesten konde worden uitgeworpen.

Maar schoon ook dit gebeurd, zoo is het nochtans niet zonder gevaar, en het welk men nooit, beletten kan; want, men heeft te vreezen, dat als al den Etter op éénmaal in de Luchtvaaten der Longe dringt, dezelve geheel opvullende, de Ademhaaling stremmen, en den Lyder zal doen Stikken.

Wanneer nochtans, de in de Lucht Pypen gevallene Etter, op een gemakkelyke wys, door Uithoesten, kan uitgeworpen worden; dan worden diergelyke Lyders, de dood, als ontrokken; niettegenstaande zy ook dan, noch altoos een Etterige Teering, te vreezen hebben.

Na dat men, uit de bovengemelde Kenteecken is verzeekerd, dat een Verzweering van Etter, in de Longen verborgen is; dan heeft men geen beeter Middel om de Etterstof na de Lucht Pypen telyden, als met de Lyders geduurig en altoos een Spons in Warmwaater nat maakt, voor de Neus en Mond te houden; op dat de warme Waater damp geduurig worde ingeëdemd; waar door, alle deeze deelen, worden week, flap en verwyderd gemaakt.

Men moet alle deeze Lyderen, een groote meenigte middelmatige vette Soupen doen gebruiken; op dat de Maag wel gevuld, het needer hangen van het Middelfrif (*Diaphragma*) verhinderd; om daar door de gezwollen Etterzak der Long, meer te kunnen t'zaamen drukken. Men moet hun ook warme Azyn onder de Neus houden, om het Hoesten te vermeederen, of te verwekken; of hen overluid doen Schreeuwen; hier door geeft men gelegenheid, dat de Etterzak gescheurd, gebrooken, en open gemaakt kan werden: tot dit zelve Oogmerk, is ook dien-

dienstig, dat den Lyder op oneffene Weegen, in een Rytuig, reid; doch zulke beweegingen vereiffchen noch eenige goede krachten; en nadien de zekere tyd onbekend is, wanneer de Etterzak zal doorbreeken, zoo moeten diergelyke Hulpmiddelen, dikwerf, herhaald worden.

Als na de doorbraak van deeze Verzweering, den Lyder, een etterige, Witte en gelyke Uitrachgeling heeft, en de Koors nalaat of minder word; de begeerte tot Eeten wederkomt, de Dorst ophoud, en den Afgang gebonden en natuurlyk is; dan, kan men een volkooime Geneezing hoopen.

In het teegendeel, als de Stof, die uitgeworpen word, verscheiden kleuren heeft; kwaalyk ruikt, de Koors niet ophoud, of, geweeken zynde, wederom te rug keerd: de Dorst by blyft, of den Eetenslust niet vermeerderd; als dan, volgd gemeenlyk de dood.

In een Verzweering der Longe, daar de Etterstof door Hoesten moet uitgeworpen worden, kan men geen beeter Voedzel geeven, dan Melk, met Ryft, Haaver, of Garst, zagtelyk gekookt: dit Voedzel moet dikwils, doch niet veel teffens, genoomen worden.

Voor Drank, diend de Kruiden Thee, N°. 16. met een derde Melk en een weinig Honich: Driemaal 's daags geeft men den Lyder een Poeder van N°. 18. Dewyl echter de Long, des Daags door het overmatig Hoesten, word afgemat, zoo is het zeer noodzaakelyk, dat dit des Avonds, gestild word: Hierom moet den Lyder des Avonds de 2 Pillen N°. 19. inneemen.

Een zagte Hardlyvigheid, is niet nadeelig; als echter de Buik verscheiden Daagen verstopt blyft, dan moet men den Lyder een Clysteer, N°. 11. zetten.

Zoo de Uitwerping van Fluimen langzaam verminderd, de Eetenslust blyft, de krachten vermeerderd worden, en de Koors geheel verdwynd; dan kan den Lyder groote hoop maaken. (*)

Zoo de Uitrachgeling nu niet zeer groot is, dan houd men ook op met het Poeijer N°. 18. en de Thee N°. 16. te gebruiken.

Evenwel, moet den Lyder altoos driemaal 's, daags, drie Coffy-Leepeltjes vol van N°. 20. neemen, en, daarop drie l hee kopjes van N°. 21. drinken.

Indien den Hoest, teegen den avond moeijelyk vald, dan moet men met de Pillen N°. 19. volharden; zoo echter den Hoest dit niet vereischt, dan kan men dezelve nalaaten.

By aldien de Uitrachgeling van Fluimen, waar door de Long-Verzweering zich begon te zuiveren, schielyk ophoud; dan komt den Lyder wederom in een nieuw Gevaar: Op de Borst ontstaat een gereutel en benaauwdheid.

Zoo een haastig weg blyven van de Fluimen, word het meest door koude Lucht, hevige bewe-

(*) Zomwylen is de Uitrachgeling van Etterachtige Fluimen zoo groot, dat den Lyder al zyn Krachten schynd te verliezen. Na het minste Eeten, word hy zeer Koorsfig, en dit duurd zoo lang, tot dat byna al het Voedzel, wederom uit de Maag is. In de Koors maakt hy weinig, doch helder Water, en altoos veel Zweet: Voor, en geduurende de Koors, word doorgaans een gedeelte van den Etter uit de Long, onder het Bloed gebracht; en deeze raakt hy na de Koors, met de Pis wederom kwyt. In dit geval maken alrens de voornaamste Geneeskonst Oeffenaren, een goed gebruik van de Versterkende en Koors breekende *Cortex Peruvianus*, als het krachtigste middel tegens alle groote Veretteringen en daar uit volgende Verzwakking. Ziet onze *Korte Verhandeling van Geschoote Wonden*. Ja! in allen gevallen, daar de Etter uit een Wonde of Verzweering, weder ter rug en onder het Bloed keerd, schynd de Koors bast, het aller voornaamste middel te zyn.

weeging des Gemoeds, als toorn, vrees enz. veroorzaakt.

Als dan moet men den Lyder eene vaardige hulp trachten aantebrengeu. De damp van warm Waater moet hy bestendig door Neus en Mond in-ademen. De Kruidcr Thee, N°. 16. moet hy veel en warm drinken; en alle vier Uuren een Poeder N°. 15. inneemen, tot dat hy op de Borst verlichting vind, en de Uitwerping van Fluimen weder voortkomt: Als men wederom zoo veel heeft uitgewerkt, dan moet men het gebruik der Poeders N°. 15. nalaaten.

Ook is het dienstig, zoo als in het Zydewée bereids gezegd is, om op de Beenen Spaansche-vlieg-Plaasters te leggen.

De Etterstof, die door de Ziekte is hervoortgebracht, word zomwylen door de Bloed-Aderen ingedronken, en in andere deelen van het Lichaam overgebracht; maakende zeer ras Ettergezwellen (*Abscessus*) neevens de boven, of aan de onderste deelen van het Lichaam: Hier op volgd aanstonds, een aanmerkelyke verlichting op de Borst. Weshalven moet men daar meede handelen, zoo als in de Ontsteeking van het Ribben-vlies gezegd is.

Even gelyk een uitwendige Ontsteeking in een verhard Gezwel, veranderen kan, even dit zelve kan ook van inwendige Ontsteekene deelen, geschieden.

Na Long-Ontsteekingen, blyven dikwerf in de Longen, verharde Gezwellen, (*Schirri*); in welke toestand byna altoos de Long, met het Ribbenvlies, te zaamen groeid: Aldus behoud den Lyder levenslang, een moeijelyken Ademhaaling, en een geduurig Hoesten; bezonder na den Eeten, of, na eene Lichaams beweging; en als dan bemerkt men geen kenteekenen van een verborgen Verzweering. Dit

Dit kwaad, word zelden geheel overwonnen, niettegenstaande men zomwylen eenige verlichting, kan te weeg brengen; doch by de levenswys der Soldaten is naauwlyks eenige verbetering te wachten, uitgezonderd by de zulke, die door het Ryden op een Paard, beweging maken kunnen; doch nadien dit alleen by Ruiters plaats kan hebben; zoo kan men de overige, als onherstelbaar, aanmerken.

Zoo de Ontsteking der Longen, zeer hevig is, en op de gegeven hulpmiddelen, geen Verlichting volgd, dan zal zich een doodelyke versterving, of, het Koude Vuur, Ras op doen.

Zulk een kwaden uitgang, kan men voorzien; als den Lyder onverdragelyke Benaauwdheden heeft, de krachten weggaan, de Pols tusschen poozend, zwak en zeer vaardig is; en de Uitrachgeling Heetvuurig, Zwart, Blaauw of Stinkend is. In zulk een toestand is 'er geen middel, den Zieken kan het niet lang houden, hy moet sterven.

VAN DE VLOEIJENDE ZINKING-PYNEN (Rheumatismi.)

Deeze pynen, vallen het meest voor, na dat de Lighamen, of door Arbeid, of door de heete Lucht, zeer verwarmd, en schielyk aan de koude worden bloot gesteld; inzonderheid echter, als iemand wegens overmaatige Warmte verdrietig, de kleederen van zich doet, en op een koele plaats, zonder beweging, in rust blyft; en vooral, zoo in deeze plaats, een vochtige en koude Lucht is.

Meenigvuldig gebeurt dit onder Soldaten, als dezelve, na zware vermoeijingen verhit, en door haastige Plas-Regenen, doornat, hunne Kleederen niet verwisselen kunnen. De koude
Nach-

Nachten, die dikwerf op de warme Voorjaars en Herfst Dagen volgen, zyn ook oorzaken, dat diergelyke Ziekten, voorkoomen.

In het begin van deeze Ziekte, gevoeld den Lyder door 't geheele Lichaam, een grillende Koude: daar op volgt Hitte, Dorst, ongeduurigheid en Koors. Na een of twee dagen, en zomwyl ook vroeger, komt vaardig in het een of ander Lichaams deel, een hevige pyn, welke nooit in één plaats verblyf houd, maar, dan in de Hand, dan in de Schouder, Knie, of, eenig ander deel plaats grypt. Het deel, in welke de pyn zich ophoud, word rood en gezwollen (*).

Zomwyl heeft deeze pyn zyn zitplaats in de Pees - Achtige Vliezen (*Aponeuroses*), welke de Spieren van de Leedematen omvangen en bekleeden, en daar van daan, ondervind den Lyder, razende pynen, als hy zulk een deel beweegd.

Zomwyl houd de Koors, na eenige dagen op, de pyn echter blyft als vooren.

Deeze Ziekte, is zeer lastig, wanneer die in de Lendenen komt; want als dan kan zich den Lyder, niet bewegen, maar moet, als een Houd, onbeweeglyk, in het Bedde, leggen blyven. Dikwerf nochtans verlaat de pyn de Lendenen, en schiet daar na in de Heup, en Dye; alwaar hy een vaste Zitplaats maakt, en veel moeilijker te verdryven is.

Wyl echter de pyn, in deeze Ziekte, dikwerf vaardig van plaats veranderd, zoo heeft men te
dich-

(*) De voornaamste Geneesheeren, onderscheiden deeze Ziekte te recht, in heete en koude vloeiende Zinking-Ziekte (*Rheumatismus Calidus & Frigidus*). De eerste zyn doorgaans met Koors en Dorst, en de laatste meest al, zonder dezelve. De onderscheiden behandeling daar van, leerd ONZEN HEER SCHRYVER duidelyk.

duchten, dat de Ziekte makende Stof, na de inwendige deelen van het Lichaam gevoerd, en in de Herzenen, of Longe, met gevaar des levens, zal hangen blyven.

Men weet dat zulk een kwaad geschied is, als op het nalaten der uitwendige pynen, den Lyder dwaaze en zotte Redenen voerd, of op de Borst, een groote benaauwdheid gewaar word.

Voor 't overige is deeze Ziekte zelden doodelyk; des niettegenstaande vereifcht de hevigheid en langduurigheid derzelve, wanneer die in het begin verzuimd is, vaardige en krachtige hulpmiddelen: Want, zoo deeze Ziekte lange duurd, dan worden dikwerf de Gelederen onbeweeglyk, en, door een langduurend verblyf daar van, ontstaat 'er levens lang, een onherstelbaare styfheid (*Anchylosis*).

De Geneezing, word op de volgende wys begonnen: Men laat de Lyders op den Arm der pynlyke Zyde, omtrent tien Oncen Bloed (*).

Op de pynlyke deelen legd men Wolle Lappen in de Stoving, N°. 12. nat gemaakt; en aldus geduurig Warm en Vogtig gehouden.

Voor Voedzel, moet men de Lyders niets ge-

(*) DEN HEER PRINGLE in de voorheen genoemde Verhandeling der Leegerziekten, spreekt over deeze Ziekte aldus: Zoo een *Rheumatismus* verzeld is met hevige Koors, Pyn, en Zwelling, aan de Gelederen, dan moet men niet doen Zweeten, maar de Geneezing zoeken te verkrygen, door dikwerf herhaalde Aderlatingen, en wel byna alle Dag tot dat de Zieke zonder Koors is, en de Pynen geheel en al verdweenen, of ten minsten, zeer gestilt zyn. De jonge Jaaren deezer Zieken, hunne volbloedigheid, en kragt om groote Ontlastingen te kunnen uitstaan; de geringe Verzwakking, welke zy in deeze Ziekte, van herhaalde Aderlatingen, lyden, kunnen ons, in deszelfs Behandeling te stouter, doen voortgaan. PRINGLE, spreekt hier als een Leeger Geneesheer: maar in de Burger Konstoeffening voegen zich die HEEREN, zomwyl vry veel na den zin hunner Zieken.

geven als gemeene Soupen, met Garst, Haver of Ryft gekookt; of ook, gekookte Appelen.

De Drank, N°. 1. of ook Zoetemelk met een vierde Garste Water, gemengd, kan den Lyder voor den Dorst, Drinken: Zoo hy niet Rusten kan, dan moet hy alle Uuren twee Leepelen vol, van het Drankje, N°. 22. neemen, en een Kopje vol van de Warme Drank, N°. 23. daar op Drinken.

Des anderen daags, zet men den Lyder een Clysteer, N°. 11. De Middelen N°. 22. en 23. voorgeschreven, moet hy naarstig voortgebruiken.

By aldien de pyn, in de vorige hevigheid, blyft, en de Koors niet nalaat, dan moet men den Dierendag, de Aderlating herhalen; en met de Stoving N°. 12. als ook met de Middelen N°. 22. en 23. naarstig voortvaren.

Den Vierdendag, moet de Lyder, het Buikzuiverend Drankje, N°. 6. innemen; dien dag, gebruikt hy niets van N°. 22. en 23. Maar dien avond, ten zes Uuren, neemt hy het pynstillend Middel, N°. 24.

Op deeze wys, word gewoonlyk, deeze Ziekte overwonnen: het is een goed teeken, als de Pis een veelvuldig rood-achtig Zetzel (*Sedimentum Lateritium*) heeft; en, zoo zich aan het geheele Lichaam een zagt en gelyk Zweet vertoond.

Als deeze goede teeken, voor handen zyn, dan is het genoeg, om de overblyfzels deezer Ziekte, geheel te overwinnen, by aldien den Lyder in het Bed, blyft leggen, en de Kruiders Thee N°. 23. naarstig drinkt.

Zoo echter op deeze wys, de Pyn niet nalaat, en het pynlyk deel rood is, dan moet men, op dezelve plaats van de pyn, Bloedzuigers zetten.

Zomwyl houd de Koors geheel op, en het schynd, als of de Gezondheid vaardig hersteld zal zyn; echter blyft de pyn gestadig, en gaat

van de eene, in de andere plaats; in diergelyk een toestand, moet men de Lyders 's Morgens, 's Middags, en 's Avonds, altoos een half-vierendeel loots Venetiaansche Zeep, in Pillen geven; en twee Theekoppen van de Thee No. 23. daar op warm doen Drinken. Den Lyder moet zich voor de Koude hoeden. Het lydende deel kan men met warme Wolle Doeken, zagtelyk doen Wryven.

Zomtyds blyft de pyn geheel onveranderd, en hardnekkig in de Heup en Dye, niettegenstaande den Lyder, voor het overige geheel Gezond is: In zulk een toestand, legd men op de pynlyke plaats, een Spaansche Vliegplaafter, ter, groote van een Ryksdaalder; na twaalf Uuren, neemd men dezelve weg; men doorsteekt de Waterblazen, en daar na heeld men de plaats met een Lootwit - Plaafter (*Emplastrum Album Coctum*). Achtdagen daar na, als reeds alles geheeld is, legd men dezelve Blaartrekkende Plaafter, wederom op dezelve plaats. Ja! zoo de pyn niet geheel geweken is, dan kan men meermalen dezelve Plaafter, op het deel leggen.

Men moet nog aanmerken, dat men by het afnemen van de Spaansche Vlieg-Plaafter, slechts de Blaar moet Opensteeken, zonder de opperhuid (*Epidermis*) weg te nemen; want zonder dit, ontstaat op deeze bloote deelen, groote pyn welke tot de herstelling der Ziekte, niets helpt (*).

Ly-

(*) In de Heup of Schouder Zinking Pynen, zet ik doorgaans een Spaansche-Vlieg-Plaafter zoo groot als een Thee-Schoteltje, of grooter; na twaalf Uuren, neem ik de geheele Blaas weg, en leg zomwyl nog een Uur lang dezelve Plaafter, op het raauwe deel; daar na bedek ik dit met een vette *Basilicon* of *Balsam Arcæiplaafter*; hier mede volherd ik, tot het raauwe deel, wederom geheeld is; dat in 8 of 12 Dagen, doorgaans geschied. Zoo ik my niet bedrieg, dunkt my, dat de Lyders aldus spoediger geheeld worden. De geleer-

Lyders, welke in den Herfft diergelyken Ziekten gehad hebben, moet men, in den Winter, verschoonen, en niet in het ruwe en koude Weêr doen koomen, want anders storten zy zeker weder in.

Wanneer de pyn lang op één plaats blyft, en het Lid styf maakt, dan moet men het zelve, tweemaal 's Daags, over den damp van Warmwater houden, daar na, met warme Doeken afdrogen, zagtelyk wryven, en vervolgens met *Altheä Zalf* (*Unguentum de Althæa*), smeeren.

VAN DE AFGAANDE KOORSSSEN.

(*Febres Intermittentes*.)

Men kend de Koors, aan de vaardige Polslag, behalven dit, klaagd den Lyder over ongewoonlyke zwaarheid des Lichaams, afgematte Leden, Traagheid, Zwakheid, Dorst en andere diergelyke toevallen.

Het word een afgaande Koors genaamd, als dezelve na eenige Uuren zagter word, eindelyk geheel ophoud, en den Lyder van alle kwade toevallen, vry laat. Na eenigen tyd, komt dezelve wederom, en overvald den Lyder, gelyk voorheen, met verscheide moeiljkheden.

Na het onderscheid der tusschen tyd, tusschen twee Koorsfige overvallen, verkrygd de Koors, onderscheidendlyke benamingen.

Zoo de Koors alle Dagen komt, noemd men dit één daagsche Koors (*Quotidiana*); zoo de Zieke eene dag van de Koors vry blyft, en dezelve den volgenden dag, wederom bekomt; dan noemd men dit, (in onze Neerduitsche Taal) een anderen.

leerde R. MEAD, pryst in een hardnekkige Heup-Jicht heel zeer het zetten van een Etterdracht (*Seton*) op de meest pynelyke plaats, of anders een Fontenel binnensbeens, aan de dyc. Deeze geduurige Ontlasting brengd zeer veel dienst aen.

rendaagsche Koors (*Tertiana*); blyft de Koors twee Dagen uit, en komt daar na wederom, dan word dit een derdendaagsche Koors (*Quartana*), genaamd.

Een afgaande Koors, begint met Gaapen, Rikken, Moeiheid, Koude, Bevingen, Benauwdheid; afkeer van Eeten, zomwyl met Braken; de Ledematen zyn bleek, de Pols is zwak, en de Dorst groot.

Na dat deeze toestand een wyl geduurd heeft, dan volgt een Warmte, de Pols word voller en fterker, de Dorst blyft groot, gelyk voorheen, den Lyder klaagd over pyn in de Leden en het Hooft; ten laaften begint hy over 't geheele Lichaam, wakker te Zweeten, en alle de opgemelde toevallen, houden op; gemeenlyk overvald hem de Slaap, en wanneer hy ontwaakt, dan is hy van de Koors bevryd; de Pols gaat als dan Natuurlyk, en hy gevoeld niets, dan zwaken matheid.

Zomwylen Braakt den Lyder, geduurende de hitte der Koors, zeer veel Galle, en daar naar word hy beter.

De Pis, die na het ophouden der Koors, of geduurende het Zweeten, gemaakt word; is rood en schuimig; na dat dezelve is Koud geworden, dan ziet men, daar boven op, een Vliesje, het welk aan de randen van het Glas, zich aanhegt; op de bodem van het Glas, verzameld zich een rood-achtig na armenifche Bolus, of na gewreven Tichelsteen gelykende, aardachtig zetzel (*Sedimentum Lateritium*).

Ondertuffchen moet men wel aanmerken, dat flechts in de Herfft Koorsfen, en inzonderheid, na dat den Lyder, reeds voorheen, eenige Koorsfige Overvallen (*Paroxysmos*) gehad heeft, diergelyk een Pis eerst word waargenomen: In de Voorjaars Koorsfen, ziet men dit zelden; want
daar

daar in is de Pis niet zoo rood, maar veel eer geelachtig, in wiens midden een wolkje (*Nebula*) hangd; daar na maakt deeze Pis een wit zetzel, het welk een goed teeken is.

De afgaande Koorsfen werden verdeeld, in Voorjaars, en Herfst Koorsfen: de eerste worden altoos lichter geneezen, als de laatste, welke zwaarder toevallen mede brengen.

Afgaande Koorsfen, die van Sprokkelmaand (*Februarius*) tot in Hooymaand (*Julius*) worden waargenomen, werden Voorjaars Koorsfen genaamd. In het laast van Hooymaand, of, het begin van Oogstmaand (*Augustus*) beginnen de Herfst Koorsfen, en duuren tot aan het eind van Louwmaand (*Januarius*); zomwylen echter, houden zy eerder op.

Na groote en langduurige Zomer Hitte, vooral zoo de Krygslieden, te gelyk zeer zyn afgemat, plegen talryke en gevaarlyke Herfst Koorsfen te heerschen; by die Krygslieden echter op het meeste, welke verplicht zyn geweest, hun Leger, op moerasfige Plaatsen, neer te slaan.

In de Herfst en Wynmaand (*September* en *October*), koomen de meeste Zieken met afgaande Koorsfen. Als de bladen van de Boomen vallen, en vooral zoo ter zelve tyd, sterke Winden waaijen; dan heeft men hoop, dat het aantal der Koorsfige Zieken, ras verminderen zal.

Wyl de Voorjaar- en Herfst Koorsfen, zeer onderscheiden zyn, en ook op een besondere wys, geneezen worden; zoo is het nodig, dat men van ieder soort, bezonder handelt.

VAN DE AFGAANDE VOORJAARS
KOORSEN (*Febres Intermittentes*
Vernales.)

In het Voorjaar, ontstaan gemeenlyk slechts

anderendaagsche Koorsfen, en byna altoos goed-aartige.

Zomwylen komen ook dubbelde anderendaagsche Koorsfen, doch veel zeldzamer, als in den Herfst.

Dubbelde anderendaagsche Koorsfen worden genaemd, welke veroorzaken, dat den Lyder, op die dag, dat hy vry van Koors moest zyn, weder een nieuwe, (en aldus een dubbelde) Koors krygd; welke laatste echter meerendeels veel zagter is, als de eerste.

Als een Lyder de Koors heeft, dan mag men hem niets anders, als een aengename en verdunnende drank, laauw gemaakt, geven. Koude drank, is schadelyk. Aldus kan den Lyder van N°. 25. naar goedvinden, gebruik maken: geduurende de Koors moet hy het Lichaam stil, en middelmatig warm houden.

De koorsfige Overval pleeg door Zweet te eindigen. Dit Zweet, moet men door warme Drank bevorderen; maar het zelve geenzints door uitwendige Hitte, of veele dekklederen, met geweld doen voortkomen.

Zoo de Koors ten einde gaat, of alreeds is, dan moet men de Lyders, Soupen van Vleesch, met Citroenzap of Crystallen van Wynsteen, zuur gemaakt, dikwils geven. Op den dag echter als den Lyder geen Koors heeft, kan men hem voedzamer Spyzen toestaan: ook kan hy Vleesch, vooral van jonge Dieren, of week en zagt Runder Vleesch, eeten. Van vette Spyzen moet hy zig onthouden.

Men moet ook beletten, dat hy niet op dien tyd eete, wanneer hem de Koors moet aankomen; want als dan word, ten tyde der Koors, de Maag door de Spys bezwaard, en aldus komt 'er geen goede Verteering.

Vier Uuren voor de koorsige Overval, kan men de Lyders, geringe dunne Soupen geven.

Wyl echter de anderendaagsche Voorjaars Koorsfen, geen zekere tyd houden, maar dikwerf vroeger weder komen, zoo moet men, in het toedienen van Voedzel, hier op acht slaan.

Zoo het een fraaije dag is, en den Lyder de Koors niet heeft, dan kan hy gaan wandelen, doch zich niet afmatten; ook kan hy langer Slapen, als hy anders wel gewoon is.

De afgaande verwisselende Voorjaars Koorsfen, veranderende zich dikwils in Ziekten met Ontstekingen; vooral, by jonge volbloedige Lichamen; daarom is het deze niet nadelig, wanneer men hun Aderlaat; vooral, zoo zy rood van Aangezicht zyn, en over Hooftpyn, en Steekingen op de Borst, klagen.

Zoo den Lyder een afkeer van Eeten, en dikmalige opwelling uit de Maag, heeft: zoo hem de Tong beslagen, de Mond bitter, en het Hoofd draay-achtig is; dan is het zeer dienstig, hem een Braakmiddel te geven (*). Aldus moet den

(*) De meeste koorsige Lyders, die in de Leeger Verband Huizen kwamen, wierden in den laast voorgaanden Oorlog, zoo by de Engelsche als Nederlanders, doorgaans den eersten dag, een Braakmiddel gegeven; dog by eenige Lyders, waren de Maag en Darmen, zoodanig besmet, en de Slym zoo aankleevende, datze, met een, twee of driemaal Brakens, niet gezuiverd konden worden. In dit geval, gaven de Geneesheeren doorgaans een eenvoudig Drankje *Ex. Aq. Decoct Hordei Unc. IV. Vini Albi Unc. ij. Pulv. Radic. Tpecacuanb Gr. XXV. Mell. Albi Unc. Sem. Misc.*. Hier van gebruikte den Lyder alle Uuren een of twee Leepelen vol. Dit verwekte een zachte en geduurige schudding der Ingewanden, en Mislykheid: hier na heb ik meest altoos, een ongelooflyke meenigte bedorven Gal, zien volgen. 's Avonds daar op, geeft men hun een rust verwekkend middel; en dit deed veeltys veel meer dienst, dan herhaalde groote Braakmiddelen. In een kwaade Loop (*Dysenteria*), doet dit

den Lyder, vier Uuren voor den aanval der Koors, het Poeder N°. 26. innemen. Doch zoo hy van een zwakken aard is, geeft men hem het Poeder N°. 27. Aanstonds na het eerste Braken, en zoo dikwils als hy dit daarna doet, moet hy altoos veel Laauw-Water Drinken. Op deze wys, zal hy lichter Braken, en alle onreinheid, veel beter uit de Maag ontlasten.

Na dat den Lyder eenige ryzen Gebraakt heeft, begint hy 't gedronken Water, binnen te houden, en houd met Braken op. Een Uur na het laatste Braken, geeft men het Drankje N°. 24. en daar na wagt men de Koors af. Gedurende de Koors, neemt hy de Drank N°. 25. en gedraagt zich, als boven gemeld is.

Zoo den Lyder over Lenden pynen gerommel in de Darmen, en Winden klaagd; en den Buik opgeblazen of gespannen is; dan moet men hem, een Buikzuiverend-Middel geven.

Acht Uuren, voor men de Koors verwacht, moet den Lyder het Laxeermiddel N°. 28. innemen; zes Uuren daar na, namentlyk twee Uuren voor het aankomen van de Koors, geeft men het Drankje N°. 24.

Men kan de Braak-en-Laxeermiddelen nog eenmaal herhalen, indien 'er teekenen overblyven, die te kennen geven, dat een van beiden, nodig is.

Evenwel, in de Voorjaars Koorsfen, is het zelden nodig, dat men meer als éénmaal doet Braken, of Laxeren.

Het

dit zelve middel veelyds een voortreffelyken dienst. Ja! een hevig Braak of Purgeermiddel, is in eenige tusschenpoozende Koorsfen, en vooral by bejaarde of zwakke Menschen, zomwyl oorzaak, dat de Koors, op de gewoone tyd, of met de gewoone toevallen, niet kan doorbreeken, maar te rug blyft, of in een geduurige gevaarlyke Koors, veranderd word.

Het Braakmiddel, verwekt dikwils niet alleen het Braken, maar ook het Laxeeren; in tegendeel, het Laxeermiddel, verwekt zomwylen Braken, en deswegens is geen kwaad te vreezen, nadien zoo wel de Maag, als de Darmen, moeten gezuiverd worden.

Na dat aldus de Maag, en Darmen, geledigt zyn; dan kan men de Lyders alle twee Uuren, een Lepel vol van N°. 29. geven, nevens een Kopje vol, Camomille-Thee. Dit moet alleen geschieden, als den Lyder vry van Koors, en niet Slapende is; zoo lang den aanval (*Paroxysmus*) duurd, moet hy daar van niets gebruiken.

Op zulk een wys, plegen meerendeels de afgaande Voorjaars-Koorsfen, geneezen te worden; zelden is het nodig, dat men de Peruviaansche Koors-Bast (*Cortex Peruvianus*), behoeft te geven.

Zoo in de anderendaagsche Voorjaars Koorsfen, na de derde of vierde Koors, om de Neus, Lippen of Mond, kleine Zweertjes ontslaan, dat is een goed teeken; want de Koors pleeg daar op, doorgaans te verdwynen. In de anderendaagsche Herfst Koorsfen, is nochtans dit teeken, onzeker.

Zomtyds, hoewel zelden, gebeurt het, dat, na zeven of acht Koorsfige aanvallen, de anderendaagsche Voorjaars Koors, niet weg blyft, noch ook zagter word, maar, veel al langer en heviger aanhoud. Dit geschied voornamentlyk by die geene, welke, wanneer zy naauwlyks in het Bedde komen, reeds al overvloedig, beginnen te Zweeten; in diergelyk een toestand, moet men noodzakelyk de Koors-Bast (*Cortex Peruvianus*), te hulp nemen.

Als dan, geeft men de Lyders, alle drie Uuren, doch buiten de Koors, een Poeder van N°. 30. met Wyn.

Op deze wys, zal hy ras van de Koors bevryd zyn, en, voorgeen nieuwen aanval, te vreezen hebben; nadien in het Voorjaar, de lucht langzaam zuiver, en het Weêr, aangenamer word.

VAN DE AFGAANDE HERFST-KOORSEN.

(Febres Intermittentes Autumnales.)

De Herfst-Koorsfen, zyn altoos hardnekkiger als de Voorjaars-Koorsfen. Naar een zeer Heete en Droge Zomer, zyn zy zeer moeiljk en talryk.

Dezelve worden bezwaarlyk gekend; want, in het begin als zy voortkomen, hebben zy zulke langduurige en verdubbelde Aanvallen, datze een aanhoudende geduurige Koors (*Febris Continua*) verbeelden; en wel zoo, dat de Koors niet afgaat, of, zoo zy nalaat, (*Intermittit*) zoo duurd dit niet zeer lang. Zomwylen laat de hevigheid der Koors een weinig na (*Remittit*), doch, eenige Uuren daar na, bekomt den Lyder een Koude, en de Koors verheft zich wederom.

Als de Koors begint te wyken, en zagter te worden, als dan blykt het eerst, dat het een ware Afgaande Koors is. Uit zulke Koorsfen, die in 't begin geduurige scheenen te zyn, komen zeer dikwils Derderdaagsche (*Quartanae*).

Zomwylen gebeurt het, dat diergelyke Koorsfen, in het begin, volkomen nalaten en afgaan; daar na echter verdubbelen zy hare Aanvallen, of verlengen dezelve, zoo, datze eindelyk, in een geduurige en gevaarlyke Koors, uitbarsten.

Dit zyn altoos Gal-achtige Koorsfen; en de verdorvene Gal-achtige Stof, houd zig op, in de Maag en Darmen, welke men aanstonds ontlasten moet, anders word die, door de vertoeving, nog schadelyker.

Men

Men geeft daarom de Lyders het Braakpoeijer, N°. 26 of 27. op dezelve wys als in de Voorjaars Koorssen, gezegd is.

Zoo het Aangezicht der Lyders, Rood, Gespannen, en de Bloedvaaten der Oogen zeer opgevuld zyn; zoo in het geheele Lichaam een groote hitte word bespeurd; dan moet men, voor dat men een Braakmiddel geeft, de Lyders, alvorens Aderlaaten.

Zoo het Aangezicht bleek, ingevallen is, en de Pols geen volbloedigheid te kennen geeft, dan is het Aderlaaten schaadelyk.

De Braakmiddelen, moet men geeven, als de Lyders geheel van Koors bevryd zyn; zoo de Koors echter nooit geheel ophoud, dan moet men het doen, wanneer het geweld der Koors wat nalaat, en zagter word.

By de Herfst-Koorssen, is het zomwylen zeer noodzaakelyk, dat men de Lyders dikwils doet Braaken; voornaamentlyk dan, als den Lyder, na het eenmaal ingenoomen Braakmiddel, nogtans klaagd, een afkeer van Eeten, een bitterheid des Monds, en een vuile beslaagen Tong, te hebben.

Op den dag, als den Lyder geen Braakmiddel neemt, moet hy veel van den Drank, N°. 25. gebruiken; by ieder Pond van deezen Drank, mengd men vooraf, een Once gemeene Azyn-Honich (*Oxymel Simplex*) N°. 31.

Na dat den Lyder, reeds één of tweemaal, Braakmiddelen genomen heeft, dan kan hy alle vier Uur, een Poeijer van N°. 32 gebruiken,

Op deeze wys, pleegen deeze Koorssen zagter te worden, en schoon zy voorheen nooit geheel afgingen, zoo beginnen zy nu aftegaan, en te verwisselen; zelf zoo, dat 'er nu een geruime tyd, tusschen twee Koors-verheffingen, word
waar-

waargenoomen : als dan geeft men den Lyder het Drankje N°. 29. op dezelve wys, als boven, by de Voorjaars Koorssen, gezegd is.

Het Voedzel, moet als in de Voorjaars Koorsfen, gericht zyn; Soupen met Limoenzap, of Wynsteen Crystallen, zuur gemaakt; gekookte Appelen of Peeren, wel gegefte Brood-Soupen (*Panarella*), zyn als dan, de voornaamste en nutlykste Spyzen. Zoo den Lyder meer krachten heeft, dan kan hy ook een weinig Kalfs, Schaa-pen, of eenig ander zagt Vleesch, eeten; en op dat de krachten te vaardiger moogen toeneemen, zal het niet ondienstig zyn, dat men hem een weinig Wyn geeft.

Wyl echter op den Herfst, van dag tot dag, de Koude vermeerderd, zoo moet men de reeds herstelde Lyders (*Reconvalescentes*), aan diergelyk een Weêr, niet bloot stellen, anders heeft men zeekerlyk een Wederinstorting (*Recidiva*) te vreezen. Deeze nieuwherstelde Lyders, moeten veertien Daagen lang, driemaal 's daags, als, 's Morgens vroeg, 's Morgens één Uur voor den Middag, en 's Avonds een Uur voor den Eeten, een Stukje als een Nootemuschaat van N°. 33. inneemen.

Zoo den Lyder reeds een geheele Maand, van de Koors, is vry geweest, dan moet hy op een Nuchteren Maag, de Pillen N°. 34. neemen. Deeze Pillen geeft men hem daar na, om de acht Daagen, nog tweemaal.

Zoo echter nog op het Braaken, nog op de bovengemelde Hulpmiddelen, de Koors niet na-laet of minder word, maar den Lyder zyn krachten verliest; dan moet men de Koorsbast, (*Cortex peruvianus*), gebruiken; welke meermaalen by de Herfst, dan Voorjaars Koorssen, schynd noodig te zyn.

Aldus moet den Lyder van N°. 30. op gelyke
wys,

wys, als by de Voorjaars Koorssen, gebruik maken.

Na veertien daagen, moet hy het zelve middel, N°. 30. nog eens gebruiken.

Zoo de Oogen beginnen geel te worden, den Lyder, op de Maag en Borst, van benaauwdheid klaagd; en de Pis een geel-achtige kleur heeft; dan moet men de Koorsbast, niet meer gebruiken, alſchoon ook de groote zwakheid der Lyders, dit ſcheen te vorderen: In deezen toestand, moet men na de genoemde veertien daagen, de Koorsbast niet wederom toedienen; maar, men moet den Lyder eenige daagen lang, alle drieuur, twee Leepels van N°. 35. geeven, tot dat de benaauwheid, geelheid der Oogen, en andere toevallen, wederom verdweenen zyn. 't Is waar, de Koors zal aldus wederom komen, maar nadien den Lyder in de tuſſchentyd, dat de Koors is weg geweest, zyn krachten wederom, als herhaald heeft; zoo kan hy dezelve te lichter verdragen, en zy zal dog van zig zelf, ras achter blyven (*).

Indien men in zulke en diergelyke gevallen, met het gebruik der Koorsbast, wilde voortvaren, zoo zou den Lyder in een byna onherſtelbare en langduurige Ziekte vervallen.

Indien de Koors, door de Koorsbast, verdreven is, dan is het niet nodig, dat men de Lyders, de Pillen N°. 34. ingeeft; want, zy, verwekken de Koors wederom (†).

In

(*) Om in dit geval, de Koors ſchielyk wederom te doen koomen, pryſt RAMAZZINUS uit ETMULERUS, de *Spiritus Salis Armoniaci*, zeeraan Men kan dezelve tot 1 of 2 Drachma, onder een *Mixtuur* doen, of met het *Elixyr Proprietatis* mengen, en aldus doen gebruiken.

(†) De eerſte Stoffelyke oorzaak der Koors, is dikwerf door de Koors zelf, of, door-ontlaſtende Middelen, allang over-

In het begin, zyn de Koorsfen zomwylen hevig, en zeer te vreezen; de Pols gaat ongelijk, het aangezicht is ingevallen; dikwerf komen 'er Flaauwtens en een Koud-Zweet by: By eenige Lyders neemt men waar een onverdragelyke Maag-Pyn; eenige vallen geduurende de Koors, in een zoo diepe slaap, datze niet op-gewekt kunnen worden.

Alle deeze toevallen zyn zeer gevaarlyk; en daarom moet men aanstonds de Koorsbast (*Cortex Peruvianus*), gebruiken; want, hier is billyke vrees dat diergelyke Lyders, de volgende Koorsfige overal, niet meer zullen kunnen uitstaan.

Zoo, na eene zoo haastige afwending van de Koors, den Lyder in het aangezicht geel word, en, op de Maag en Borst, benaauwdheid bemerkt, dan moet hy, zoo als boven gezegd is N°. 35. gebruiken.

VAN DE DERDENDAAGSCHE KOORS.

(*Quartana.*)

By den Derdendaagsche Koors, is te bemerken, dat nooit, of ten minsten zelden, een Aderlating nodig is.

Eer den aanval der Koors wederom komt, geeft men de Lyders, het Braakmiddel N°. 26 of 27. met dezelve behoedzaamheid, als vooreen geleerd is.

Voor de daaropvolgende Koors-verheffing, geeft men hun het buikzuiverend Poeder, N^o.

28.

Overwonnen en buiten het Lichaam gebracht; en nogtans blyft de Koors, door swakheid van het Lichaam, of, als door een gewoonte, aanhouden: In dit geval neemt de Versterkende kracht der Koorsbast, de Koors, doorgaans weg: maar zoo men daar na wederom Sterke Purgeermiddelen geeft, dan mist hetzelden, of de Koors komt ook wederom. Dit ziet men voornamentlyk by langduurende Andere-en derdendaagsche Koorsfen.

28. waar by men zich gedraagd, zoo als in de Voorjaars Koorsfen.

Daar na moet den Lyder, in den tuffchen tyd der Koors, alle vier Uuren, een Notemuschaat-groot, innemen van het Conferf, N°. 36. doch, geduurende de verheffing der Koors, moet hy daar van niet gebruiken.

Na dat den Lyder achtmaal, de overvallen der Koors, heeft doorgestaan; dezelve als dan niet nalaat, en hy daar by verzwakt word, dan moet men hem de Koorsbast N°. 30. geven.

Wanneer den Lyder in acht-dagen geen Koors meer gehad heeft, dan moet hy nog éénmaal de Koorsbast N°. 30. gebruiken.

Na veertien Dagen, moet hy het zelve ten derden- en laastemaal, innemen. Op zulk een wys word het weder komen der Koors verhoed (*).

By de Derdendaagsche Koors, kan den Lyder, op de Vrye-dagen, Wyn drinken, en ook meer Eeten, als by andere Koorsfen kan worden toegelaten.

VAN DE GEELZUCHT.

(*Icterus*).

Na langwylige, en inzonderheid, Herfft-Koorsfen, gebeurt het dikwils, dat het weke der Zydén van de Buik (*Hypochondria*), Hard, Gespannen, en zomwylen pynlyk blyven. Na het Eeten klaagd den Lyder van benaauwdheid, zomtyds Braekt hy; het wit der Oogen is Geel, de Pisis Bruingeel;

(*) Dit is te verstaan dat, als de Koors met de 12 Poeders N°. 30. weg blyft, dan kan hy daarmee acht Daagen ophouden, maar als dan, gemelde Poeders, wederom als voorheen, gebruiken; en dit na veertien Daagen nog eens herhaalen. Aldus moet den Lyder ten minsten drie Oncen *Cort: Peruvianus* gebruiken; want, zonder dit, komt de koors lichtelyk wederom.

geel; eindelyk stort zich de Geele kleur door het geheele Lichaam uit.

Zulk een Kwaad, ontstaat ook na een kwade wys van Leven, en vooral, als de Krygslieden, by gebrek van Voedzel, dikwerf door Honger, onverteerlyke Dingen Eeten (*).

In deeze Ziekte, moet den Lyder over dag, alle drie Uur, vier Lepels vol, van N°. 35. innemen; en vier Oncen van de gekookte Drank N°. 37. daar op drinken. Deeze Drank kan men op alle Plaatsen licht maken.

's Morgens en 's Avonds, geeft men hun, een half Vierendeelloots Venetiaansche Zeep, in Pillen.

's Morgens, als de Maag nog ledig is, moet men het weke onder de Rechter-Ribben (*Hypochondrium dextrum*), met Wolle doeken, een vierde van een Uur lang, braaf wryven.

Na dat de Lyder eenige dagen zulke Middelen, gebruikt heeft, bekomt hy doorgaans een zagte ontlasting, of afgang; en daer na bevind hy zich beter. Echter moet men met het gebruik van deeze Middelen volharden, tot dat de Pis een zeer natuurlyke kleur heeft, en het Geel in de Oogen en Huid, geheel verdweenen is.

Zoo den Lyder, zes dagen, de voorschreven Mid-

(*) Een eenigzints bedreven Leezer, ziet lichtelyk, dat onzen Geleerden Schryver, alhier de gemeente oorzaaken der Geelzucht, slechts op geeft. De bijzondere en veelvuldige oorzaaken van deeze, en meest alle andere Ziekten, kan men omstandig vinden in deszelfs uitmuntende *Commentaria*, in H. BOERHAVE *Aphor: de Cogn: & Curand. Morb.* Dog by de eenigzints hardnekkige wederomkomende Geelzucht, staat aan te merken, dat dezelve doorgaans van Steenen in de Galblaas, voortkomt. De Schrandere J. L. PETIT heeft, in het 1ste Deel de *l'Academ: Royal de Chirurg;* daarover een voortreffelyke Verhandeling gegeven. Ziet ook LE DRAN *Operatien der Heelkunde.*

Middelen gebruikt heeft, en daar van geen vrywillige ruime ontlasting van den Buik bekomt; dan moet men hem de Pillen N°. 34. geven. Dien Dag neemt hy verder niets. De volgende Dag, gebruikt hy de vorige Middelen N°. 35. en 37. nevens de Venetiaansche Zeep.

Voor voedsel, moet den Lyder Meelspyzen en andere taaije Dingen, myden. Soupen, met Kervel, Salade, Endivie en Zuuring gekookt, zyn in deeze Ziekte, zeer dienstig.

De Lichaams beweging brengd, tot de Genezing van deeze Ziekte, zeer veel by; vooral, als zulks in de vrye Lucht geschieden kan, en het Weêr goed en aangenaam is.

VAN DE WATERZUCHT.

(*Hydrops*).

Als zich, het Waterige Deel des Bloeds, uit de Vaten, in de groote of kleine holligheden des Lichaams, uitstort; dan ontstaat de Waterzucht.

Het Water, kan, zich in onderscheiden plaatsen, des Lichaams, verzamelen; en daar van daan, na 't onderscheid der plaats, bekomt ook de Ziekte, onderscheiden benamingen.

Zoo het Water, door de Vetrok (*Membrana Adiposa*), zich heeft uitgebreid, en, aan het geheele Lichaam, een Gezwel veroorzaakt; dan noemd men deeze Ziekte, *Anasarca*. In het begin, zwellen doorgaans eerst de onderste deelen, en eindelyk, het overige geheele Lichaam: de Oogen, het Aangezicht, en de overige deelen, zyn bleek, de Pis weinig, den Lyder Zweet nooit. Als men de gezwolle deelen drukt, dan blyven de merkteekenen der Vingeren, daar in staan: Behalve dit, zyn alle de gezwolle deelen, koud, vooral de Voeten en Kniën.

By de Krygs-Volkeren, neemt men deeze Ziekte, zeer dikwils waar; voornamentlyk in den Herfft en Winter, en na langduurende afgaande Koorsfen. Zy ontstaat ook, na dat de Soldaten schielyk zeer veel koud Water Drinken, en daar op geen beweging doen, maar in een koele plaats, blyven zitten of leggen.

Dikwils volgt ook de Waterzucht, by zulke gewonden, die veel Bloed verlooren hebben: zoo ook by die, die veel Bloed tegelyk, en dikwils Adergelaten worden.

Als deeze Waterzucht (*Anasarca*), na langduurige afgaande Koorsfen komt, dan is het niet nodig dat men ontlastende Braak- of Laxeermiddelen gebruikt; want, de Geneezing daarvan, pleeg gelukkig te geschieden, zoo de Lyders 's Morgens nuchteren, en een uur voor het Middag- en Avond-Eeten, en aldus driemaal's Daags, telkens twee Oncen van de Kruiders-Wyn, N°. 38. innemen (*).

Men moet de Lyders altoos warm houden, en zoo het Weêr koud is, moet men Vuur branden

(*) Dit soort van Waterzucht, die op langdurige of hardnekkige afgaande Koorsfen, volgt; is, doorgaans met verstoptheid van de Leever, Mild, of Darmscheilsklieren, en eene beginnende Geelzucht, vergezeld: Hier tegen beveeld de Heer PRINGLE voornamentlyk het volgende zeer eenvoudige dog sterk ontbindend en-Pisdryvend, middel.

R. Summit: absinth. Dr. VI.

Infund. in q s. aqua Commun.

Colat. Unc. IX add.

Sal tartar, Gr. XXX ad XL.

Spirit. Juniper. Unc. iij.

Misce. Om in drie reizen 's daags te gebruiken, en aldus eenige daagen lang, daar meede te volharden. Zoo het nodig is, laat hy om de 4 of 5 dag, eens purgeeren, met *pilulis ex Colocynthide Cum Aloë Dr. Sem*: Zoo de Ziekte daar na verminderd, dan geeft hy eenvoudige Staalmid-
len. Ziet onze Aantekening op N°. 38.

den, en by den Slaap, wel gedekt worden.

De levenswys moet droog zyn. Gebraden Vleesch of Visch, zyn de beste Spyzen. Van Drinken, moet den Lyder zich onthouden, en zoo hy iets drinkt, moet het weinig, en geestryk zyn: Zoo het de krachten toelaten, kan hy dikwils gaan wandelen; en op deeze wys, zal hy ras Genezen zyn.

Als men, de gezwolle deelen, dikwils, met warme Doeken, wryft; zoo doet dit zeer veel, tot derzelve Genezing.

Zoo den Lyder begint, meer Pis te maken, en te Zweeten; zoo is dit een teeken tot derzelve genezing; en vooral, zoo de Zwelling daar op minder word.

Na dat de Zwelling, geheel verdweenen is, blyft veelyds de Huid van het geheele Lichaam, slap, ruim, en week; het welk een weder instorting drygd; men kan dit echter verhoeden, zoo den Lyder nauwe Kleederen draagd, en de onderste Ledematen, wel en vast bewind, en tefens by goed Weêr beweging maakt.

Op deeze wys, word de Waterzucht, welke na langduurige afgaande Koorsfen komt, licht genezen; wanneer dezelve echter van andere oorzaken voortkomt, dan word die moeijelyk geheeld, en vereischt, herhaalde ontlasting van het overvloedige Water.

Door onderscheiden wegen, kan men deeze ontlasting trachten te bevorderen; echter heeft de ondervinding geleerd, dat het middel, N°. 39. zeer zeker, en werkzaam is.

Men geeft daar van, 's Morgens vroeg een Lepel vol. Zomwyl veroorzaakt het Braken, en als dan moet men maar een halve Lepel vol, geven: gemeenlyk maakt het slechts een gerin-

ge Misfelykheid en Walging, aanstonds daar op maakt den Lyder een veelvuldige Pis, en bemerkt groote verlichting.

Zelden verwekt dit Middel veel afgang, doch zoo dit geschied, doet het geen nadeel.

Alle dagen geeft men dit zelve Middel, tot dat al het Water door de Pis, ontlast, en de Zwelling, geheel en al, verdweenen is. Indien een Lepel vol te weinig is, dan kan men langzamerhand, meer geven, tot dat een overvloedige ontlasting, door de Pis, volgt.

Na dat de Zwelling verdweenen is, heeft men, nopens het voedzeld, en andere behoedzelen, even dat zelve in acht te nemen, dat voorheen gemeld is.

Zomwyl verzameld zich het Water, in de holligheid der Buik, en maakt langzamerhand, een ongewone groote opzwellling. Om echter wegens deeze Ziekte verzekerd te zyn, zoo legt men de eene hand op de zyde der Buik, met de andere hand, slaat men zagtelyk, op de tegenöoverstaande zyde; indien men dan, een geschommel (*Fluctuatio*) bespeurd, zoo weet men, dat 'er Water in de Buik is.

Zoo de Ziekte nog niet lang geduurd heeft, dan word. zy dikwils door het gebruik van het Middel N°. 39. Genezen.

Als echter, na weinige dagen, de Pis daar door niet overvloedig afschiet, en de Zwelling minder word; dan moet aanstonds het Water door de Buiksteek (*Paracenthesis Abdominis*), afgetapt worden.

Deeze kunstbewerking (*Operatio*), zoo die Vroeg-tydig gedaan word, is *altoos zeker* en *nodig*: zoo men dezelve echter by verouderde en diep-in-gewortelde Ziekten in het werk steld,

fteld, dan is zy gevaarlyker (*).

Men doet zeer wel, als men door de Buikfteek, al het Water, op éénmaal, doet wegloopen; en dit kan zonder gevaar gefchieden: men behoeft slechts, terwyl het Water wegloopt, den Buik langzamer hand, met breede banden enger te maken, en te omwinden; want, daar door worden de flaauwten, en andere kwade toevallen, verhoed. En na dat al het Water is weggeloopt, moeten de Banden om den Buik, wel vast gemaakt, gehouden worden. De Levenswys moet geheel droog zyn, zoo als boven reeds gezegd is.

Behalven dit, moet den Lyder het Middel, N°. 38. naarftiggebruiken. Zomwyl zweld den Buik wederom op, echter kan men de Buidfteek noch een en meermalen, als het de nood vereifcht, in het werk ftellen.

Dewyl echter, hoewel zeldzaam, den Buik, niet van Water, maar van Winden, word opgeblazen; zoo moet men met groote zorgvuldigheid, dit, trachten te onderscheiden; nadien de

(*) 't Is zeer te verwonderen dat deeze eenvoudige, en min pynlyke *Operatie*, niet meermaalen vroegtydig, word in 't werk gefield; en zelf, voor dat door de Genees Heeren, daar teegen eenige Purgeermiddelen waaren toegediend. 't Is hier de plaats, nog myn oogmerk niet, om over deszelfs nut, eenigzints uitte wyden; maar my dunkt, dat de veelvuldige gelukkige gevallen die voor handen zyn, de jonge Geneesmeesters wel mogten aanmoedigen, om dezelve, meer en vroeger voor te ftellen. De *Koninglyke Pruiſſiſche Lyf Arts*, den Hr. J. T. ELLER, geeft in zyn *Medicinifche und Chirurgifche Anmerkungen*, alleen drie gelukkige gevallen op: ook bidde ik allen konftbroeders, om de gelukkige en verbazende gevallen, die den beroemden MEAD, daar van opgeeft, te willen nazien. Onzen treffelyken Schryver is deswegens zeer te pryzen, dat hy dezelve zookloekmoedig aanpryft, en ik wensche hartelyk, dat zy meer navolgers, vinden mag.

de Buiksteek by deeze Ziekte, zeer weinig hulpe brengd, en byna altoos de dood verhaaft.

Men noemd deeze Ziekte de Wind- of Trommelzucht (*Tympanites*), en deeze word, door de volgende teekenen, van de Waterzucht, onderscheiden.

1. Zelden verheft zich in de Windzucht, het gezwel zoo hoog, als wel in de Waterzucht, pleeg te geschieden.

2. In de Windzucht, is de Buik aan het voorste deel, zeer verheven, maar aan de zyden ingevallen.

3. Als men op de Buik slaat, merkt men geen geschommel van Water, maar, wel een geluid, als van een Trommel.

4. Of zich den Lyder, op de een, of ander zyde wend; zoo veranderd de gedaante der Buik niet, de Huid is wit en gespannen.

5. Eer de Windzucht, zich openbaard, bemerkt den Lyder, dikwils pynen en krimpingen, om den Navel, nevens hardlyvigheid.

6. Op de Schaal gewogen, bevind men de Windzuchtige Lyders, veel lichter, als de Waterzuchtige (*).

De

(*) By deeze zes Teekenen van den Schryver, kan men van den Hr. MONRO, uit het eerste deel der *Medical Essays*, nog deeze voegen.

De Buyk zweld zomtyds zodanig en schielyk, dat deszelfs bekleedzelen, schynen te zullen barsten, en de Zieken te verstikken; daar na ontzweld zy langzaamerhand, zonder eenige ontlasting, en dit geschied op ongelyke tyden.

De groote zwelling der Buyk, geweeken zynde, dan word men, op het gevoel, een ongelyke zwelling der Darmen gewaar, welke zig van de eene, na de andere zyde, verspreid; maar voornamentlyk in de zyden van den Onderbuyk, hangd.

Hier moet men nog byvoegen, rommelingen van Winden, welke zig met een groot geraas, door den geheelen Onderbuyk, hooren laten; en by tusschenpoozen wederomkomen.

Uit

De Windzucht is, gevaarlyker als de Waterzucht, en is gemeenlyk doodelyk.

Men kan evenwel de volgende hulpmiddelen beproeven.

Tweemaal des daags, kan men den Buik een vierde van een Uur lang, met warme wolle doeken wryven: en aanstonds daar na, met het Zalfje N°. 40. smeeren.

Eenige dagen lang, kan men de Lyders, het Poeder, N°. 41. 's avonds ingeven.

Als de Winden door den Buik zich beginnen te

Uit deeze Teekenen dunkt my klaar te blyken, dat deze Ziekte, niet in de holligheid van den Buyk, maar Darmen zit. Ik heb ook dit, nog onlangs, in twee lyken, waargenomen. By dezelve was geen wind of lucht, altoos in de holte van de Buyk; maar, de Darmen waren magtig, en als beenen dik, door wind uitgezet, en gezwollen. Ik twyfel daarom heel zeer, of 'er ooit lucht (de Darmen heel zynde) in de holligheid der Buyk, komen kan: Ook twyfel ik, of in een beginnende Windzucht (*Tympanites*), de Buyksteek, na de wys der *Japoneezen*, met een lange, dunne, ronde, naalde gedaan, niet van vrucht zoude kunnen zyn; ten minsten zegd den Hr. KEMPFER in zyn Beschryving van *Japan*, dit, in een winderig Colyk, gezien te hebben. Ook getuigt den Hr. HUXHAM in de *Philosoph. Transact.* No. 459. p. 640. dat, wanneer de Schaapen en Kalveren, door 't eeten van jong Gras en Klaver, hunne Darmen door wind zoo zeer opgespannen hebben, datze gedrygd worden te zullen sterven, dat dan de Veehouders, derzelver Buyk en Darmen, met een naald doorprikken: ook ben ik onderrecht, dat dit, by de Veehouders in Vriesland, niet ongewoon is. HUXHAM meend ook, dat een dunne hollenaald, hier toe beter dan een ander is. Den Hr. PRINGLE, in zyn *Diseases of the Army*, pryft in deeze Ziekte als een zeer noodzakelyk Middel, een breede band om de Buyk, welke de Zieken zelf kunnen sluyten, na maate de lucht in de Darmen opgeflooten, zig minder uitzet. Indien de Lichamen, aan deze Ziekte gestorven, meer geopent waren, zoo zouden de Geneeskundigen daar van, een grooter licht bekomen hebben. Te onrecht word dezelve zomwyl voor een Buykwaaterzucht, behandeld.

te bewegen, en den Lyder eenige ontlasting van afgang bekomt, dan heeft men hoop tot de herstelling.

Dikwerf, stort zich het Water, in de holligheid van de Borst uit, en maakt een Borstwaterzucht (*Hydrops Pectoris*).

Hier van is dikwils de oorzaak, als de Krygslieden, na groote verhitting, zich schielyk wederom verkouden; of, met grooten iever, koud Water drinken: Uit diergelyke voorgaande oorzaken, kan men deeze Ziekte erkennen. Behalven dit, haald den Lyder moeijelyk zyn Adem, vooral, zoo hy begint te Slapen. In het Bedde, kan hy niet nederleggen, maar moet overeind of, voorövergebogen, zitten. Waar by nog een drogen Hoest komt: ook pleegen in het begin der Ziekte, de Voeten te zwellen (*).

Men heeft waargenomen, dat zich den Lyder veel beter op de Borst bevind, wanneer hem de Beenen merkelyk toenemen te zwellen; In het tegendeel, als de Zwelling verminderd, dan word hy wederom bezwaarder op de Borst.

Zoo deeze Ziekte, nog geen diepe wortelen geschooten heeft, dan kan die dikwils licht en

ge-
 (*) Behalven deeze teekenen neemt men nog waar, dat, zoo het Water zig slechts aan de ééne zyde van de Borst onthoud, dat dan, den Lyder altoos genoodzaakt is, op die zyde het meest te moeten leggen: ook is den Arm, Hals en het Aangezicht en vooral de buiten Enckel, van de Zieke zyde, veeltydts door Zucht dik en gezwollen. En, zoo het kwaad tot een hogen trap gekomen is, dan wyken de Ribben eenigzints, van elkander; waar door den omtrek der Borst aan die zyde, vergroot word. Edog, by een waare etterborst (*Empyema*), en uitstorting van bloed in de holligheid van de Borst, hebben dezelve teekenen insgelyks ook plaats. Nogthans is het zeker, en het openen van Lyken heeft my doen zien, dat de Waterzucht der Borst, veel gemeender is, dan in 't gemeen by de *Geneesbeeren* gedacht, of, geloofd word.

gelukkigelyk, door het Middel, N°. 39. geholpen worden.

By aldien dit, niet helpt, dan is 'er niet over, als dat men de Borst-Opening (*Paracenthesis Thoracis*), te werk steld; echter leerd de bevinding, dat dit een twyffel-achtig Middel is, en altoos niet gelukkig slaagd. (*)

VAN HET BRAKEN.

(*Vomitus*).

Alhier word niet gehandeld van het Braken, dat by anderen Ziekten, by voorbeeld, Koorsfen, Ontsteking van de Nieren, enz. ontstaat; maar van dat soort van Braken, het welk na een kwade levenswys, en overlading der Maag, voortkomt.

Het zekerste Middel hier tegen is, dat men de Brakende Lyders, veel laauw Water laat drinken, waar door zy te gemakkeliker Braken, en de Maag te beter gezuiverd word.

By aldien daar na, nog een misselykheid, en bitterheid der Mond, overblyft, en de Tong met een taaije slym bedekt is; dan moet men de Lyders, een zagt Braakmiddel, N°. 27. (zoo als boven by de afgaande Koorsfen gezegd is) ingeven.

Na dat het Braakmiddel, zyn werking gedaan heeft, en den Lyder ophoud te Braken, dan moet men hem alle drie uur, twee Lepelen vol, van N°. 42. ingeven; waar door alle onrust ras gestild word: dezelve dag, als den Lyder het Braakmiddel N°. 27. genomen heeft, geeft men hem 's Avonds het Drankje N°. 24. op eenmaal in.

D 5

VAN

(*) in het 2 deel, *de L'academ. Royal de Chirurg*: vind men nogtans van den Hr. MORAND, een zeer gelukkig voorbeeld.

VAN HET BORT, BOORT. (*Cholera*).

Indien een Lyder, van boven door Braken, en te gelyk, van onder, door den afgang, een groote meenigte zyner vochten, fchielyk verliest; dan zegd men, deeze Zieke heeft een *Cholera*, Boord, of Bort.

Niettegenstaande, deeze Ziekte, door alle tyden des Jaars, uit overlading der Maag, en Dronkenschap, ontstaan kan; zoo neemt men nochtans waar, dat dezelve op het einde der Zomer, en het begin van den Herfst, het veelvuldigst voorkomt.

Ook ontstaat deeze Ziekte, als men al te veel Ooft, of Zomer Vruchten, op éénmaal eet; of ongezond en vervuild Water drinkt; of de Maag met nieuwen Most, overlaad.

Deeze Ziekte, is zomwyl zoo hevig, datze ook de sterkste Menschen, dikwils geheel ontkracht; ja! zy kan, in vierentwintig Uuren, de dood veroorzaken.

Den Lyder heeft grooten dorst, benaauwdheid; de Pols gaat vaardig, is klein en dikwerf ongelyk; het Aangezicht ingevallen en doodkleurig; de Ledematen verliezen hare natuurlyke warmte; op het geheele Lighaam vertoond zich een koud Zweet; in de Handen of Voeten, en dikwerf in beide te gelyk, ontstaan Pynen, Spanningen, en Krampachtige Trekkingen; aanstonds daar op volgt een Stuip, en, eindelyk de dood, indien men niet vaardige en zekere Hulpmiddelen, kan aanbrenge.

Alle Braak- en Laxeermiddelen, moet men hier myden; want ook de zagste daar van, zyn altoos nadelig. Den Lyder moet bestendig dunne
Sou-

Soupen gebruiken, van Hoender of Kalfvleesch: zoo men deeze niet voor de hand heeft, dan kan men gebrade of geharst Brood in Water koken, en dit in plaats der Soupen, gebruiken. Van diergelyke Soupen, kan men de Lyders ook Clysteren zetten; op dat zoo wel uit de Maag, als Darmen, alle schadende scharpte, word weg-gespoeld.

Na dat men de Lyders, drie of vier Uuren lang, met Soupen, onderhouden heeft; dan moet men hun daar na, alle halve vierde van een uur, een Lepelvol, van N°. 43. geven, tot dat het Braken en Afgaan, ophoud; of, ten minsten, zeer verminderd is. Als zich den Lyder iet beter bevind, dan moet hy slechts alle drie uur, een Lepel vol nemen; en daar mede zoo lang voortvaren, tot dat het geheele Drankje, is uitgebruikt.

Maar, alſchoon ook hier mede, al het Braken en Afgaan, geheel op houd; zoo moet den Lyder nochtans vier dagen lang, 's Morgens en 's Avonds, altoos drie Lepelen vol, van N°. 43. innemen.

Voor voedzel, diend niets beter, als Soupen van Kalſs-Vleesch, met Ryst; doch altoos zeer weinig, en dikwils, te gebruiken.

By-aldien men niet aanſtonds, in het begin, by de Lyders geroepen is, maar dezelve reeds eenige Uuren, zonder hulp gelegen hebben, en door de overmatige ontlaſtingen zyn afgemat; doch voornamentlyk, zoo dezelve reeds in Handen en Voeten, ſpanningen gevoelen; dan moet men hun aanſtonds en zonder vertoeven, N°. 43. op de voorchrevene wys, ingeven.

VAN DE BUIKLOOP.

(Diarrhæa)

Als een Lyder, dikwils een dunne waterige Afgang heeft, dan heeft hy een Buikloop.

By deeze Buikloop, word geen hevige nog groote Buikpyn, waargenomen; en dit is het teeken, dat de Buikloop (*Diarrhæa*) van de eigentlyke Loop (*Dysenteria*), onderscheid.

Dewyl door de Buikloop, veelyds veel schadelyke vuiligheid, uit het Lichaam gevoerd word; zoo is deeze Ziekte niet altoos kwaad en nadelig; Ja! zomwyl is zy zeer dienstig.

Men weet, dat de Buikloop, niet nadelig is, als den Lyder daar door niet verzwakt, maar veel eer, beter en sterker word; in het tegendeel, als daar op een zwakheid volgt, dan is zy schadelyk.

Een veelvuldigen Afgang, die in het begin niet kwaad schynd, kan echter nadelig worden; zoo die lange aanhoud, of, meer dan vier of vyf dagen, duurd: want het Lichaam word door een langduurende veelvuldigen Afgang, van zyn Vogten berooft; de Darmen worden ontveld, in den Buik komen pynen, perzingen, en daar door word een Buikloop in een doorgaande Loop, veranderd.

Wanneer nu een Buikloop, hulpmiddelen vereischt, dan geeft men de Lyders 's Morgens vroeg, het Poeder N°. 44. en 's Avonds het Drankje N°. 24.

Den Lyder kan Soupen van Kalfs-Vleesch met Ryft eeten, of, Gierft met Melk, tot Pap gekookt.

Zoo na twee dagen, den Afgang niet ophoud, dan geeft men wederom 's Morgens N°. 44. en 's Avonds het Drankje N°. 24. Zoo het de nood

ver-

vereischt, moet men na twee dagen, het zelve Poeder en Drankje, nog eens geven.

Op dat echter den Afgang verder gestuit word, moet men nog vier Avonden het brokje, N°. 45. ingeven.

Den Lyder moet altoos wel gedekt blyven, en alle koude lucht, moet men zorgvuldig myden.

V A N D E L O O P.

(*Dysenteria*).

Een langduurige Buikloop, eindigt dikwerf, in een kwade Loop.

Niettemin, in de Zomer, en 't begin der Herfst, ontstaat veelyds in de Heirlegers de Loop, zonder voorgaande Buikloop.

Men zegd, dat een Lyder de Loop heeft, als hy, nevens veelvuldige Afgangen, te gelyk klaagd, van hevige Buikpynen, en krimpelingen.

In de Loop, gaat altoos nevens de vuiligheid, geen bloed gemend, zoo als veelen te onrecht menen, en haar deswegens de rode Loop noemen.

Zomwylen echter, gaat een rood-achtig, of met bloed gestreepte slym, door den Afgang weg; vooral, zoo de Ziekte lang geduurd heeft.

De voornaamste oorzaken, deezer Ziekte, worden in de Heirlegers, doorgaans bevonden, de volgende te zyn.

De Gal, word door de groote Zomerhitte, en door veel Krygs-Arbeid, scherp; inzonderheid, als men zich na groote verhitting, in de koude begeeft; of, wanneer de Soldaten (*of, op Zee de Matrozen*) met natte Klederen slapen. Door even die zelve oorzaak, neemt men ook waar, dat, ter plaats daar een groote hitte des daags en koude des nachts is, aldaar veelmalen ook de Loop voorkomt.

Dit kwaad, ontstaat ook als men een stil-
staand,

staand, moerasig en stinkend, Water, drinkt.

Als men Vleesch of Visch, die begint te verrotten, of, als men geschimmeld Brood, of van geschimmeld Koorn gemaakt Brood, eet.

Zekere, en talryke waarnemingen en ervaaringen, hebben geleerd, dat de rype Zomervruchten, zelden of wel nooit, de Loop veroorzaken; echter kunnen die nadelig zyn, als zy te veel, op éénmaal, gegeten worden.

De Loop, die uit gemelde oorzaken, voortkomt, breid zich door een vlugge besmetting, zeer ras, in het Leger, uit; inzonderheid steekt de loopige damp, die van de vuilen Afgang opklimd, de gezonden aan, welke op dezelve plaats, hun nooddrift verrichten.

Dit kwaad, moet zorgvuldig verhoed worden.

Daarom, daar de Loop ontstaat, zal het zeer goed zyn, als men der loopigen Afgang, in diepe kuilen doet, en dezelve dikwils op den dag, met Aarde overdekt. De gezonden dienen echter hunnen Afgang op bijzondere plaatsen, te verrichten.

Om te verhoeden, dat deeze Ziekte, in een Leger, niet kome, of te haastig vermeerdere, doet zeer veel, dat men dikwils van plaats verandere, en niet lang op eene plaats, blyve.

Men moet alles, wat zulk een Ziekte veroorzaken kan, zoo veel immer mooglyk, zoeken te vermyden.

De Genezing deezer Ziekte, word op de volgende wys, begonnen.

Als den Lyder volbloedig is, groote hitte of ook een hevige Koors heeft, dan moet men aanstonds, op den Arm 8 of 10 Oncen bloed laten; dit geschied echter zeldzaam; want, meereendeels heerscht in de Legers een Loop, zonder Koors, en als dan is het Aderlaten niet nodig.

Men

Men geeft slechts den Lyder het Poeder N°. 46. met Wyn.

Na dat hy eens Gebraakt heeft, geeft men hem Laauw Water met Honich te drinken, en dit herhaald men, zoo dikwerf, als hy Braakt.

Als den Lyder, twee Uuren, van het Braken, bevryd, en stil is geweest; dan geeft men hem het volgende voedzel. Men neemt eenige stukjes geharst Brood, hier op giet men vier Oncen koude Wyn, en bestrooid het met een weinig Kaneel en Zuiker, tot het aangenaam is.

Den zelven dag 's Avonds, neemt hy de Pil N°. 47.

Den volgende dag 's Morgens, geeft men hem wederom het Poeder, N°. 46. om daar mede te doen, zoo als op de voorgaande dag. Als de Ziekte niet ophoud of verminderd, dan moet men op den derden dag, dit nog eens herhalen.

Zoo echter, op de tweedemaal, de Ziekte verminderd is, dan kan men één of twee dagen wachten, en daar na voor de derdemaal, het Braken, nog eens herhalen.

Men heeft door ondervinding, dat het de Zieken veel dienstiger is, in plaats van het Poeder, N°. 46. het Poeder, N°. 48. 's Morgens in te geven, en des Avonds, de Pil, N°. 47. Men herhaald dit om den anderen dag, tot drie reizen, zoo de Loop niet eerder op mogt houden. Zoo het Poeder N°. 48. by sterke Lichamen niet genoeg werkte, dan moet men tien of twaalf greinen geven (*).

Na

(*) Het Poeder N°. 48. is het *Vitrum Antimonii Cera-
tum*. Dit middel, heeft zedert eenige weinige Jaren in Europa, een algemeen roem verworven, tegen de kwade Buikloop (*Dysenteria*). Een geschiedkundig verhaal daar van, als mede van deszelfs uitwerking en deugden, kan men vinden in de *Medical Essays of Edinburg*, Vol. V en

Na dat Inu deeze ontlastingen, gedaan zyn, dan moet men de Lyders 's Morgens, 's Middags, en 's Avonds, telkens een vierendeel loods, van het Conferf N°. 49. geven.

De algemeene Drank moet bestaan, uit twee deelen Garst of Gierstwater, en een deel Melk.

Garst, Haver, Gierst, Ryft met Melk tot een Pap gekookt, zyn hier de beste Spyzen.

Zoo de rottige stank der Afgang, minder word, dan kan men de Lyders Vleesch-Soupen met Garst, Ryft enz. gekookt, toestaan.

Zoo echter een al te groote kwaad-aartigheid, of, de lengte der tyd, den Lyder al te zeer verzwakt had, dan zoude het niet raadzaam zyn, de Genezing met ontlastende middelen, te beginnen; nadien de zwakke toestand der Lyderen, zulke middelen niet meer zoude kunnen verdragen.

Men weet, dat den Lyder in een kwaden toestand is, als hy groote Buikpyn en Persfingen heeft. Als de Pols wankelende en zwak is. Het aangezicht bleek, en een afkeer van alle Spys, en een onverzadelyken Dorst, heeft (*).

Als dan, moet men den Lyder, alle uur, een Once van N°. 50. en 's Avonds de Pil, N°. 47. ingeven.

Wanneer eenmaal, de kwade toevallen beginnen te bedaren, en de krachten te vermeerde-

in het Aanhangel van het *Gentlemans Magazine for the Year 1753.* die waardig zyn daar over geleezen te worden.

(*) In deeze toestand roemd den Hr. DEGNER, zeer de *Cort. Simaruba*, twee Drachma met twee pond Water tot acht Oncen gekookt, en waar van hy zomwyl een Theekopje vol ingeeft; drie Theekopjes daar van stillen doorgaans, zegd hy, dit groote kwaad; zoo niet, dan moet men 'er zes of meer doen gebruiken. Dit Middel is zeer lymmig, zagt en versterkende.

deren, dan kan men 's Morgens N°. 44. en 's Avonds N°. 47. ingeeven. Den tweeden dag, doet men dit wederom, en zoo de Ziekte niet verminderd, moet men dit ten derdemaal, weder herhaalen.

Daar na, moet den Lyder, eenige daagen lang, driemaal 's daags, een vierendeel loods van N°. 49. inneemen.

Zomwyl, word den Endeldarm, door de scherpte der Afgang, raauw, ontbloot, en ontveld; den Lyder heeft geduurige Perffingen, zonder eenige aanmerkelyke ontlasting. In zulk een toestand, moet men 's Morgens en 's Avonds een Clysteer, N°. 51. zetten, welk den Lyder lang by zig behouden moet (*).

Zoo,

(*) Ik kan hier, waarde Leezer, by het aanhaalen van deeze Terpentyn Clysteer, N°. 51. niet voorby te melden, dat schoon die daar teegen byna algemeen van ieder een word aangeraaden, dat nogthans de Hooggeleerde en zeer Ervaarne Heer Profr. J. BON, welke in den laast voorgaanden Oorlog de Leegerzieken vier Jaaren lang met veel roem bediend heeft, my meermaalen heeft verzeekerd, dat hy daar van byna nooit, de verwagte uitwerking gezien heeft. In het tegendeel schynd de *Terpentyn* en *Tberiac*, de pyn en raauwheid der Endeldarm, veel eer te vermeerderen, en byna altoos een geneigdheid tot zeer lastige Aembyen na te laten; en zoo zeer ook dit de bevindig leerd, zoo schynd het met de gezonde reden, niet te sryden. Ik hebbe in den voorgaanden Oorlog als eerste Heelmeester, 's Lands Zieken en Gekwetsten, meede vier Jaaren helpen bedienen, en op een algemeen aanraaden ook dikwerf, van deeze Clysteer, gebruik gemaakt; maar de verwagte Pynstillende kracht, daar van niet waargenoomen. De Hr. PRINGLE gebied dikwils, alleen Oly in te spuiten. Lyn-oly met zoete Melk en eenige droppen *Laudan. Liquid.* gemengd, schynen doorgaans wel zoo aangenaam te zyn; dog voor al de volgende *Clysteer*:

ʒ. *Rad. vel Fruët. Saleb.* Gr. xxv.

Aq. Commun Unc. vj.

Coq. Colatur: add. *Lact. puri Rec.* Unc. iij.

Fiat Clysma.

E

Om

Zoo, na de noodige gemaakte ontlastingen, nogthans eene heevige Buikpyn, overbleef; dan zal den Lyder een grootte verlichting ontwaar worden, als hem tweemaal's daags, een zagt gekookt Ey met versche Boter, gegeven word (*).

VAN DE ONTSTEEKING DER DARMEN. (*Inflammatio Intestinorum.*)

Even die zelve Oorzaaken, uit welke de Loop ontstaat, kunnen ook een onsteeking der Darmen verwekken; het welk altoos een gevaarlyke Ziekte is.

Men kend deeze Ziekte, als den Lyder, over heevige Pynen, in den Buik, klaagd; en dat deeze, door het aanraaken, grooter worden; de Buik is opgeblaazen; den Lyder braakt dikwils, en den Afgang is verstopt; teffens heeft hy een geduurige Koors, groote hitte en dorst; de Pols

is Om op een of twee reizen te gebruiken. Dit afkookzel, kan ook met veel nut, gedronken worden. By gebrek van het *Saleb*, kan men ook Arabische of eenige andere zagte Gom of Vifchlym (*Ichtjocolla*), in Waater en Melk smelten, en, tegen de grootte pyn en krimpelingen, in een ruime maate doen drinken. Gemelde Gom, brengd ook in de Darmen geheel geen vuiligheid aan, en is een zeer goed voedsel; Ja! na het bericht van den Hr. HASSELSQUIT, zouden in 1750, in een Abissinise Caravana, meer als 1000 Menschen, twee maanden lang, hun leeven daar meede alleen onderhouden hebben. Zoude het geheime voedzaame Poeder, ook uit deeze Gom bestaan?

(*) In de hardnekkige en vastzittende Buikpyn, by den Loop, gebied den Hr. PRINGLE een Spaansche-Vlieg-Plaaster op de pynlyke plaats te zetten, of, een gemeene verwarmende Plaaster met een vyfde-deel Spaansche-Vlieg-Plaaster vermengd, op den buik te leggen: Ook zegd hy; in dit geval zeer veel nut gezien te hebben van het drinken van Chamomille Thee; welk hy, weegens'deszelfs kramptillende, versterkende en verrotting weerende eigenschappen, zeer aanpryft. PRINGLE, en vooral GRAINGER, roemen ook heel zeer het drinken van Kalkwater, met half zoo veel Zoetemelk, gemengd.

is hard, de Pis brandend rood (*Flammea*); en de krachten gaan zeer schielyk weg.

Als, alle deeze toevallen, zeer hevig zyn, zal den Lyder ras sterven: kort voor de dood, houden de Pynen op; de uitwendige Leedemaaten worden koud, en zwart-blaauw; het aangezicht is doodelyk ingezonken. De Pols is klein, zeer ras, en ongelyk: Deeze teekenen, geeven te kennen, dat de dood, reeds voor de deur staat; niettegenstaande, den Lyder, en Omstanders, dikwerf meenen, dat den Lyder beter word, om dat de pyn verdweenen is.

Aanstonds, in het begin van deeze Ziekte, moet men een ruime Aderlaating doen; en zoo de pyn niet zeer veel verminderd, of wederom op nieuw hervat; dan moet men de Aderlaating herhaalen (*).

Drie

(*) Den grooten BOERHAVE spreekt over de Aderlatingen, in de Ontsteeking der Darmen, *Aphor.* 964. met nadruk: Hy zegd; *dat die daar in, als in het Zyde-wee, (Pleuritis), gedaan moet worden.* Wat dienst ook de Aderlatingen by beklemden en ontstokene Darm- en Netbreuken doen, leerd de dagelyksche bevinding: deswegens zegd ook den oordeelkundigen Hr. SHARP, in de 4de Engelsche druk van zyn *Treatise on the Operations of Surgery*, pag. 18. aldus; *daar is mischien geen Ziekte, uitgezonderd de Pleuris, die by groote of ruime Aderlatingen aanstonds meer verlichting heeft, dan de beknelde Breuken.* Den Hr. PRINGLE, in zyn meermaalen gepreezen Verhandeling, gebied aanstonds na de eerste Aderlaating in de ontsteeking van de Maag, Darmen of Leever, *een groote Spaansche - Vlieg - Plaaster op den Buik te leggen:* Ook zegd hy; *dat dezelve in een zoogenaamden Darmkrinkel (Ileus) zeer nuttig is; datze de vastgezette Pynen der Darmen, zoo wel die van een Ontsteeking, als van Winden voortkomen, aanstonds verzagt.* De goede diensten, die de Spaansche - Vlieg - Plaasters in een waare en basterd Ribbenvlies ontsteeking, doorgaans aanbrengen, schynen derzelve nut in een ontsteeking van de Maag; Darmen of Leever, zeer te begunstigen.

Drie of vier keeren 's daags, moet men de Lyders een Clysteer, N°. 52. zetten.

Wolle doeken, die in de stoving N°. 12. bevogtigt zyn, moet men bestendig warm op den Buik leggen: een varsch, en warm net, van eenig viervoetig Dier, warm om den Buik geslaagen, is ook van veel dienst.

Alle half uur, moet den Lyder, een kopje vol, warm van den Drank N°. 53. inneemen.

Zoo de Pols, een gelyke slag behoud; de pynen zagter worden; de winden door den Aars, voortgaan; en de Clysteeren haare uitwerking hebben, dan heeft men goede hoope.

Zomwylen, blyft het Lighaam hardnekkig verstopt, niettegenstaande de Lyders dikwerf geclysteerd worden; in deezen toestand, hebben de Clysteeren van Tabaksrook, dikwils zeer veel goeds gedaan. Voor drank, diend gekookt Garstenwaater.

Voor voedzel, geeft men niets anders dan dunne Soupen, tot dat het kwaad geheel overwonnen, en in drie daagen, daar van niets meer gebleeken is.

Ja! schoon ook, alle toevallen, geheel verdweenen zyn, zoo moet den Lyder nogthans in eenige daagen, zeer weinig, en zeer licht verteerbaare Spyzen neemen; op dat de Darmen niet wederom bezwaard, en de Ziekte van nieuws verwekt worde.

Zoo deeze Ziekte na goede hulpmiddelen niet ras verzagt word, dan staat het koude Vuur (*Sphacelus*) te vreezen; niettemin, als men de behoorlyke middelen, van het begin afaan, naarstig en kloekmoedig gebruikt, zoo is 'er hoop, dat deeze ontsteeking, verdeeld kan werden.

Als echter de hulpmiddelen, te laat zyn aangewend, de Ziekte reeds drie of vier daagen,

ge-

geduurd heeft; en den Lyder in plaats van een heevige steekende pyn, een ongewoone zwaarte in den Buik, en grillende huiveringen bekomt, dan kan men gemakkelyk oordeelen, dat'er een verzwearing, gemaakt word.

In zulk een toestand moet men de Stoving, N°. 12. naarstig gebruiken; maar des Nagts, kan men den Buik, met de *Labdanum* Plaafter, bedekken.

Zomwyl, zyn de Darmen, aan het Buikvliesch (*Peritonæum*), vast gegroeid; als dan vertoond zig de verzwearing uitwendig aan den Buik, en welke aanstonds moet geopent worden, op dat de Etter, kan uitvloeijen; (dog deeze omstandigheid komt niet veel voor).

Als de Verzwearing der Darmen, de Etter, in de holligheid van den Buik, uitstort; dan heeft dit doorgaans een kwaad eind; voor al, zoo dezelve daar van daan, niet vaardig kan worden weggebracht: en dit kan niet, dan zeer bezwaarlyk, geschieden; en schoon dat dit konde zyn, zoo is het nogthans moeijelyk te onderscheiden, en zeeker te weten of de Etter in de holligheid van den Buik, al, of niet is uitgestort; voor al, zoo niet op eenmaal, zoo veel Etter, in de holligheid van den Buik, is uitgestort geworden, dat daar door een kennelyke Zwellling, gebooren word. Het gebeurd nogthans dikwils, dat de Etter, in de holligheid van de Darmen vald, en met den Afgang, geloost word; het welk een goed teeken is. Weshalven, als men bemerkt, dat'er een Verëtering gebeurd, dan moet men de Lyders dikwils, een Clysteer, N°. 52. zetten; om daar door de inwendige deelen der Darmen, te verweeken; en de Etter derwaards heen, te lokken.

Zoo de Etter alleen, of met den Afgang, ge-
E 3 loost

looft word; dan moet men de Lyders een grootte meenigte van de Kruyderthee, N°. 16. met Honich zoet gemaakt, te drinken geeven; en daar by driemaal 's Daags, een Poeder N°. 18.

Soupen van Vleesch, waar in Endivie, Salade, Kervel, en andere diergelyke Gewassen, gekookt zyn, kan den Lyder eeten; dog deeze Soupen behooren altoos doorgedaan te worden, op dat daar door, geen vasten of dikken Afgang, in de Darmen gemaakt werd.

Met deze Hulpmiddelen en Leevenswys, moet men volharden, tot dat in drie daagen, geen Etter met den Afgang, meer bemerkt word: daarna kan den Lyder van langzaamerhand, wederom op de voorgaande wys, leeven.

VAN DE RAAS-KOORS.

(*Phrenitis.*)

Als een Lyder, bestendig zot, dwaas en verkeerdelyk spreekt, en te gelyk, een geduurige aanhoudende heete Koors heeft; dan noemd men dit, een raazende Koors.

Op deeze wys word de Raas - Koors, van de Ylhoofdigheid onderscheiden, welke dikwils by de hevige hitte der afgaande Koorsfen, word waargenoomen, en met het afgaan der Koors, wederom ophoud.

De Voorbooden van zulk een Ziekte zyn, grootte hitte, en onverdraaglyke pynen in 't Hooft; het Aangezicht en de Oogen, zyn rood; als men de Lyders iets vraagd, bekomt men een verkeerd antwoord; met hunne Handen plukken zy geduurig aan de Beddekleeden, en beweegen dezelve in de Lucht.

Deeze Ziekte, word doorgaans veroorzaakt, door groote Zoomer hitte; vooral, zoo de Krygslieden met ontbloote Hoofden, in de heete Zonne-

neschyn, leggen te Slaapen; insgelyks langduurende Slaaploosheid, heevige Toorn, het misbruik van Wyn, Brandewyn, en andere diergelyke Dranken kunnen ook oorzaak, tot de Raas - Koors zyn.

De Pols is hard; de Ademhaaling groot en langzaam.

Deeze Ziekte is zeer gevaarlyk, en brengd de Lyders dikwils in een korten tyd, om 't leeven; want zy is een waarachtige ontsteeking van de Herzenvliezen; ook zyn de Herzenen zomwyl daar meede zelf aangedaan.

Als den Lyder een groene stof Braakt; dikwils en onbehouwen, wild, spuwd en beefd; als de Pis dun, waaterig, en byna zonder kleur is; als hy dikwils trekkingen heeft, en van geen dorst, klaagd; zoo ziet het 'er kwaalyk met hem uit.

Het is zeer goed voor de Lyders, als zy ontlasting door Aambeijen, bekoomen; of, in afkeerigheid vervallen, of sterk uit de Neus bloeden (*).

't Is ook zeer goed, als zy pyn op de Borst, of aan de onderste Leedemaaten gevoelen. Zomwyl

(*) Om deeze reeden gebieden STAHL, *de Scarificat. Narium Ægyptiac* en HEISTER, *Comp. Medic.* in de Raas - Koors het Bloeden der Neus door konst te verwekken. Hier toe is een Schryfpen, of eenig ander weinig kwetzend werktuig, voldoende. Het was te wenschen dat de goede pogingen der *Natuur*, door de *Konst*, meermalen gevolgd wierden; maar het schynd, of deeze kleine *Operatie* by minbeschaafde Volkeren meer dan by ons, geoeffent word. MEAD en PRINGLE, raaden in deeze Ziekte zeer aan om 6 of 7 Bloedzuigers aan de Slaapen van het Hoofd te zetten: ook pryft de laaste voor een inwendig gebruik, *Salpeter* met *Campher* gemengd, en zegd; dat de *Campher* niet verhit, nog de Maag afkeerig is, als deeze beide in een kleine maate, dog dikwils, gegeven worden. Op het Hoofd, beveeld hy ook Spaansche - Vlieg - Plaasters te leggen.

wyl heeft ook een heevigen Hoest, verlichting aangebragt.

Een Aderlaating op de Voet, is hier ten uitersten noodzaakelyk; dog dezelve moet groot en haastig bloedende zyn. Zoo de Koors en Hitte, niet nalaaten; moet het Aderlaaten herhaald worden. Ook is het dienstig, na de eerste Aderlaating op de Voet, dezelve daar na in de Halsaderen te doen.

Men moet het Aderlaaten zoo dikwerf herhaalen, tot dat de brandende Hitte, en Ylhoofdigheid, zeer vermindert zyn.

Zoo den Lyder niet rusten kan, dan moet hy alle uur, een Theekopje vol, warm van N°. 54. neemen, en van het afkookzel N°. 25. een groote meenigte drinken.

's Morgensen 's Avonds, moet men de Lyders een Clysteer, N°. 11. zetten.

Zoo de Aambeijen gezwollen zyn, dan moet men daar aan Bloedzuigers zetten.

Het is ook van nut, dat men de Lyders het Hair afscheerd, en de Mond dikwerf met warm Waater, gespoeld word (*).

Op het Voorhoofd, legt men een vier dikke Doek, die in half Azyn en Waater (*Oxycratum*) door nat is.

De Lucht diend koel te zyn, en den Lyder moet dikwils in het Bedde, overeind zitten.

Het is ook zeer dienstig als men de Lyders, tweemaal 's daags, uit het Bedde, in een Stoel zet,

(*) PRINGLE zegd; de Raaskoors word dikwils uit gebrek van een behoorlyke warmte en doorwaasseming der leedematen, veroorzaakt of vermeerderd. Desweegens wil hy, dat, zoo ras een Soldaat met koorsige toevallen in het Hospitaal komt, men dan zyn handen, voeten, ja! zyn geheele lichaam, met warme Azyn en Waater wasschen zal. Niets is 'er, zegd hy; dat de doorwaasseming zoo wel, dan dit, bevorderd.

zet, en een warm Voetbad gebruikt. 's Avonds na het Voetbat, moet men op, of, onder de Planten der Voeten, een aantrekkende Pap (*Epispasticum*), N°. 55. leggen; en 's Morgens wederom wegneemen.

Geduurende de Ziekte, moet men de Lyders niet veel te eeten geeven. Garste-en-Haver-Soupen, zyn genoegzaam.

Als op deeze of diergelyke Middelen, de Koors zeer verminderd, de Ylhoofdigheid nagelaaten heeft, en den Lyder als dan nog niet Slaapen kan; dan geeft men hem 's Avonds de Amandelmelk, N°. 17. met anderhalve once witte Slaapbollen Syroop (*Syrupus Papaveris Albi*).

Zoo lang de Ziekte nog heevig, of, niet verminderd is, dan moet men geen Slaapverwekkende Geneesmiddelen, geeven.

In het begin deezer gevaarlyke Ziekte, moet men alle vermoogende Hulpmiddelen, kloekmoedig, en in groote meenigte, geeven. Zoo, echter de Hitte weinig, en de Ylhoofdigheid minder is; dan is het Aderlaaten en Clysteeren, niet meer noodig. Den Lyder moet als dan, maar alleen, den Drank N°. 25. gebruiken: ook kan men hem wat meer te eeten toelaten. Want zomwylen gebeurd het, dat den Lyder op het eind der Ziekte, nog eenigzints raaskald, dog dit be- duid niets, en vergaat van langzaamerhand; vooral, zoo den Lyder zoo veel kracht heeft, dat hy dikwils op den dag, buiten het Bedde, en overeind, zitten kan.

VAN HET NEUS BLOEDEN.

(*Hæmorrhagia Narium*).

Dewyl het Bloeden, uit den Neus, dikwerf, in heete Ziekten, voorkomt, altoos een verlichting veroorzaakt, en ook zomwyl de gezond-

heid volkoomen hersteld ; zoo kan men lichtelyk begrypen , dat dit , als dan , niet verhinderd moet worden.

Echter gebeurt het zomwylen , zoo wel by Zieken , als Gezonden ; dat , door een overmatig Neus-Bloeden , het geheele Lichaam word uitgeput ; den Lyder in bezwyming vald ; en eindelyk ook zelf in doodsgevaar geraakt.

In deezen toestand , moet men het Neus-Bloeden stillen.

Op dat men echter weete , wanneer dit gedaan moet worden , zoo heeft men de volgende zaken , waar te neemen.

Zoo langde Pols nog reedelyk vol is ; het Lichaam een evenreedige warmte , tot in de uitwendige deelen behoud ; en de Lippen en het Aangezicht nog rood zyn ; dan heeft men geen gevaar te vreezen , alſchoon ook reeds veel Bloed verlooren is.

Zoo echter de Pols zwak , en het Aangezicht en Lippen , beginnen bleek te worden ; dan moet men het Bloeden stillen. Dit nu kan geschieden als men de Armen , Beenen en Dyen , met banden (*Fasciis*) omwind : want aldus worden de Aderen toegedrukt , en belet dat 'er minder Bloed , naar het Harte loopt. Na dat het Bloeden , aldus gestild is , dan moet men de banden , niet te gelyk , maar een vierde van een Uur naar elkander , losmaaken en wegneemen.

Zoo echter op deeze wys , het Bloeden niet gestild word , of , dat het naar het wegneemen der banden , wederom begint ; dan moet men de volgende Middelen gebruiken.

Men maakt een lange wiek van Linnen draaden , die men in het zaamen trekkende Waater No. 56. nat maakt , en deeze steekt men in het bloedend-Neusgat. Bekwaamer kan dit gedaan

wor-

worden, als men een Schryf-pen, met Plukzel, of ontraafelde Linnen draaden, omwind, dezelve met het Waater, N°. 56. nat maakt, en daar na in de Neus steekt. In het begin, moet men de Schryf-pen lynrecht, in en na de Keel, een halven duim ver, opschuiven; na dat men zoo verr' gekoomen is, licht men het eind der Pen, een weinig op, en brengt die zoo hoog, of diep, in de Neus, als zonder belediging, geschieden kan; daar na drukt men de Openingen der Neus toe, en trekt de Pen te rug, en het ontraaffelde Lynwaad blyft te rug, het geen men daar in, één of twee daagen, laat zitten, tot dat het van zig zelf, daar weder uitkomt.

Wylechter de Eiken-Schwam, die de gedaante van een Paardevoet heeft, (*Agaricus Pedis Equini Figura*) dikwils en zeer gelukkig het Bloeden stild, zoo kan men het Poeder, N°. 57. door een holle Pen, in de Neus blaazen (*).

VAN DE GEDUURIGE AANHOU- DENDE KOORS.

(*Febris Continua*).

Het word een geduurige Koors genaamd, welke

(*) Ik heb een heevig en hardnekkig Neus-Bloeden, nooit beeter kunnen stillen, dan, met één of tweemaal in het bloedend Neusgat, zuivere *Alcohol Vini* te spuiten; indien het daar na niet oogenblikkelyk ophoud, dan maak ik een lange, dikke, zagte Wiek daar in nat, en steek dezelve zeer diep in het bloedend Neusgat; en het is my daar meede altoos prompt gelukt; zelf, na het trekken van vry groote *Polypi*. Een lang rond en dik stuk *Agaricus* in den Neus gestookten, schynd wel zoo zeeker als deszelfs Poeder te werken; ja een stuk fyne Spons in Waater nat gemaakt, met een touw omwonden en gedroogd, is, teegens de meeste Bloedstortingen immers zoo hoog dan de thans beruchte *Agaricus* te achten; en by de Neederlanders daar toe zeedert veele Jaaren, met veel voordeel, gebruikt. Ziet zelf onzen *Schryver* in zyn *Comment.* §. 490. N°. 2.

ke van het begin eener Ziekte, tot aan derzelver einde, zonder ophouden, volhard.

De voornaamste oorzaaken deezer Ziekte zyn, al te groote bewegingen en afmatting; vooral, zoo dit by heet en warm Weêr geschied. Het meest echter ontstaat deeze Ziekte en Koors, als de Soldaaten grooten dorst moeten lyden, of te veel geefstryke Dranken, drinken.

Want daar door gaan de vloeibaare en dunne deelen des Bloeds, verlooren; het overige Bloed word dikker en scherper; en aldus kan dit zeer zwaare Ziekten en meerendeels met ontsteekingen, veroorzaaken; nadien reeds deeze gesteldheid des Bloeds, tot ontsteeking zeer geneigd is.

Zoo zulk een Koors, aan eenig deel van het Lichaam, een ontsteeking veroorzaakt, zoo verkrygt deeze Ziekte van 't ontstooke deel, haaren naam. Aldus noemd men het een ontsteeking van het Ribbenvlies, ontsteeking der Longen, der Herzenen, der Keel, der Darmen enz. By welke Ziekten dikwerf, voor de plaatselyke ontsteeking, een geduurige Koors word waargenoomen; en welke altoos tot het eind der Ziekte, volhard.

Als echter uit voorgemelde oorzaaken, zulk een Koors voortkomt, dog zonder eenige bepaalde ontsteeking van een deel; dan noemd men dit, zonder byvoegzel, een geduurige of aanhoudende Koors.

Men kend deeze Koors, uit de voorafgegane oorzaaken; vooral, zoo den Lyder in zyn besten ouderdom, en van een heete en volbloedige gesteldheid is. De Pols bevind men ras, en hard (*Durus*); de Hitte is zoo groot, dat die de Vingers, waar meede men de Pols voeld, als brand; de Pis is rood, dik en troubel; de Tong droog; de Dorst onverdraaglyk; den Lyder

der klaagd over Hooftpynen; en heeft een bezwaarlyke Ademhaaling.

Zulk een Ziekte is altyd gevaarlyk, en hoe heviger en kwaader de toevallen zyn, des te boozter is ook de Ziekte.

Het is zeer noodzaakelyk, aanstonds in het begin der Ziekte, Ader te laten, en het zelve zoo dikwerf te herhaalen, tot de groote Hitte verminderd, en de Tong vogtig begint te worden.

Gekookt Garsten-Waater, diend voor een algemeenen Drank; by ieder pond daar van, kan men een Once Azyn-Honich (*Oxymel*) N°. 31. mengen. Alle twee Uuren, geeft men de Lyders, een Theekop vol van N°. 54. tweemaal's daags zet men dezelve een Clysteer, N°. 11. (*).

Aldus volhard men, tot den Lyder beeter word, het welke men weet, als de Hitte verminderd; de Pols niet meer zoo vaardig gaat; de Dorst minder; en de Mond en Tong vogtiger word; de Pis niet meer zoo rood is, en een zetzel maakt.

De Leevenswys moet dezelve zyn, die in de ontsteeking van het Ribbenvlies of Zydenwee, is aanbevoolen.

Als de Ziekte verminderd, dan is het genoeg, zoo de Zieke slechts het Afkookzel, N°. 25. naarstig drinkt: men kan hem van langzaam-
hand

(*) In *alle* Ziekten met ontsteeking, daar men de Lyders met geen Purgeermiddelen durft afmatten, maar derzelve krachten, ter voltoojing van de scheiding der Ziekte, bewaaren moet; daar doen de Clysteeren een voortreffelyken dienst. De Ingewanden worden daar door niet alleen Verkoeld en Verfrist, maar ook de Ziekte maakende Stof, derwaarts gelokt, en uit het Lighaam gevoerd, zonder dat de Zieke zelf 'er door verzwakt word: Hierom kan men derzelve gebruik, in diergelyke Ziekten; niet genoeg aanraaden. Enkele Wye van Melk, of Waater met wat Honich en Salpeter gemengd, zyn voldoende.

hand ook iets meer te eeten geeven, tot dat hy geheel hersteld is.

Hier by, moet men nog aanmerken, dat 'er nog een *ander* soort van een geduurige Koors is; in welke het Bloed der Lyderen, niet dik, nog tot ontsteeking is geneigd; maar, veel eer is het zelve, door de verrotting, ontbonden en dun gemaakt. Zulk een Koors, is veel kwaader en gevaarlyker, als de eerste; zy is ook dikwils aansteekend en besmettelyk.

De voornaame Hoofd-oorzaaken deezer Ziekte zyn: als het Krygs-leeger by warme Zoomertyden, op een Moerassigen grond, word neêr-geflagen; want aldaar is de Lucht met vuile Dampen opgevuld; allermeeft echter neemt men deeze Ziekte waar, als in een bekrompen plaats, alwaar de Lucht niet genoeg vernieuwd kan worden, veele menschen te zaamen moeten wonen. Op de *Scheepen van Oorlog*, is deeze Koors niet zeldzaam (*).

Nog schaadelyker is het, als in bekrompen Ziekenhuizen, veele Zieken en Gewonden, by één leggen; en men de Lucht niet genoeg kan ver-

(*). Dat deeze Ziekte *op de Scheepen van Oorlog niet zeldzaam is*, heeft de Hr. A. SCHLAPPRIZI, die eenige Jaaren op de West-Indiën, als Heelmeester gevaaren hadde, nadrukke-lyk beweezen. Want zyn Ed: heeft naauwkeurig waargenomen, dat op XII graden Noorder breëtte, alwaar de ziekte doorgaans begon, de *Thermométer* van PRINS, een hitte van 80 tot 84 graden 's daags, en 70 tot 72 's nagts, aanwees; terwyl de vogtigheid der Lucht, op de *Notiométer*, meest-al op 112 graden staan bleef. Nu is het bekend, dat 'er niets de Verrotting meer bevorderd, dan *Warmte, Vogtigheid*, en een *stilstaande Lucht*; en deeze zyn het die niet alleen onze Vogten, maar ook zelf de vaste leevendedeelen doen bederven, en een *waare Rotkoors* voortbrengen. Omdat de meeste bedorven Stof, die de Lyders door het braken en afgaan loozen, van een bruin-swarde en bloedige kleur is; daarom noemen de Inwooners van West-Indiën, te *Curaçao*, deeze Ziekte, *Chocolaad-Ziekte*.

veranderen. Want, door de uitwaassening der Zieken, door den stank der Afgang, en door de verrotting der Koudvuurige deelen, word de Lucht, die men alle oogenblik moet inademen, besmet; en daar van ontstaat een zeer kwaade en waare *Rot-Koors*, welke kort daar na besmettelyk en aansteekende word (*).

Deeze Koors, pleeg zomwylen de *Hospitaal*, of *Zieken-en-Gevangenhuis-Koors*, genaamd te worden: Zy heeft haar eigen toevallen, welke nauwkeurig beschreven moeten werden; op dat men deeze boosaardige Ziekte, wel leerd kennen.

Zy begint met huivering, grilling; daar op volgt een vliegende Hitte; aanstonds koomen de grillingen wederom, en eindelyk de Hitte: aldus verwisselen Koude en Hitte, dikwils met elkander; de Eetenslust is weg; de Slaap onrustig en niet verkwikkende. Aan het Voorhoofd gevoeld den Lyder een stompe, en het Hoofd zwaarmaakende pyn. De Pols is byna de gezonden gelyk. De Huid is zelden droog, maar heeft mee-

(*) Hier van hebben wy in den voorgaanden Oorlog in onze Verbandhuyzen, dikwils de droevige ondervinding gehad, en gezien, in frissche sterke Menschen, die zwaar gewond, of wier Leedemaaten afgezet, en reeds half of byna geheel geneezen waaren; deeze kreegen door de besmetting zoodanig een ontbinding, verdunning en verrotting in het Bloed, dat het door hunne wonden of afgezette Stompen en Windzelen, als doorzweetende kwam uittelekken. En schoon de meeste daar van kwaamen te sterven, zoo heb ik nogthans gezien, dat de *Cortex peruvianus* inwendig, en de *Spiritus Terebinthinæ* uitwendig; daar teegen de allerkrachtigste Middelen waaren. Ik spreek nu niet van de gezonde Oppassers der Zieken, die dag en nagt by dezelve moeten doorbrengen; nog van de Genees- en Heelmeesters, die'er slechts eenige uren 's daags moeten by zyn; want het is al te zeer bekend, dat deze zeer dikwils van dezelve kwaad-aartige Koors worden aangedaan, en komen te sterven. PRINGLE zegd daarom te recht, dat de *Hospitalen* zomwyl veel eer plaatsen zyn om ziek, dan hersteld te worden.

meerendeels haar gewoonlyke zagte- en vogtigheid. Zulk een Lyder gaat nog eenige daagen heen, is niet bedleegerig, dog zwak, en onbekwaam om zyn gewoone dingen te doen. De Tong is byna altoos zagt, vogtig, en met een Geelgroene korst, overdekt. Den Lyder is teffens stomp, slaapt zelden, en het schynd, als of hy met diepzinnige gedachten beezig is. Als de Ziekte slimmer word, dan beginnen de Handen te beeven, het Gehoor is zwaar, de Stem zwak en afgebrooken: de Pols zinkt als weg, en daarom verzoekt den Lyder om hartsterkende Middelen, en om Wyn. 's Nagts, worden alle toevallen nog veel kwaader: eindelyk vertoonen zig kwaad-aartige Vlekken (*Petechiæ*) welke geen regelmaatige gedaante hebben, nog ook geen zeeke-re bepaalde dag der Ziekte, op welke zy voortkoomen; maar vertoonen haar veel eer op onderscheiden tyden (*).

Als

(*) Deeze Vlekken, zegd den ervaarnen PRINGLE, zyn nimmer boven de huid verheven, waar door zy van de Vlekken, die by andere Ziekten voorkomen, kunnen onderscheiden worden. Zy zyn klein, dog doorgaans verscheiden. Zomwyl echter zoo zaamenloopende, dat, op een kleine afstand, de huid slechts algemeen iets rooder schynd. By een aandachtige beschouwing daar van, kan men nogthans derzelve tusschenruimte duidelyk genoeg zien. Zy zyn dikwerf zoo weinig zichtbaar, dat men, zonder een nette opmerking, haar lichtelyk over 't hoofd zoude zien. Zy komen op de Borst en Rug, het veelvuldigste; minder op de Beenen en Armen, en, nimmer, zegd hy, die in 't Aangezicht gezien te hebben. Het geen mogelijk, nevens haar bleeke kleur, de oorzaak is, dat de Ouden, haar niet wel hebben opgemerkt. Nooit zyn zy van een Ziekte-scheidende (*Criticaë*) aard. Zy verscheinen op den 4, 5 en dikwils eerst op den 14. dag; ja! zomwyl komen zy niet eer, als, na de Dood, te voorschyn; na welke de Lyken aanstonds geweldig stinken. PRINGLE, is over deeze Ziekte zeer breed, dog by uitstek nauwkeurig; Zelf heeft hy de Lyken, van deeze kwaad-aartige Ziekte gestorven,

Als de krachten op eenmaal weg gaan; als het Gezicht verminderd; als den Lyder bestendig op de Rug ligt, de Kniën in de hoogte getrokken, en dikwils begeerd op te staan; als een zwarte Spruw (*Aphthæ Nigræ*), zwarte Pestachtige vlekken, en zwart-blaauw-achtige streepen, zich hier en daar, aan het Lichaam vertoonen; als den Lyder daar by veel loodkleuringen en zwarten Afgang van zich geeft, en daar door nog te meer verzwakt word; dan heeft men niets goeds te hoopen (*).

Doofheid (*Surditas*), is in deze Ziekte altoos geen heel kwaad teeken. Ja! men ondervind dikwils, dat de herstelde, Hardhoorend zyn, en een Verzwering in den Géhoorweg hebben.

Zoo

ven, geöpent, om de zitplaats derzelve, te kunnen nasporen. By eenigen vond hy aanmerkelyke Verzweringen in de groote of kleine Herzenen, schoon de Lyders kort voor de dood, nog by hun Verstand wären geweest. By andere wären de Lever of Darmen, ontstoken, of Koudvuurig geworden. Al het welk uit de beschryving der tekenen en toevallen, lichtelyk is aftenemen.

(*) Byna alle Najaren heerscht deze Ziekte min of meer; doch het meest heb ik die in den Winter van het Jaar 1745 en 1746. in Engeland, zoo onder de Engelsche als Nederlandsche Krygs-Volkeren, gezien; en daar by teffens waargenomen, dat de meeste Zieken, door het leggende drukken, verstervingen op het Heiligbeen, de Heupen, de Schouderbladen, ja! zelfs achter aan de Hielen kregen; het geen de groote kwaadaartigheid dier Ziekte, en de kleine of verminderde Levensbeweging, nog te meer aanwyft. De *Engelschen* zyn in deze Ziekte zeer op de been met menigvuldige groote Spaanschevlieg Plaasters, zoo op de armen, als Beenen te zetten; en zomwyl heb ik gezien, dat de opengetrokken plaatzen zoo sterk en langduurig Etterden, dat het nauwlyks bedwongen konde worden. Ik hebbe daar van in my zelf, de pynlyke Ondervinding gehad. Leeren alle deze Verschynzelen niet, hoe noodig het is, dat men in deze Ziekte, vroegtydig en rechtschapen, de *Cortex Peruvianus* geve?

Zoo den Afgang Gal-achtig, de Pis dik, en de Tonge vogtig is; zoo heeft den Lyder goede teekenen; vooral, zoo daar by de krachten niet zeer verminderen.

Talryke roode, of ook witte Vlekken, en een wel verheven uitflag, beduiden niets kwaads; voornamentlyk, als den Lyder, te gelyk, een goede Uitrachgeling, en de Pis een dik grondzetzel heeft; als daar by teffens een zagt en verlichtend Zweet; of, als aan de Oorklieren een Gezwel; of in de Keel witte Zweertjes, of Puitsjes, zich vertoonen; dan kan men een goede hoop hebben.

Nadien de voorafgegane Oorzaken, en de toevallen dezer Ziekte, genoegzaam aantoonen, dat het geheele Bloed, in een bederf verkeerd, en de krachten weggaan; zoo durft men geenzints Aderlaten, uitgezonderd by volbloedigen, en aldaar zal één Aderlating, genoeg zyn; want, men heeft waargenomen, dat dikwils op één sterke Aderlating, Oogenblykelyk de krachten benomen zyn, en een Ylhoofdigheid veroorzaakt is.

In deze Ziekte, is het zeer noodzakelyk, dat men dikwerf de lucht verandere en verfrisse.

Als den Lyder Braak-achtig is, en voor de Maag kuil, een zwaarte en benaauwdheid heeft; als de Tong met een Geel-groene korst overtoegen is; den geeft men hem een Poeder N°. 27. Aanstonds op het eerste Braken moet hy Laauw-Water Drinken, en dit zoo dikwils doen, tot dat hy niet meer Braakt; zoo als in de Afgaande Koorsen, is gezegd geworden (*).

Op

(*) BAGLIVUS, HEISTER, WAGNER en andere, meenen, dat het eerste begin van deze Ziekte doorgaans in de Maag en Darmen is, wier bedorven Stof vervolgens aan het Bloed en

Op even dien zelfden Dag, als den Lyder het Braakpoeder genomen heeft, moet hy ook 's Avonds het Slikbrokje (*Bolus*) N°. 58. nemen, en zes Oncen van de Wye, N°. 59. daar op drinken. Als men de Wye in geen genoegzame meenigte kan hebben, dan kan men in deszelfs plaats het Afkookzel, N°. 25. gebruiken, men moet echter vooraf, onder ieder Pond van dit Afkookzel, twee Oncen Wyn, en een halve Onc Azyn-Honich, N°. 31. doen, Voorgemelde Wye en Afkookzel met Wyn, kunnen de Lyders naar genoegen drinken.

Zul-

en Zenuwen, word overgebracht. Om deze reden noemen die Heeren deze Ziekte *Maag- en Darm-Koorsfen*; en raden stoutmoedig aan, om in het eerste begin der Ziekte, aanstonds Braakmiddelen te geven, en wel in kleine mate, doch dikwils. Hier door word de grootste kwaadaartigheid der Ziekte bedwongen en in een lichter veranderd; want, als de kwaad-aartige Stof te vroeg door Zweetmiddelen na buiten gedreven word, dan volgen, naar de aanmerking van BAGLIV' en SYDENHAM, dikwils ontsteeking van de Hersfenvliezen, Long enz.

De Geleerde DE HAEN, in zyn *Ratio Medendi*, zegd, dat zoo ras in deze Koors eenige kwaad-aartigheid voor, in, of na de uitkomst der Vlakken of Puiſten, zich vertoonen, ja! zelf in 't begin der Ziekte, de *Cort. Peruvianus* aanstonds met een gelukkig gevolg, gegeven is. Met dit Middel rechtschappen gebruikt, heeft hy Wonderen gedaan. Dit zelve getuigd ook PRINGLE, met in de veertig gevallen. Nog onlangs, pleegde den Heer DR. GULIE raad met den Hoog-Geleerden Hr. J. BON, en klaagde, dat hem aan een kwaadaartige Koors met Uitslag, reeds verscheide Lyders, gestorven waren. Laatsgemelde Heer rade daar op aan, van aanstonds de *Cort. Peruvianus*, ten minsten tot twee Drachma dagelyks in Poeder te doen gebruiken; en had kort daar op het genoegen te vernemen, dat zes anderen daar door spoedig hersteld waren. Ja! by te ruggekeerde of ingeslagen Vlakken, is de *Cortex* een prompt Middel, om dezelve wederom te doen hervooft koomen. Deze Ziekte is van een Heet- of Koutvuurigen aard, en deswegens schynd de *Cortex* ook het beste Middel te zyn.

Zulke Dranken, zyn in diergelyke toestand, de Zieken zeer aangenaam, en tegen de Ziekte zelf, zyn die ook zeer dienstig.

Alle zes Uur, moet den Lyder, een Poeder, N°. 60. nemen, en zes Oncen Wye N°. 59. of van het Afkookzel, N°. 25. met Wyn gemengd, daar op drinken.

Als de krachten van den Lyder afnemen, de kwaad beduidende Vlekken weg-gaan, of, den Uitflag begind in te slaan; dan volgd dikwils een zeer groote Benaauwdheid, Stuipen, en daar na de Dood. By zulke toevallen moet men alle Uur, de Lyders een Lepel vol van N°. 61. geven, en altoos daar boven op, drie Oncen Wye, met Wyn, N°. 59. of het Afkookzel met Wyn, N°. 25. laten Drinken. Hier mede moet men zoo lang voortvaren, tot dat een Vermindering be-speurd word, de kwaad-aartige Vlekken, wederom uitkomen, en den Uitflag zich verheft. Daarna geeft men alle vier Uur van dit Middel slechts een Lepel vol. Een zagt, en door het geheele Lichaam, voortkoomend Zweet, het welk hier op pleeg te volgen, is, zeer dienstig.

Als, geduurende de Ziekte, den Buik ver-stopt is, dan moet men de Zieken een Clysteer N°. 52. zetten.

Zoo ras, als zulke Zieken beter worden, dan moet men hun uit het Ziekenhuis doen, op dat-ze een varsche Lucht bekoomen; anders vallen zy zeer licht wederom in de voorgaande Ziekte, en Sterven (*).

VAN

(*) Ten dezen opzichte zegd de Hr. PRINGLE terecht, dat deze Ziekte erger dan de Pest is. Want, zoo iemand deze laaste eenmaal heeft doorgestaan, dan zyn 'er nauw-lyks voorbeelden, dat hy voor de tweede reis door dezelve Pest, wederom word aangedaan: Het tegendeel gebeurd zeer dikwils van deze kwaad aartige Koors; vooral, zoo de
nieuw

VAN DE SCHEURBUIK. (*Scorbutus*).

Deze Ziekte is niet zeldzaam, doch hardnekkig. Men neemtze het meest waar in Belegerde Steden, of ook als de Krygsvolkeren in Ongezonde en Moerasfige Plaatzten, moeten overwinteren.

Deze Ziekte, begint met een ongewoone traagheid en zwakheid, van het geheele Lichaam; als de Lyders van den Slaap ontwaken, bevinden zy alle hunne Ledematen afgemat, en als geflagen.

Als de Ziekte meer toeneemd, dan bekomt den Lyder een moeiljke Ademhaling; de Benen en Voeten zwellen; zomwyl is in het begin het Aangezicht bleek, daar naar word het bruin; aan het Lichaam koomen Vlekken van onderscheiden kleuren; uit den Mond komt een kwaade reuk, de Tandten worden los, het Tandvleesch zweld, steekt, is pynlyk, en op een zagt aanraken geeft het Bloed van zich; ook gevoeld den Lyder over het geheele Lichaam, dan

in

nieuw herstelde Lyders in dezelve besmette plaats, zich blyven ophouden. Ja! PRINGLE, meld nog een veel merkwaardiger Gebeurtenis wegens de kwaad aartige en doodelyke besmetting dezer Ziekte; die ik, met korte woorden Verhalen moet.

Als in het Jaar 1743, het Engelsch Hospitaal van *Fechenheim* in Duitschland, daar deze Hospitaal-Koors, byzonder geheerscht had, met eenige Scheepen langs de Rivieren, na Vlaanderen gevoerd wierd; zoo kwamen de meeste Zieken onderwege te Sterven. Maar eindelyk te *Gent* komende, gaf men aan 23 Burgerluiden, een menigte Tenten (die met de Scheepen waren afgekomen) om dezelve te hermaken. Deze 23 Menschen; vielen alle, zeer schielyk in dezelve kwaad aartige Koors, en daar van verlooren 17, hun leven.

in het een, dan wederom in een ander Deel, groote pynen.

Eindelyk, als de Ziekte nog flimmer word, dan verrot het Tandvleesch, en stinkt afschuwelyk; de Tandten worden Geel, Zwart en opgegeten; daar op volgen dikwils Bloedstortingen; ook koomen boosaartige Zweeren, voornamentlyk aan de Beenen; de Lyder klaagd over steken en scheuten in het geheele Lichaam; 's Nachts worden de pynen heviger; eindelyk bemerkt men overal Zwarte en Blaauwe plekken.

Als de Ziekte zoo verre gekoomen is, dan gaat het met den Lyder van Uur tot Uur, erger. Hier koomen nog by, onderscheiden Koorsfige overvallen, die het geheele Lichaam bederven. Door het Braken, Afgang, of ook door de Neus, volgen dikwerf doodelyke Bloedstortingen; de Ingewanden vergaan; den Lyder vervald in flauwten, en sterft.

De voornaamste Oorzaken, zoo wel in het Leger, als in de Bezettingen des Winters, zyn; als de Soldaten in Moerasfige en natte Plaatzen staan, alwaar een schadelyke Uitwazeming is; als dezelve geen beweging hebben; en aan spys van Groentens, gebrek lyden; als zy een stilstaand en bedorven Water Drinken; gerookt en gezouten Vleesch en Visch, of Oude scherpe Kaas, Eeten moeten; zoo ook, als zy lage en yogtige Wooningen beslaan, alwaar de Wind niet naar genoeg kan doorspoelen.

Groote droefheid en vreeze, kunnen deze Ziekte insgelyks in een anders gezond Mensch, verwekken; of, zoo die reeds in het Lichaam plaats heeft, zeer ras vermeederen. Uit deze oorzaak, en wegens een kwade Levenswys in Belegerde Plaatzen, gaan dikwils zeer veel Soldaten verlooren.

De waarnemingen hebben geleerd, dat in deze Ziekte het Bloed altoos dik en fcherp is. De Scherpthe in de Leger Scheurbuik is altoos van een Verrottende aard (*Acrimonia Putrida*) (*).

Dierhalven moet men in de genezing dezer Ziekte altoos betrachten, om de dikte van het Bloed en Vogten, te verdunnen; en, zoo eenig bederf reeds tegenswoordig is, het zelve te verbeteren.

Alle oorzaken tot deze Ziekte moet men geheel trachten te vermyden; doch zoo dit niet geschieden kan, ten minften, zoo veel mogelijk is, verbeteren; en de Soldaten zoo bestieren, datze niet zoo dikwils in dezelve vervallen.

Tot dit eind en oogmerk, brengt zeer veel by, als men het ongezonde Water zoekt heilzaam te maken. Twee Oncen Azyn, met zoo veel Brandewyn, in een Kan Water gemengd, maakt, voor de Soldaten (*of ook Matroozen*) het Water gezond en aangenaam.

Als

(*) Den Hr. LIND in zyn *treatise on the Scurvy*, en den Hr. PRINGLE in zyn *essays on the putrefaction*, stellen met onzen geleerden Schryver maar één soort, en voorname hoofoorzaak tot de Scheurbuik; en hoe zeer ook dit kwaad in trappen verschild, zoo is de eerste oorzaak daar van, doch altoos dezelve: aldus ontkennen deze Heeren de loogzoutige (*alcalicæ*) en zuure (*Acidæ*) oorzaken, en noemen het ééne verderf maar een gevolg van het andere, dat nochtans in de behandeling met onderscheid moet worden in acht genomen, zoo als onzen Hr. Schryver zeer wel aanmerkt. Kort-om, deze Heeren hebben met genoegzame proeven bewezen, dat de eerste algemeene oorzaak van de Scheurbuik, in een *Verrottende fcherpthe* bestaat. Nooit heb ik deze ziekte zoo erg, als onder onze Fransche Krygsgevangenen gezien; waar van het verdriet, de slegte kost, en nauwe gevankenis, oorzaak waren: doch zoo ras zy uit het laatste in het Hospitaal, met goede Soupen en Wyn, verkwikt wierden; dan volgde de herstelling ook doorgaans vry spoedig.

Als men Azyn en Brandewyn niet naar genoegen heeft, dan kan men een stuk Kalmus wortel (*Calamus Aromaticus*) in het Water leggen. Deze Wortel is zeer licht te vinden, en groeid gewoonlyk in een groote meenigte op Moerasfige vogtige plaatzen, alwaar ook de Scheurbuik, het allermeest heerscht.

Sterke Laxeer- en Braakmiddelen, als ook het Aderlaten, helpen in deze Ziekte niets.

Wyl echter door een kwade Levenswys, zeer dikwils de Scheurbuik veroorzaakt word; zoo kan het daarom dienstig zyn, dat de verzamelde onreinigheden, uit de Maag en Darmen, worden uitgedreven. Dit kan door zachte, en dikwerf herhaalde Laxeermiddelen, geschieden.

Aldus kan den Lyder des Morgens de Pillen N°. 34. innemen; het geen men nogtweemaal, om den anderendag, herhaald.

De Spyzen moeten uit zuivere Soupen bestaan, waar in Kervel, Suuring, Spinagie, Salade, Endivie, Suikery, Kool, vooral Rode Kool, Brandnetelen enz. gekookt zyn: uit deze of diergelyke, kan men die verkiezen, die 't gemaklykst te bekoomen zyn.

Goede rype Tuinvruchten, indien zy niet te veel op eenmaal gegeten worden, zyn, in dezen toestand, nooit schadelyk.

Als men echter zulke Groentens niet kan bekoomen, (*gelyk op de Schepen*), dan geeft men de Lyders Soupen van Haverdegort of Ryft.

Soupen van Hoender of Kalfsvleesch, kan men de Zieken ook, maar weinigteffens, laten gebruiken.

Na dat den Lyder zachte Laxeer-middelen gebruikt heeft, dan moet men hem daarna middelen tegen de Scheurbuik (*Antiscorbutica*) geven. Wyl echter alle Lyderen niet van dezelve aard

en

en gesteldheid zyn, zoo kan men ook daar aan geen eenderlye, en dezelve Geneesmiddelen geven; maar dezelve dienen, naar het onderscheid der gesteldheid, verscheiden Middelen te gebruiken.

Als den Lyder van een Kouden aard is, en een bleek Aangezicht heeft; als de Beenen gezwollen zyn, en de Dorst niet groot is; dan moet hy 's Morgens vroeg, 's Middags, en 's Avonds, altoos twee Oncen, dat is een Koffy-kop vol, van N°. 62. innemen.

Als den Lyder heet, de Pols vaardig, de Dorst groot, den Adem stinkend, en het Tandvleesch bloedig en half-verrot is; dan moet men hem 's Morgens, 's Middags en 's Avonds, altoos vier Oncen van N°. 63. ingeven.

Voor diergelyke Lyders zyn de rype Zomer-Vruchten, het beste. Gekookte Appelen en Perren, zyn zeer heilzaam, en dikwils genoegzaam te bekoomen.

Met het gebruik van deze Hulpmiddelen, moet men een langen tyd volherden. Als den Lyder zyn Ledematen, lichter bewegen kan, en de pynen minder worden, dan weet men dat hy beter word. Als dan zal de beweging des Lichaams, en het goede Voedzel, de gezondheid herstellen. Ook zal het dienstig zyn, om de geringe overblyfzels volkomen weg te nemen, dat de dus verre herstelde Lyders, 's Morgens, 's Middags, en 's Avonds, telkens vyftig Droppelen, met gelyke deelen Water en Wyn, van N°. 64. innemen.

Niettegenstaande na de weggenoomen Ziekte, de overige toevallen ook ophouden, zoo staat nochtans aantemerken, dat by de Scheurbuik, dikwils aan het Tandvleesch, Lippen, de inwendige Deelen der Wangen, en het Verhe-

melte, geringe Verzweringen komen, welke zich ras uitbreiden, alle Deelen doorwreeten en in een korte tyd, Heet vuurig worden: Zulke Zweertjes bedriegen dikwerf die geen, welke door ondervinding nog niet genoeg geoeffent zyn. In 't begin ziet men witte of geele Vlekken, wier omtrek ontstoken, rood, en te gelyk zeer pynlyk is; teffens merkt men een groote stank, en zeer veel kwalyk ruikend Speekzel loopt geduurig uit de Mond: Dit kwaad moet men aanstonds stillen, anders doorknaagd het door een Heet-vuurige verrotting, alle de deelen: de Tandten vallen uit; de Kaakbeenen zelf worden aangegrepen, en verrotten.

De genezing is doorgaans voorspoedig, als men uitgerafeld Lynwaad, of Plukzel, in het vogt N°. 65. nat maakt, en daar mede de beledigde Deelen, dikwerf op den dag, bevogtigt. Diergelyk een Plukzel kan men ook in het zelve vogt nat gemaakt, tusschen het Tandvleesch, en de Wangen leggen, en het zelve dikwils vernieuwen.

Eenigen hebben in 't gebruik, de beledigde Deelen, sterk te wryven; doch dit is nadelig; daar door word de pyn grooter, en het kwaad, erger.

Als men reeds een groot bederf bemerkt, en de Verzwering zich vaardig uitbreid; dan moet men langzamer hand, de Geest van Zeezout, by het vogt, N°. 65. vermeederen, en aldus voortvaren, tot dat het voortlopend Vuur, gestild is.

VAN HET HEET VUUR.

(*Gangræna*).

Dewyl (*boven met een woord*) van het Heete Vuur gesproken is, zoo schynd het niet ondienstig

ftig te zyn, te herinneren, dat de Koorsbaft. (*Cortex Peruvianus*), daar tegen inwendig ingegeven, het allerkrachtigfte Middel is om het zelve, in alle deelen des Lichaams, te stillen: Men geeft daar tegen alle vier Uren een Poeder, N°. 30. tot zoo lang, dat de doode en verstorvene Korften, van de levende en gezonde Deelen, beginnen af te fcheiden, en een volkome en goede Verettering gefchied. Als men zoo veel gewonnen heeft, dan is het genoeg dat men 's Morgens en 's Avonds alleen, diergelyk een Poeder geeft; tot dat de Verzwering geheel gezuiverd is (*).

Hierom kan men ook de Koorsbaft gebruiken, wanneer Heet of Koudvuurige Verzweringen, in de Mond voorkomen.

VAN DE VENUS-ZIEKTE.

(*Lues Venerea*).

De oorzaak dezer Ziekte, is altoos een befmetting, waar door een gezond Mensch, van een ongezonde en befmette, word aangedaan (†).
Vee-

(*) Indien de Verzwering gezuiverd, doch de Verettering groot, dun, en verzwakkende is; dan moet men de Koorsbaft zoo veel, en zoo lang geven, tot dat dezelve wit, dik en gering is: Want, veele Lyders en vooral bejaarde, koomen aan een al te groote Verettering (fchoon oók het doode gefcheiden is) te Sterven. Ziet hier over onze *korte Verbandeling van gefchoote Wonden*. Somwyl moet en kan men de Koorsbaft, zonder eenige fchade; Weeken Ja! Maanden lang gebruiken.

(†) De befmetting der *Venusziekte*, gefchied, na myn gedachten en bevinding, nooit anders, als, door een Vleeschelyke Vermenging van een onbefmet, met een befmet Mensch. Want, wat men ook voorgeeft, dat deze Ziekte door zoenen, flapen in één Bed, of Eeten uit één Vat, enz. kan voortkomen; zoo moet men dit nochtans aanmerken als ydele zeggingen, die de ware ondervinding, niet leert; echter is het zomwylen goed, *om der Vreden wille*,
dier-

Veelerlye, en zeer verscheiden kwaden, worden, van deze besmetting, voortgebracht; en gelyk dit kwaad in verscheiden Deelen van het Lichaam, plaats neemt, alzoo bekomt het ook, onderscheiden namen.

Als aan het hoofd, of de voorhuid der Manlykheid, Zweeren komen, dan worden deze *Chancres* genoemd: Als de Zenuwtepels der Schaamdeelen, uitgroeijen, en in Wratten veranderen, dan noemd men dezelve Venerische Uitwassen: Wanneer het inwendige van de Pisbuis is aangedaan, de Pis geheel word opgehouden, of slechts dropswyze, met groote pyn en brand, voortkomt; en als daar by een Geelgroene of zomwylen een Bruine stof, zich ontlast; dan noemd men dit een Zwering in de Pisbuis, of, een Druipert. Als in de Lieflichen, zich Gezwollen opdoen, dan noemd men deze Venusbuilen. Wanneer éénmaal het Venus-smet, met de omlopende vogten, vermengd is; dan word het op verscheiden deelen van het Lichaam, overgebracht; waar uit verscheiden kwaden volgen: In de huid, maakt het Puisten en Vlekken, uit welke somwylen Korsten komen: In de Vet-rok ontstaan Verzweringen, welke de

diergelyke dingen voor te wenden; Ook heb ik gekend, en kenne nog, verscheiden getrouwde Menschen, Mannen en Vrouwen, die beide veele Jaren lang met verborgen of openbare Venusziekte, waren aangedaan, en nochtans niet nalieten gezonde schoone Kinderen te verwekken, die veele Jaren lang gezond gebleven; en, mynswetens, nimmer met de ziekte hunner Ouderen, wierden aangedaan. Zoo ook, Kinderen, die van gezonde Ouders gebooren, zeer besmette Minnen zoogden; zonder dat dezelve ooit zyn besmet geworden. Van alle deze dingen (hoe vreemd die ook mogen schynen) zyn genoegzame redenen te geven; maar, dit kleine werkje, en onze korte aantekeningen, laten niet toe, eenigzints uitteweider.

de algemeene Hulpmiddelen hardnekkig wederstaan; en na dat deze de Vet-rok door wreeten hebben, laten zy lelyke en holle Lid-tekenen te rug. In de nabygelegene Deelen ontstaan wederom andere nieuwe Zweeren.

Merendeels word de Keel, en voornamentlyk het nederhangende Verhemelte, aangedaan: In deze Deelen ziet men een witte Spekachtige Vlek of Korst; de stem word heersch, het slikken pynlyk: deze Spekkige plek, breid zich langzaam uit, en doorboord alle weeke Deelen. Ten laaften, word ook het vaste Verhemelte, en de Beenderen der Neus, doorwreeten; en, na dat deze Verrot zyn, vallen zy weg; levenslang nalatende een onherstelbare wangestalte.

Wanneer deze Ziekte, reeds lang in het Lichaam geweest is, dan pleeg zy de Beenderen aan te grypen, en veroorzaakt in dezelve Gezwellen: zoo lang zulk een Gezwel week is, word het een *Tophus* of *Gummi* genaamd, is dit nochtans wat harder, dan noemd men dit *Nodus*, of, ook *Exostosis*, Venerische Uitwassen van Been; waar uit wederom een zeer boos Beenbederf, volgd: hier komen by, zeer lastige pynen, welke inzonderheid des Nachts in het warme Bedde, heviger werden; maar by dag wederom nalaten.

Wanneer de Beenderen doorwreeten, en het Merg zelf aangegrepen zyn, dan kan deze Ziekte zeer moeiljelyk geheeld worden; en, of die schoon voor een tyd schynd Genezen te zyn, zoo breekt zy nochtans, zonder oorzaak, van nieuws wederom uit.

Diergelyke toevallen leeren, dat men deze Ziekte, licht kend.

De Genezing word op deze wys, zeker en gelukkig voorgenomen.

Den

Den Lyder, moet 's Morgens, en 's Avonds, een Lepelvol van N°. 66. innemen, en altoos een Pond gekookt Garstewater, met een derde deel Zoetemelk vermengd, daar op Drinken: dit Garstewater en Melk, kan ook door den Dag, voor een gemeene Drank, gedronken worden. Zoo de Melk, moeiljyk te bekomen was, dan kan men de Drank N°. 67. gebruiken.

De Zieken bevinden van dit Geneesmiddel, geheel geen moeiljykheid. By eenigen verwekt het een ruim open lyf, doch dit gebeurd zelden: Merendeels maakt het zyn Werking door de Pis en Zweet. Men kan zeker in het gebruik van dit middel, volharden; tot dat alle kwade toevallen, verdweenen zyn (*).

In

(*) Het Middel, N°. 66. dat onzen *Edelmoedigen Hr. Schryver* alhier als een zeker en gemakkeljyk middel tegens de Venusziekte, opgeeft; heeft denzelven eerst aan zyn geneeskundige Vrienden in Europa, gemeen gemaakt; en heeft zedert alomme veel gerucht verwekt. Zeer veele, konden, het geen hen daar van gezegd was, onmogelyk geloven. Onder deezen was den Hooggeleerden Hr. C. F. HUNDERTMARK, die daar over, zyn ongeloof, aan den Hr. VAN SWIETEN zelf, te kennen gaf; maar, onder meer andere, door het volgende beandwoord wierd: *Tot overtuiging van ongelovigen, heb ik, geduurende deezen Herfst, 128 Zieken, met het ergste Venusmet beladen, in het Hospitaal, te zamen gebracht; en alle, zonder kwylen, door dit middel, genezen. Onder deeze Zieken waren 'er zeer veele, die reeds tweemaal de kwyl behandeling, te vergeefs hadden doorgegaan enz.* De gewezen Haagsche Geneesheer, A. DE HAEN, althans berucht Hoogleeraar in de Geneeskunde te Weenen, heeft, in zyn *Ratio Medendi in Nosocom: practic: 1756.* daar van het eerst, openbaar melding gedaan, zeggende; *dat hy dit middel van den Hr. VAN SWIETEN tegens de Venusziekte, zeer stout kan aanpnyzen.* En in het Jaar 1757 zegd hy, *dat het naauwelyks geloofd kan worden, hoe groot een getal van Lyders, zoo in het Hospitaal als de Stad, door dit middel van de Venusziekte en deszelfs toevallen, genezen zyn; gevende teffens eenige gevallen daar van op.* Wyders beroept hy zich op de *Medical observations and inquiries Tom.*

In goed en warm Weêr, kunnen de Zieken, in de vrye lucht, gaan wandelen; doch by koud en

1. en zegd; dat de Engelschen deeze Geneeswys als de allerbeste. met zeer veel fraaije proeven, bevestigd hebben. In het Jaar 1758. Zegd hy wederom, een meenigte met dit middel, te hebben geneezen; en daar toe alleen twee Oncen Mercur. Sublimat. Corrosiv. met honderd negenendertig ponden Spirit. Frumenti, gebruikt te hebben, en daar van maar tweemaal een lichte kwyling gezien. Hy geeft niet alleen Smorgens en 's Avonds 1 of 2 Lepelen vol van dit Middel, maar ook zomwyl door den dag; en laat om den 4 dag, een Purgeermiddel nemen. Die geen, die in het voorgaande Jaar daar door geneezen waren, wierden nu, naauwkeurig onderzocht, en met blydschap derzelve aanboudende welstand, vernomen. Vervolgens, beroept hy zich nog op een Italiaansch Geneesheer, van Verona, JOANNES BONA, die deze geneeswys met zeer veel proeven bekrachtigt, en daar over ook deze Verhandeling, heeft Uitgegeven; *Historia aliquot Curationum, Mercurio Sublimato Corrodenti perfectarum.*

Hoe zeer nu ook dit middel, in veelen opzichten, als een nieuw Middel moet en kan worden aangemerkt, zoo is het zelve nochtans niet geheel nieuw; want, onder zeer veel Geneeskundige Heelmeesters is van overlang in Nederland bekend, een Smeltzel (*Solutio*) van Sublimaat in Water, waar van men met een Bierglas vol van eenig afkookzel, den eerstendag 1 de volgende 2 en zoo alle dagen met één droppel op klimmende, tot 30 droppelen toe, en dan wederom dagelyks een droppel verminderende, tot dat men weder tot één droppel gekomen was: Zoo ook, een afkookzel (*Decoctum*) van *Rad. Vincetoxici* met eenige grynen Mercur. Sublimat. Corros. tegens Venerische Gezwellen, Verzweringen en de Venusziekte zelf, inwendig te gebruiken. En, zoo ik my niet geweldig bedrieg, zoo bestaat de alombekende Drank van Dr. Yvo GAUKES tegens de Venusziekte, in een afkookzel van zeker ander Wortel, met eenige weinige Gynen Mercur. Sublimat. Corros. Cum Spirit. vini Rect. adusti, en niet in dat Afkookzel dat de beruchte Hr. GRASHUIS, in het *Journal Britannique de Juillet & d' Aout 1754. Art. 9.* daar voor (zoo ik meen) verkeerdelyk heeft opgegeven. Doch, zoo ik wel onderrecht ben, dan zoude den Leidschen Hoogleeraar WINTER, dit Verschil, besliffen kunnen; althans dit kan ik myn Leezer verzekeren, dat dit hulpmiddel, de geneezing vry prompt, en spoediger dan dat van onzen Hr. Schryver, volbrengd. En, ik wensche

en vogtig Weêr, is het beter, datze in Huis blyven.

Wan-

sche hartelyk, dat de echte Bezitters daar van, my, door hunne spoedige ontdekking, mogen voorkomen. De bekende S. BLANKAART zegd in zyn Verhandeling van de Venusziekte p. 196. 1684 gedrukt. *Het volgende Medikament is my voor iets raars vereerd, met welke men zonder gevaar de Pokken zoude kunnen geneezen*

℞ Mercur. Sublimat. Dr. Unam.
Aq. Commun. unc. Viginti.
Misce.

bier van kan men om den anderen dag een Lepel vol geven; en doet dikmaals de Zieken met zeven reizen te gebruiken gezond worden. Maar achter deszelfs Chirurgie 1702. Gedrukt, zegt hy p. 129. dat by dit Middel al te sterk acht, dat men daar by meer Water mengen moet. En waarschynlyk zal een goed Bierglas vol van eenig zagt Afkookzel of Zoetemelk, daar by gedronken, nog veel beter zyn. De Sweedsche Capitein J. B. MULLER, die in het Jaar 1712. in Sibiriën gevangen was, getuigd, in het Recueil de Voyages au nord Tom. viii. p. 385. dat de Ostiackes of Muscoviters tot de geneezing der Venusziekte, zich, van opgeheven inwretende kwik (Mercure Sublimé), bedienen. Zy nemen, zegd hy, dezelve of zonder eenig vogt, of in een zuure Pap, of in een Soupe van Haveregort. enz. De alomberoemde BOERHAVE in zyn Viribus Medicamentor. Cap. de Diaphoretic. heeft, de Mercur. Sublimat. Corros. ook zeer aangeprezen, als een krachtig veranderend en doorwaassening verwekkend Geneesmiddel; zoo ook, zegd de Groote Man, de Mercur. Sublim. Corros. doet tot een of twee grynen, met twee of drie Oncen Conserf van Vlier gemengd, en dus tot een twintigste-deel ingegeven voor eene gifte, zeer veel voordeel in langduurende Ziekten, ja! op gelykewyze kunnen zelf alle scharpe Middelen zoo worden verzagt, dat ze uitwaassende worden. Niemand wrake, dat ik my beroep op een werk, dat dien Hr. zelf niet heeft uitgegeven, want in deszelfs voortreffelyke Chemia, zegd hy ook: één gryn Mercur. Sublimat in één Once Water gesmolten, en daar van een Drachma met wat Violensyrop verzagt, twee of driemaal op een dag ingegeven, verrigt zomwylen wonderen in veele ongeneesbare Ziekten!

Hier uit, doch vooral uit de ondervinding blykt, dat de Mercur. Sublimat. Corros. voornamentlyk op de vaste en vloeibare deelen van het dierlyk lichaam werkt, en daar in

een

Wanneer by sterke Menschen , alwaar dit kwaad reeds verreingeworteld is, de geneezing al te langzaam voortgaat; dan kan men hun wat meer van dit Middel, N°. 66. ingeven: Deeze kunnen dierhalven anderhalve Leepelvol , 's Morgens en 's Avonds, inneemen. Als dit eenige daagen gedaan is, en de kwaade toevallen niet

een groote verandering te weeg brengd; doch vooral is het kennelyk dat de onzichtbare doorwaasseming, (*perspiratio insensibilis*), daar door zeer bevorderd word. En dit is vermoedelyk (na myn geringe gedachten) ook de reden, dat als dezelve in onze vogtige en lage Lucht en Aardryks gesteldheid, belet word; dat dan de *Sublimaat*, de Pis, het Sweet, de Kwyl of, hoewel zeldzaam, den afgang bevordert: Aldus heb ik eenige reizen gezien, dat gevoelige terre Lichamen, die vermoedelyk voorheen nooit kwikmiddelen gebruikt hadden, door dit middel N°. 66. zeer schielyk in een ware stinkende Kwyling, vervielen: In het tegendeel, eenige andere die voorheen zeer lang Kwikmiddelen gebruikt, en zelf herhaalde reizen door Kwiksmeringen, gekwyld hadden; deze, gebruikten dit middel een vry geruimen tyd, en in de grootste mate, zonder eenige gevoelige uitwerking; schoon dezelve, na de stelling van onzen Hr. Schryver, daar van veel eer hadden kwylen moeten. Ja! een daar van heb ik op 48 Oncen *Spirit. Frument. Rect.* 48 gryn, en dus een dubbelde hoeveelheid *Sublimaat* gedaan, en daar van een dubbelde hoeveelheid doen gebruiken, doch ook geen de minste gevoelige ontlasting daar van waargenomen. Doch dit was een Gevangen, die nimmer in de vrye lucht kwam. Het is alhier de plaats niet om eenigzints breet te zyn, of, verder aan te toonen, in welke gebreeken, ook buiten de Venus-Ziekte, dit Middel gebruikt kan worden; want wy leven in een billyke hope, dat onzen zeer Geleerden Hr. Schryver, dit, in het laatste deel der *Commentaria in H. BOERHAVE Apbor. de Cogn. & Curand. Morbis*, zelf doen zal. Ondertusschen hoop ik, dat een bescheiden Leezer deze onze korte Uitwyding, verschoonen zal. Doch ten besluite moet ik nog zeggen, dat bereids en in voorraad, alle rechtschapen Genees-en Heelmeesters aan onzen Hr. Schryver, (zoo ik meen) zeer verplicht zyn, om dat hy ook dit stuk wegens het inwendig gebruik der *Sublimaat*, op een algemeene vaster voet, gebracht heeft.

niet vaardiger wyken , dan moet hen's Morgens en 's Avonds twee Leepelen vol, gegeven werden.

Daar is geen zekere tyd , hoe lang men dit Middel gebruiken moet ; indien de Ziekte, niet heel zeer , de overhand genoomen heeft, dan word zy dikwils in drie weeken overwonnen ; dog een diep geworteld kwaad, vereifcht langer tyd. Men is nogthans door ondervinding verzeekerd, dat, dit hulpmiddel, een langen tyd, zonder de minfte moeijelykheid of nadeel, gebruikt kan werden.

Men weet, dat het met deeze Ziekte beeter word, als de onreine Sweeren, een fchoone verf krygen, goeden Etter maaken, en langzaamerhand, te zaamen groeijen : Als de doorwreeten Beenftukken uitvallen, de Gefwellen verdwynen, eindelyk geheel onzichtbaar worden, en de nagtpynen nalaaten.

Belangende de Leevenfswys ; den Lyder kan Soupen met Garft, Ryft, Haver of zagte Kruiden en Gewaffen eeten : ook mager Vleefch, Melkfpys, en rype Zoomer - Vruchten zyn hem toegelaaten.

Vet, gerookt of gezouten Vleefch, is hem na-deelig, dog vooral het Spek.

Nog ftaat aan te merken, dat zomwylen op het gebruik van dit Middel, een kwyling (*Salivatio*) volgd ; het welk nogthans zeldzaam is, en byna nooit gebeurd, dan by die Lyders, welke reeds voorheen, in- of- uitwendige Kwikmiddelen, gebruikt hebben. Wyl nogthans de kwyling, tot de herftelling, niet noodig is ; daarom moet men aanftonds by het eerfte merkteeken daar van, met het gebruik, van dit Middel, N°. 66. ophouden.

Het

Het afkookzel N°. 67. moet den Lyder nogthans , geduurig en naarstig, drinken.

Voor af, ziet men, dat de Kwyling aanstaande is, als het Tandvleesch opzweld, rood word, prikkeling en pyn veroorzaakt; en den Adem stinkt: dit bemerkende, moet men de Lyders van N°. 66 niets meer ingeeven. Als na 8 of 10 daagen, deeze Kwyl-teekenen wederom verdweenen zyn, en den Lyder, nog niet ten vollen hersteld is, dan kan hy wederom van N°. 66. voortvaaren, te gebruiken.

Als een Lyder, een Verzweering in de Pisbuis, of een druipert heeft; dan moet hy een groote menigte van het afkookzel N°. 67. gebruiken; op dat de scharpte der Pis, verzagt worde: het zal ook dienstig zyn, dat men het teeldeel, eenige keeren 's daags, een vierde van een uur lang, in een bad van Waater en Melk laauw gemaakt, houde.

Als door het ophouden van een Druipert, of door eenige andere oorzaak, één der Ballen zweld, pyn veroorzaakt, en den Balzak te gelyk rood word; dan moet men aanstonds een ruime Aderlaating doen, en op het aangedaane deel, bestendig een warme Stoving, N°. 12. leggen: den Lyder moet van den Drank, N°. 1. zeer veel drinken, dog by ieder pond daar van, 20 gryn *Salpeter* doen.

Na dat de Ontsteeking, Pyn en Koors, welke by gezwollen Ballen zeer dikwils vergezeld zyn, ophouden; dan kan men het Middel N°. 66. wederom gebruiken.

Op de Liefchgezwollen (*Bubones*), wanneer die hard zyn, legd men het plaaster *Galbanum*.

VAN DE SCHURFD.

(Scabies).

In het Leeger, (in Bezettingen, en op Scheepen) is dit kwaad dikwils zeer lastig, en breid zig door de besmetting uit, indien de aangedaane, van de gezonde, niet worden afgescheiden (*).

Of schoon de Schurfd, aan het geheele Lichaam zig kan opdoen, zoo komt dog dezelve aan de Handen het eerst, voor al tusschen de Vingeren.

In het begin, ziet men hier en daar, een of ander Puisje, het welk met een dun en bytend Waater, gevuld is; als men zulke Puis- of Blaasjes

(*) De Schurfd, bestaat na de Waarneeming van LEEUWENHOEK en BAKER, in een meenigte kleine Diertjes, die in Blaasjes, onder de Opperhuid en in de Huid zitten. Dit kwaad is in de Leegers en Hospitaalen zoo gemeen, dat men nimmer zonder het zelve is. Het plant zig niet voort door een besmette Lucht, gelyk de Loop, en eenige andere aanstekende Ziekten doen; maar, door een eigentlyke aanraaking van besmette Menschen, Bedden, of Kleederen. Het laat zig door inwendige Middelen alleen, niet onderbrengen, maar vereischt vooral, uitwendige Plaatsmiddelen, die alle de aangedaane deelen zelf, moeten aandoen. Men zou zig lichtelyk kunnen inbeelden, dat het Middel van onzen Schryver No. 66. ook dit Kwaad, door een inwendig gebruik, overwinnen zou; maar, de ondervinding heeft geleerd, dat Menschen die de Venus-Ziekte hadden en ook teffens Schurfd waaren, door een volkomen Kwyling (*Salivatio*), door inwendige Kwikmiddelen tegens de eerste aangebracht, nogthans daar door, van de laaste, niet geneezen wierden; evenwel, schynd dit Middel No. 66. in zommige andere gebreeken van de Huid, die uit een belette doorwaasseming ontstaan, zomwyl niet ondienstig te zyn; Zoo ook, heb ik, met den Hooggeleerden Hr. J. BON, drie schurfd Kinderen gezien, die vry swaar in de Kinderpokken vervielen; maar ook daar door van de Schurfd, niet geneezen wierden.

jes openkrabd, zoo ftort het vogt zig uit, en verwekt in de naby geleegen deelen, veel meer andere diergelyke Blaasjes.

Wie door Oeffening niet zeer ervaaren is, die kan zelden in het begin, de Schurfd, kennen; als echter dit kwaad meer heeft toegenoomen, dan koomen meer en grooter Blaasjes, welke door het wryven en Krabben, geöpent worden, en leelyke Korften en Rooven nalaa-ten. Eindelyk breid zig dit kwaad, over het geheele Lichaam uit.

In het begin, zit de Schurfd tuffchen de Huid en Opperhuid, maar als het kwaad erger word, dan doorknaagd het de Huid, en maakt in de Vet-rok, kleine en dikwerf zeer veel Zweeren. Dit soort van Schurfd is vuil, en zeer besmettelyk.

Tot de geneezing worden de volgende dingen vereifcht.

Het Lichaam moet zuiver gehouden, en dikwils van Hemden, verwiffeld worden. Als het Weêr goed is, en de gelegentheid het toelaat, kan zig den Lyder in een Bad, baaden; vooral, in zoo een Bad, dat naar Zwavel ruikt. Als echter den Lyder in geen Zwavelbad kan koomen, dan heeft men waargenoomen, dat het zeer dienftig is, dat diergelyke Lyders flechts in een Vlietend-Waater, hun Lichaam dikwils waffchen.

De Hemden, Kouzen, Broeken, enz. moeten door brandende Zwaveldamp, berookt worden, eer men dezelve aandoed: echter moet de berooking met Zwavel, in de vryë Lucht gefchieden; op dat de Ingeädemde Damp, geen fchaa- de veroorzaakt.

's Morgens vroeg, moet den Lyder het Laxeer-

poeder, N°. 68. inneemen; en dit, alle acht daagen, herhaalen.

Op de daagen, als hy dit niet gebruikt, dan moet hy 's Morgens, teegen den Middag, en 's Avonds, (dat is drie keeren 's Daags), een Poeder N°. 69. inneemen. 's Avonds smeerd men ook de Schurfdedeelen met de Zalf N°. 70.

Echter moet men aanmerken, zoo de Schurfd zig over alle de deelen van het Lichaam verspreid heeft; dat men als dan, niet opeenmaal, alle de deelen te gelyk, smeerd; maar den eersten dag smeerd men de Handen en Armen, den anderen dag de Voeten, Beenen en Dyën; den derden dag de overige deelen; den vierden wederom de Handen, Armen, en zoo voord.

Hier meede volhard men, tot den Lyder hersteld is.

Men weet, dat de geneezing volbracht is, als de Blaasjes of Puisjes gedroogd, de Rooven afgevallen, de Zweeren geheeld zyn, en nergens weder nieuwe voortkoomen.

Na de volkooime herstelling, merkt men nog bruine Plekken en Vlekken in de Huid; dog deeze verdwynen van zelf.

Van gezoute Spyzen moet den Lyder zig onthouden.

V A N D E W O R M E N.

(*Vermes*).

Van onordentelyk eeten, het drinken van ongezond Waater, en diergelyke andere oorzaaken meer, bekoomen de Soldaaten (*en veele andere menschen*), Wormen (*).

Draajin-

(*) Lang-ronde Wormen (*Teretes*), doen zig veelmaalen op in de kwaade Loop (*Dysenteria*), dog voornamentlyk

Draajingen in het Hoofd; misselykheid; haastige opblaazingen van den Buik, vooral na het eeten; Maag- en Buikpynen; lastige Kittelingen in den Neus; dikwerf grooten honger, of een afkeerigheid van Spyze; bleek ingevallen Aangezicht enz. zyn teekenen, waar uit men weet, dat een Lyder Wormen heeft.

Nog staat aan te merken, dat men by alle Lyders, alle deeze teekenen, niet te zaamen vind; hoe meer teekenen echter in één Lyder gevonden worden, hoe meer men verzeekerd is, dat hy van Wormen, is aangedaan.

Dog, het zekerste kenteeken is, als den Lyder door Braaken of Afgang, Wormen lost.

De geneezing eischt, dat de Wormen buiten het Lichaam gebracht worden.

Men moet echter aanmerken, dat zig de Wormen aan de Darmen vast hegten; want zoo dit niet geschiede, dan zouden dezelve met den Afgang, voortgaan.

Desweegens is het noodig, dat men de Lyders twee daagen lang, zulke Geneesmiddelen geve,

lyk in de Gal-achtige Najaars-koorsfen, by welke zy zig zoo wel van boven door den Mond, als van onder, ontlasten. Men moet nogthans dezelve niet aanmerken als oorzaaken deezer Ziekten, maar, als gevolgen van reeds lang voorheen verzwakte, Ingewanden. Zy houden zig meest altoos in de dunne Darmen op, aan welke zy zeer schynen vast te zitten; om die reeden zynze altoos niet gemakkelyk weg te brengen. Van bitere dingen, die 'er doorgaans teegen gebruikt worden, schynen dezelve zoo afkeurig niet te zyn, als men zig verbeelt; anders zouden zy zig zoo naby de ontlastplaats van de Gal, niet ophouden. Een goede meenigte Vylzél van Staal (*Limatura Martis*), met Duivelsdrek (*Assa Fetida*), gemengd; en eenige daagen lang gebruikt, schynd haar van de Darmen eenigzins los te maaken, om vervolgens met een goed Purgeermiddel, te beeter uit te kunnen dryven.

ve, welke een onaangenamen reuk in de Darmen veroorzaaken; daar na geeft men een sterk Buikzuiverend Middel.

Aldus geeft men zulk een Lyder twee daagen lang, alle drie uren, vyf greinen Duivelsdrek (*Afa Foetida*), in Pillen: daar na geeft men des Morgens, als de Maag nog leedig is, het Purgeerpoeder N°. 71. waar op hy zomwylen wat dunne Soup moet drinken, tot dat het Purgeermiddel, zyn werking volbracht heeft.

Als hier na, alle de toevallen nog niet geheel ophouden, dan kan men, naar acht daagen, dezelve Hulpmiddelen, op dezelve wys, nog eens herhaalen (*).

(*) De Wormen, gedood of uitgedreven zynde, dan komen in de reeds verzwakte Ingewanden (Maag en Darmen), uit Eyertjes met ons Voedzel vermengd, zeer licht wederom andere voort: om die reeden is het noodig, dat de zwakke Ingewanden daar tegen versterkt en gewapend worden: Hier toe dienen inzonderheid de volgende Pillen. *℞. Myrrhæ dr. iij. Sapon Alb. dr. i. Bals. Peruvian. gtt. xx. M. F. Pilule Lx.* Om 's Morgens nuchteren en 's Avonds te bed-gaande, telkens drie in te geven. Het Bittere en Maag-versterkende *Conserf* van onzen Schryver, N°. 33. is hier toe ook zeer dienftig.

MEDICAMENTA. HULP-MIDDELEN.

N°. 1.

7. *Specier* (*) *decoct. pectoral*
unc. iij.
bulliant in f. q. aq. Com-
munis per ½ horam, Colat.
libr. iij. exhibe.

N°. 1.

Neemd de Borstdranks-
 Kruiden drie oncen.
 Laat die in genoegzaam
 Waater een halfuur koo-
 ken, daar na zeigd het
 door; het overblyfzel
 moet drie pond zyn.
 Men laat het gebruiken.

2.

7. *Massæ pilular. de Cyno-*
glossa. gr. viii.
f. pilul. N^o. ij. pro
dosi.

2.

Neemd Pillen van Hondst-
 tonge acht grein, maakt
 daar twee Pillen van,
 geeft die op eenmaal.

3.

(*) Nadien den Hr. Schryver de *Species Decocti Pectoralis* alhier niet opgeeft, en hy ontwyffelbaar bedoeld, dat in de *Weener Apotheek*, p. 84. voorkomt: zoo zal ik dezelve alhier daar uit opgeeven.

7. *Fujubarum recenter enucleatarum libras septem,*
Dactylorum recenter enucleatorum libras quatuor,
Caricarum pinguium,
Passularum minorum,
Hordei mundati ana libras tres,
Liquiritiæ minutim Concise libram unam semis,
Herbæ Capillorum Veneris uncias novem,
Incisa probe misceantur.

De Drank, die N°. 53. word opgegeven, is eenvoudiger, maar teffens ook een goede Borstdrank. De eenvoudige en zachte Borstkruiden, die N°. 16. en 21. voorgeschreven worden, verschillen ook in kracht, zeer weinig van elkander: Daar van kan men een Koffykop vol, in een Trekpot, met Waater zagtelyk trekken, met Zoetemelk en Honich mengen, en in Borstziekten, naargenoegen veelvuldig van doen drinken. Zoo de hitte en dorst groot is, dan kan men daar by wat *Salpeter* doen.

3.

℞. *Specier* (*) *Decoct. Emol-*
lientis unc. vi.
bulliant in f. q. aq. Com-
munis ad Spissitud. Cata-
plasmatis, sub finem ad-
dendo.
Sem. Sinapi Contus.
unc. i.
M. f. Cataplasma.

3.
 Neemd verweekende Af-
 kookzels Kruiden zes
 oncen. Laat dezelve in
 genoegzaam Waater tot
 een Pap koken, doet
 'er op het laaft by een
 once gestooten Mosterd-
 zaad; vervaardigd dit tot
 een Pap.

4.

℞. *Flor. Sambuc. unc. i.*
bulliant per momentum in
f. q. aq. Communis va-
se clauso, dein digere
fervide Spatio ½ horæ; in
Colat. libr. ij. solve.
Rob. Sambuc. unc. i. ß.
Nitri puri. gr. xxx.
M.

4.
 Neemd Flierblommen een
 once, laat die slechts
 een oogenblik met ge-
 genoegzaam Waater in een
 toegemaakt vat koken,
 daar na laat het een half-
 uur warm staan, in het
 overblyfzel van twee
 pond, smelt anderhalve
 once Gelei of Conferf
 van Flier, gezuiverde
 Salpeeter, veertig grein,
 houd het ten gebruike.

5.

(*) Het *Decoctum* of liever de *Species Emolliens* komt in
 de *Weener Apothek*, p. 81. aldus voor.

℞. *Florum Chamæmeli Vulgaris,*
Radici Althææ ana uncam unam semis,
Herbarum quinque Emollientium uncias quinque,
Seminis Fœnuigræci,
. . . . Lini ana unciam unam,
Incisa & Contusa misceantur, & ferventur pro usu.

Men behoeft zig echter aan alle deeze byzonderheeden
 en Kruiden, niet te binden; twee of drie diergelyke Krui-
 den, doen dikwerf zoo veel dienst, als tien: want, tot ver-
 weeking en verslapping van een deel, diend slechts *warmte*
 en *vogtigheid*. Alleen Zoetemelk, of, met Spaansch-Zeep-
 zop gemengd, is een goede verweekende Stoving: Zoo ook,
 Lynmeel met Zoetemelk of Zeepzop, tot een Pap gekookt,
 is een goede verweekende Pap.

5.

℞. *Flor. Sambuc.*
 — *Rosar. Rubrar*
ana unc. Sem.
Nitri puri drach. unam.
Misce.
pugillum hujus infundatur
Aquæ fervidæ, instar po-
tus Theæ.

6.

℞. *Fol Sennæ dr. vi.*
 — *Scrophular. aquat.*
dr. ij.
Agarici dr. i.
Tamarind. unc. Sem.
bulliant in s. q. aq. Com-
munis per $\frac{1}{2}$ horæ, dein
Colat. unc. ij. adde
Syrup. Cichor. C. Rbeo.
unc. s. M. f. haustus
una vice sumendus.

7.

℞. *Specier. pro decoct. Emol-*
liente unc. iv.
decoque per $\frac{1}{2}$ horæ in s. q.
aq. Commun; Colat. libr.
ij. exhibe.

5.

Neemd Flierblommen,
 Rooderoofen van ieder
 een loot. Gezuiverde
 Salpeter een vierde loot.
 Mengd het onder een.
 Neemd zoo veel daar
 van, als men tusschen
 drie Vingers vatten kan.
 Trekt het met kookend
 Waater als een Thee.

6.

Neemd Zeeneblaaden an-
 derhalf loot. Blaaden
 van Waater-Betonie,
 een half loot. Lorken-
 swam, een vierendeel
 loot. Tamerinden een
 loot. Sneid en mengd
 het onder een, laat het
 een vierde van een uur
 kooken met genoegzaam
 Waater, tot twee on-
 cen; giet het door, en
 mengd 'er by, Syroop
 van Zuikerye een loot.
 Laat het op eens ge-
 bruikt worden.

7.

Neemd de verweekende
 afkookzel Kruiden, vier
 oncen. Kookt het een
 half uur in genoegzaam
 Waater, daar na zeigd
 het door. Het door-
 zeigzel moet drie pond
 zyn, en voor het ge-
 bruik gehouden worden.

8.

8.

8. *Speciebus a priori decoct.*
residuis, adde
Farinæ lini,
Ol. lini ana unc. ij.
ut fiat, lege Artis, Cata-
plasma.

9.

9. *Flor. Rosar. Rubr. pug. ij.*
Herb. Agrimon. Man. i.
Misce. infundantur in-
star potus Theæ, pro gar-
garismate, addito pauco
melle.

10.

10. *Mellis Rosar. unc. ß.*
Spir. Salis Marini
gutt. xx.
Misce.

11.

11. *Specier Decoct. Emolliens.*
unc. ij.
bulliant in s. q. aq. Com-
mun. per ½ horæ, Colat.
Libr. i. adde.
Oxymel. Simpl. unc. ij.
Nitri puri. dr. i.
Misce pro Clysmate.

8.

Neemd het overschot van de gekookte Kruiden No. 7. mengd daar onder twee oncen Lynzaatmeel, en zoo veel Lynoly: maakt daar van een Pap.

9.

Neemd Rooderoozen, twee Vingergreepen. Agrimonie een handvol. Gesneeden en gemengd zynde, giet 'er kookend Waater op als Thee. Zeigd het door. Smeld in het overblyfzel een weinig Honich, en laat daar meede gorgelen.

10.

Neemd Roozen-Honich een loot. Geest van Zeezout twintig dropen. Mengd het.

11.

Neemd de verweekende afkookzels Kruiden, twee oncen. Kookt die een half uur in genoegzaam Waater. Daar na zeigd het door, het overblyfzel moet een pond zyn, waar by men doen moet Azyn-Honich, twee oncen. Gezuiverde Salpeeter een vierde loot. Het gebruik hier van is om te Clysteeren.

12.

9. *Specier Decoët. Emollient.*
unc. iij.
bulliant per horam in q. s.
aque Communis, in Co-
lat. libr. iv. solve.
Saponis Veneti unc. ij.
Misce pro fomento.

12.

Neemd de verweekende afkookzels Kruiden, drie oncen. Laat die in genoegzaam Waater een uur lang kooken. Daarna zeigd het door, het overblyfzel moet vier ponden zyn, waar in men smelten moet twee oncen Venetiaansche Zeep, dit moet voor een Stooving gebruikt worden.

13.

7. *Nitri puri dr. i. §.*
Lap. Cancror. dr. ij.
Syrup. flor. Rhead. unc. ij.
Aq. decoët. hordei unc. x.
Misce. ()*

13.

Neemd zuivere Salpeeter anderhalve vierendeel loots. Kreefts-oogen een half loot. Syroop van Koornroosen twee oncen. Gekookt Garstenwaater tien oncen. Mengd het te zaamen.

14.

8. *Ol. Amygdal. dulc. vel*
Æ, ejus loco, Ol. oliv-
rum purissim. unc. ij. Vi-
tell: Ov: No. 1.
bene simul subactis misce
Mel. puri. unc. i.
M. f. linctus.

14.

Neemd zoete Amandeloly of, in deszelfs plaats, zuivere Boomoly, twee oncen. Een doir van een Eye. Wryft dit wel onder een, en doet dan daar by, zuivere Honich een once. Dit geeft men om te likken.

15.

(*) Waaron den Hr. Schryver, in dit Drankje No. 13, als ook in No. 22. twee drachma *Lap: Cancrorum* doet; erken ik niet te weeten. Men moet echter zorg dragen dat het niet te lang of, te warm staat, nadien het lichtelyk begint te gesten.

15.

℞. *Kermes Mineral.* gr. iij.
Lap. Cancror. gr. xx.
M. f. pulvis tenuiss. pro dosi.

16.

℞. *Veronica.*
Agrimonia.
Hederæ terrestris.
Virgæ aureæ ana partes
æquales, infundantur aquæ
fervidæ instar potus Theæ.

17.

℞. *Semin. Cucum. unc. ℥.*
Amygdal. excort. dulc.
 No. viij.
 ——— *Amar. No. ij.*
Emulge. S. A. Cum aq.
 decoct. bordei. libr. i.
 & *Colat. detur usui.*

18.

℞. *Myrrb. gr. xv.*
Lap. Cancror. dr. ℥.
M. f. pulvis.

19.

℞. *Massæ pilul. de Cynogloss.*
 gr. vi.

15.

Neemd Mineralische Ker-
mes, drie grein. Kreefts-
oogen, twintig grein.
Mengd het tot een fyn
Poeder, en geeft het op
eenmaal in.

16.

Neemd Eerenprys.
Agrimonie.
Aerdvyl.
Guldenroede, van
ieder evenveel, doet 'er
kookend Waater boven
op, en trekt en drinkt
het als Thee.

17.

Neemd Komkommerzaad
een lood. Zoete geschil-
de Amandelen, acht. Bit-
tere geschilde Amande-
len, twee. Stoot de
zelve klein, en maakt
met een pond gekookt
Garstenwaater daar van
een melk; die, doorge-
daan zynde, gebruikt
word.

18.

Neemd Myrrhe, vyftien
grein. Kreefts-oogen, een
half vierendeel loot.
Maakt dit tot een fyn
Poeder.

19.

Neemd Pillen van Hond-
tonge, zes grein. Maakt
 hier

Fiant pilule No. ij.

hier van twee Pillen,
voor eens.

20.

20.

℞ *Bals. Copayv.* dr. ℥.
Vitell. Ovi No. i.
diu simul tritis in mortario
Vitreo adde.
Mellis puri unc. i.
Misce.

Neemd Balsem de Copy-
ve, een half vierendeel
loot. Een doir van een
Ey. Mengd het in een
Glaazen Vyzel, en doet
'er by, zuivere Honich,
een once. Voor 't ge-
bruik.

21.

21.

℞ *Tussilag.*
Scabios.
Summit. hyperic. ana
Man. i.
Glycirrhiz. Rasæ. unc. ij.
Misce.
Infundantur instar potus
Theæ.

Neemd Hoefbladen.
Schorftkruid.
Toppen van St. Jans
Kruid.
van ieder een hand vol.
Geschraapt Zoethoud,
twee oncen. Mengd en
begiet het met kookend
Waater, en geeft het als
een Theedrank.

22.

22.

℞ *Nitri puri* dr. i.
Lap. Cancror. dr. ij.
Syrup. Althææ. unc. i.
Decoct. bordei. unc. x.
Misce.

Neemd zuivere Salpeeter
een vierde loot. Kreefts-
oogen een half loot. Sy-
roop van Althæa, een
once. Gekookt Garste-
waater, tien oncen.
Mengd het onder een,
en geeft het ten gebrui-
ke.

23.

23.

℞ *Lign. Sassafras ras.* unc. ij.
— *Trium Santal. ana.* dr. ij.
Glycirrhiz. Rosæ unc. i.
Scissa Mista exhibe.
Infundantur instar potus
Theæ.

Neemd geraspt Sassefras-
hout twee oncen. Wit,
geel, en rood Sandel-
hout, van ieder een half
loot. Geraspt Zoethout
een

een once. Sneid en mengd het onder een, laat het als een Thee gebruikt worden.

24.

℞. *Laud. Liquid. Sydenb.*
gtt. xv.
Syrup. Diacodii. unc. ℥.
Aq. decoct. hordei. unc. i.
M. f. haustus.

24.

Neemd Sydenhams pynstillend aftrekzel, vyftien droppen. Rustmakende Syroop een half once. Gekookt Garstewaater een once, mengd en geeft het op eenmaal in.

25.

℞. *Specier (*) pro decoct. Antifebrili. unc. iij.*
bulliant per ½ horam, vase
Clauso in ℥. q. aq. Communis, dein Colat. libr. iv. exhibe.

25.

Neemd de Kruiden van de Koorsdrank drie oncen. Laat in een beslooten vat, dit met genoegzaam Waater, een half uur gekookt werden; giet het daar na door, en het overblyfzel dat vier pond moet zyn, laat voor 't gebruik zyn.

26.

(*) De *Species pro decocto Anti-febrili* is, volgens de *Weener Apotheek*, p. 76. aldus.

℞. *Radicis Acetosæ libras tres,*
 Scorzoneræ libram unam,
 Rasuræ Cornu Cervi libram semis,
 Hordei Crudi libras duas,
 Seminis Fœniculi,
 Corticum Citri siccatorum ana uncias tres,
Incisa misceantur & serventur pro usu.

Ik heb gemeend, diergelyke dingen hier te moeten byvoegen, om dat den Schryver in het Werkje, zig daar op dikwerf beroept. Een min ervaaren Leezer, moet nogthans niet denken, als of in deeze zagte Kruiden, juist, een eigen aartige kracht, teegen de Koorsfen was; want, alle zagte, verdunnende, en verkoelende Dranken, zyn, in de hiite der Koorsfen, byna van het zelve vermogen.

26.

☞ *Tartari Emetici.* gr. v.
F. pulvis.

27.

☞ *Rad. Ypecacuanb.* dr. ℥.
F. pulvis.

28.

☞ *Pulver Cornachin.* gr. XL.

29.

☞ *Sal polychrest* dr. ij.
— *Tartar. Vitriol.* dr. i.
Syrup. 5. Rad. aper. unc. ij.
Aq. decoct. hordei. libr. ℥.
— *Cort. Citri.* unc. ij.
M.

30.

☞ *Cort. peruvian.* unc. i.
F. pulvis tenuis
dividendus in xii. doses
æquales.

31.

☞ *Mellis despumati* libr. iij.
Aceti-vini fragrantis.
lib. i.
M.

26.

Neemd Braakwynsteen vyf grein. Laat het een Poeder worden.

27.

Neemd Braziliaanfch Braakwortel een half viendeel loots. Laat het tot een Poeder worden.

28.

Neemd Cornachins Purgeer-Poeder, veertig grein.

29.

Neemd Polychrestzout een half loot. Gevitrioleerd Wynsteenzout een vierde loot. Syroop van de vyf Openende - Wortelen, twee oncen. Gekookt Garstewaater, een half pond. Waater van Citroen-schillen twee oncen. Mengd, en geeft het ten gebruike.

30.

Neemd de Koorsbast, een once. Dit, zeer fyn gemaakt zynde, verdeeld men in twaalf gelyke deelen.

31.

Neemd geschuimde Honich, drie ponden. Sterke Wyn-Azyn een pond. Mengd het wel door een.

H

32.

32.

℞. *Crystal tartar.* gr. xl.
Sal polychrest. gr. xx.
M. f pulvis.
dentur plures tales doses,
prout opus erit.

33.

℞. *Theriac diateffar.*
Conserv. Absinth. ana
 unc. i. ℥.
Misce.

34.

℞. *Mass. pilul. Ruffi.* dr. ℥.
F. pilul. N. vij.

35.

℞. *Oxymel Scillit.* unc. ij.
Sal polychrest. dr. ij.
 - - *tartar. Vitriol.* dr. i.
Aq Communis. unc. viij.
Spirit. Mentb. unc. ℥.
M.

36.

℞. *Sal polychrest.* dr. ij.
 - - *tartar. Vitriol.* dr. i.
Theriac. diateffar. unc. iij.
Syrup 5 Rad. aper. q. s.
ut fiat Electuarium.

32.

Neemd Wynsteenkristallen
veertig grein. Polychrest-
zout twintig grein.
Wryft dit tot een Poe-
der, en geeft daar van
zoo veel noodig is.

33.

Neemd de kleine Theria-
kel. Conferf van Alfem,
van ieder anderhalve on-
ce. Mengd, en geeft het,
ten gebruike.

34.

Neemd Ruffies Pestpillen
dertig grein. Maakt 'er
zeeven Pillen van, en
geeft die op een reis.

35.

Neemd zuure Zee-Ajuin-
Honich twee oncen.
Polychrestzout een half
loot. Gevitrioleert Wyn-
steen-zout een vierde
loot. Gemeen Waater
acht oncen. Geest van
Kruisemunt een loot.
Mengd het.

36.

Neemd Polychrestzout, een
half loot. Gevitrioleerd
Wynsteen-zout, een vier-
de loot. Kleine Triakel
drie oncen. Syroop van
de vyf openende Wortel-
len, zoo veel genoeg is,
om daar van een Conferf
te kunnen maaken.

37.

37.

Recept. graminis libr. ℥.
 - - - Taraxici cum toto
 unc. iv.

Scissa tusa bulliant in s. q.
 aq Communis vel & seri
 lactis, si commode haberi
 poterit, per $\frac{1}{2}$ horæ. Co-
 lat fortiter expressæ libr.

ij. adde

Mellis puri unc. iij.

Misce.

37.

Neemd versch Gras, een
 half pond. Het geheele
 Hond- of Paardeblom-
 men Kruid, vier oncen.
 Sneid en stamp het te
 zaamen, laat het dan in
 genoegzaam Waater of
 Wye (als men die heb-
 ben kan) kooken een
 half uur lang; zeigd het
 door, en parft het wel
 uit. In het doorzeigzel,
 dat twee pond moet zyn,
 smelt men zuivere Ho-
 nich drie oncen.

38.

Summit absinth. vulg.
 unc. ij.

Rad. Calami Aromat.

- - - Gentian.

- - - Imperator. ana unc. i.

Baccar. Lauri unc. i. ℥.

- - - Juniperi. unc. iij.

Sem. dauci Cretic. unc. i.

Scissa tusa mista infundan-
 tur Calide vase Clauso in
 vini boni, vel & hydro-
 melitis libr. viij. per 24
 horas (*).

38.

Neemd Toppen van Alsem
 twee oncen Kalmus-
 Gentian- en- Meester-
 wortel, van ieder een on-
 ce. Laurierbessen ander-
 halve once. Jeneverbes-
 sen drie oncen. Cretens
 Daucuszaad, een once.
 Sneid, stoot, en mengd
 het te zaamen; giet 'er op
 twee kannen goede Wyn
 of Meede. Laat het 24
 uren in een zagte warm-
 te, en in een beslooten
 vat, staan. Voor het
 gebruik.

39.

(*) Zoo men de Kruiden, die tot deeze Wyn, zyn voor-
 geschreven, zeer fyn, en met vier pond zuivere Honich,
 tot een Conserf maakt; dan heeft men een deftig Genees-
 middel, dat in allen deelen met N°. 33. overeen en in zeer
 veel Ziekten, te pas komt. Ook is het, aldus bereid, veel
 sterker dan een aftrekzel met Wyn. Twee oncen van dit
 Conserf, met een half once Koorsbast gemengd, en daage-

39.

♃ *Scilla recent. unc. ꝑ. infundatur libr. ij. vini boni (*)*.

39.

Neemd versche Zee-Ajuin, een loot. Giet daar op twee pond beste Wyn, en houd het voor 't gebruik.

40.

♃ *Campbor dr. i. Solvatur terendo in mortario in unc. i Ol. Amygdalarum dulc (†)*

40.

Neemd Campher een vierdeloot Zoete Amandeloly een once. Mengd dit in een Vyzel wel onder elkander.

41.

lyks tot een half-once, in vier ryzen, gebruikt; geneest veele afgaande Koorssen: Zoo ook twee oncen van dit Conferf met een half-once *Limatura Martis* gemengd, en in dezelfde veelheid, gebruikt, is, een groot middel in de Bleikwaater- en hardnekkige-Geelzucht. Een once van dit Conferf, met één drachma *Aloes* gemengd, is, van één tot twee drachma, twee of driemaal op één dag, ingegeven, een goed Maag- en Darm-zuiverend en Versterkend Middel. Twee drachma daar van, met 10 of 15 droppen *Laudani liquidi*, en 10 grein *Sal Cornu Cervi*, of *Caphor*, gemengd; en 's avonds ingegeven, is, een goed Rust- en Sweet-verwekkend Middel, dat misschien veel beeter, dan de alombekende *Theriac*, te achten is.

(*) Dit is een eenvoudig, maar heerlyk Middel. Ik ben gewoon eens zoo veel *Scilla Marina Alba* te neemen, en merk nog, dat eenige Lyders een Theekop vol, daar van verdragen kunnen. Nog onlangs, heb ik, van gedroogde, gepoederde, en tot Pillen gemaakte *Scilla*, een prompte uitwerking gehad; dog de Versche is nogthans beeter. By gebrek van het *Kermes Mineral*, dunkt my, dat men dit Middel in de ontfteeking van de Long, om de uitwerping van Fluimen te bevorderen, gebruiken mag. Althans de Heer HUXHAM, *Essays on the fevers*, geeft by het achterblyven van de Uytrachgeling, aanstonds een zagt Braakmiddel, en pryft daar toe aan, het *Oxymel Scilliticum*, weinig, dog dikwils, met een bekwaame Drank ingegeven. Ziet ook p. 23.

(†) Deeze Smeering op den Buik der Windzuchtige, word van zommige, *Ol. Bezoardicum Wedelii* genaamd. De Heer SCHAARSCHMIDT, in zyn *Pathologia*, pryft het zel-

41.

℞. *Ol. Still. Anisi.* gutt. iv.
Sacchari puri sicci. gr. XL.
Rbei gr. xv.
M. f. pulvis.

41.

Neemd Anys-oly vier drop-
pen. Gedroogde witte
Zuiker veertig grein.
Rhabarber vyftien grein.
Mengd het tot een Poe-
der.

42.

℞. *Aq. Still. Mentb. unc.* viij.
Sp. Mentb. unc. ℥.
M.

42.

Neemd Kruyfemunt Waa-
ter acht oncen. Kruyfe-
munt Geeft een half
once. Mengd het.

43.

℞. *Aq. Still. Cinamomi. unc.* i.
— *bordei libr.* ℥.
Opii puri - - gr. iij.
Lap. Cancror. dr. i. ℥.
Syrup. papaver. Alb. unc.
M. ℥.

43.

Neemd Kaneelwaater een
once. Garftewaater zes
oncen. Zuivere Opium
drie grein. Kreefts-ogen
anderhalf vierendeel
loots. Syroop van witte
Slaapbollen een half
once. Mengd het.

44.

℞. *Rbei Elect.* dr. i.
Myrobalanor. Citrin. dr. ℥.
M. f. pulvis.

44.

Neemd uitgezogte Rha-
barber een vierde loot.
Geele Myrobolanen een
half vierde loot. Mengd
en maakt 'er een Poeder
van.

45.

℞. *Tberiac. Androm.* dr. i.
F. bolus.

45.

Neemd Theriakel een vier-
de loot. Maakt 'er een
Slikbrokje van.

46.

ve zeer aan in den Hik (*Singultus*), tien of meer droppe-
len ingegeven. Althans de *Amandel-oly* is een vry bekwaam
Middel, om de *Campher*, te doen oplossen en in te geven. In
zommige Kramp-achtige Pynen, is het ook een goede sme-
ring.

46.

℞. *Rad. Ypecacuaubæ*. gr. XL.
F. pulvis.

47.

℞. *Opii Crudi* gr. i.
Fiat pilula.

48.

℞. *Vitri Antimonii Cerati*.
gr. viij.
F. pulvis.

49.

℞. *Boli Armenæ* dr. vi.
Gumm. Arabic. dr. i.
Theriac. Androm. unc. i. ℞.
Syrup. Papav. Alb. q. s.
ut f. *Electuarium*.

50.

℞. *Vini boni* lib. ℞.
Aq. decoct. bordei. lib. i. ℞.
- - *Cinamomi.* unc. i.
Sacchar. puri dr. vi.
M.

51.

℞. *Terebinth. puræ* dr. ij.
Vitell. Ov. N. i.
Diu simul tritis & bene
permistis adde.
Theriac Androm. unc. ℞.
Lactis puri Rec. unc. v.
M. f. *Clyσμα.* (*)

46.

Neemd Brasiliſche Braak-
wortel veertig grein.
Het zy een Poeder.

47.

Neemd Ruuwe Opium een
grein. Maakt 'er een Pil
van.

48.

Neemd Glas van Spiesglas
met Waſch bereid, acht
grein. Het zy een Poe-
der.

49.

Neemd Armeniſe Bolus an-
derhalf loot. Arabiſe
Gom een vierde loot.
Theriakel anderhalve
once. Syroop van Slaap-
bollen zoo veel genoeg
is. Om 'er een Conſerf
van te maaken.

50.

Neemd goede Wyn een
half pond. Garſtewaa-
ter anderhalf pond. Ka-
neelwaater een once.
Zuivere Zuiker ander-
half loot. Mengd het.

51.

Neemd Zuivere Terpen-
tyn een half loot. Een
doire van een Ey. Als
dit wel vermengd, en
vereenigd is, doet 'er
dan by. Theriakel een
halve once. Varsche Zoe-
te-

(*) Ziet het geen in onze korte Aanteekening, op p. 65.
van het gebruik van deeze Clyſteer, gezegd is.

52.

℞. *Specier. Decoct. Emollient.*
unc. ij.
Bulliant in f. q. aq. Com-
munis $\frac{1}{2}$ *horæ, Colat. unc. x.*
adde
Ol. lini unc. ij.
M. f. Clysmā.

53.

℞. *Fol Althææ. m. ij.*
Rad. Althææ. unc. i.
Sem. lini Contus. dr. ij.
Bulliant per $\frac{1}{2}$ *horæ in f. q. aq.*
communis, dein Collat. lib. iij.
adde
Nitri puri dr. i.
Mellis puri unc. iij.
M.

54.

℞. *Tamarindor. unc. iij.*
Bulliant in f. q. aq. Commu-
nis $\frac{1}{2}$ *horæ, Colat libr. iij. adde*
Nitri puri dr. i.
Mellis. unc. ij.
F.

52.

Neemd van de verweeken-
 de afkookzels Kruyden
 twee oncen Kookt die
 in genoegzaam Waater
 een half uur. Zeigd het
 door. Het overblyfzel,
 dat tien oncen moet zyn,
 moet gemengd worden
 met Lyn-oly twee on-
 cen; op dat het een
 Clyfsteer worde.

53.

Neemd Altheebladen twee
 handen vol. Althee-wor-
 tel een once. Gekneusd
 Lynzaat een half loot.
 Kookt het een half uur
 in genoeg Waater. Zeigd
 het door, dat drie pond
 moet zyn, en mengd 'er
 by. Zuivere Salpeeter
 een vierde loot. Zui-
 vere Honich drie oncen.
 Geeft het ten gebrui-
 ke.

54.

Neemd Tamarynden drie
 oncen. Laat die een
 vierde van een uur in
 genoegzaam Waater ko-
 ken. Daar naar zeigd het
 door, dat drie Medi-
 cynfche ponden moet
 zyn, en doet 'er by:
 Zuivere Salpeeter een
 vierde

55.
 ℞. *Farin. Sem. Sinapi. unc. i.*
 - - - *lini unc. i. ℥.*
 - - - *fabar. unc. i.*
Salis Commun. dr. ij.
Aceti q. s. ut fiat pasta,
pedum plantis applicanda.

56.
 ℞. *Vitriol albi. dr. i.*
Aq. Communis. unc. i.
Misce.

57.
 ℞. *Agarici, pedis equini figura,*
pulverisati quantum
sufficit.

58.
 ℞. *Theriac Androm. dr. i.*
Sal Corn. Cervi. gr. x.
M. f. Bolus. ()*

vierde loot. Honich
 twee oncen.

55.
 Neemd Mostardzaat - Meel
 een once. Lynmeel ander-
 derhalf once. Boone-
 meel een once. Gemeen
 zout een halfloot. Azyn
 tot genoeg is, om 'er
 een Pap van te maaken,
 en onder de planten van
 de Voeten te leggen.

56.
 Neemd witte Vitriool, een
 vierde loot. Gemeen
 Waater een once,
 Mengd het.

57.
 Neemd Schwam van Ei-
 keboomen, zoo veel
 van nooden is, maakt
 'er een Poeijer van.

58.
 Neemd Theriakel een vier-
 de loot. Zout van Harst-
 hoorn tien grein. Mengd,
 en maakt 'er een Slik-
 brokje van.

59.

(*) Den Hr. PRINGLE, schryft in zyn *Diseases of the Army*, het zelve *Bolus*, dog met anderhalve Drachma *Theriac* voor. Tot het zelve einde, en om te doen Sweeten, geeft hy ook elders de volgende twee *Hauftus* op. ℞. *Sp Mindere-ri Coch. i. Aq Commun q s. Misce. Vel ℞. Sal Volat. Cornu Cervi gr. xl. Acet, Commun. unc. i. ℥. Misce.* Alle twee uuren een te geven, tot dat het Sweet volgd. Deeze laatste Sweetmiddelen komen in Ziekten met Ontsteking, meer te pas; om datze geenziints verhitten, en doorgaans een zachte doorwaassening, bevorderen.

59.

℞. *Lactis dulcis recent. libr. ij.*
Vini Austriaci albi. unc. iv.
Bulliant simul per momen-
tum, dein, Colostro lactis
per Colatur. separato, se-
rum purum exhibe.

60.

℞. *Rad. Serpentar. Virgin.*
 — *Contrayerva ana gr. x.*
Cort. peruvian dr. sem.
Camphor. gr. iv.
M. f. pulvis.

61.

℞. *Camphor. dr. i.*
Teratur in mortario vitreo,
addendo guttulas viginti
spirit. Vini Rectificati, dein
adde

Sacchari puri sicci. unc. ij.
dii simul tritis misce
Aceti Vini fragrantis.
unc. x.

Misce. ()*

Servetur in vase vitreo puro
bene clauso.

59.

Neemd Varffe Zoetemelk
 twee pond. Witte Oos-
 tenryksche Wyn vier
 oncen. Laat dit een
 oogenblik kooken, daar
 na scheid het dikke Kaas-
 achtige deel van het dun-
 ne, en geeft het dunne
 te gebruiken.

60.

Neemd Virginise Slangen-
 wortel. Tegengift-wor-
 tel van ieder tien grein.
 Koorsbast dertig grein.
 Campher vier grein.
 Mengd, en maakt'er een
 Poeijer van.

61.

Neemd Campher een vier-
 de loot. Wryft die in
 een Glaaze Vyzel met
 twintig droppen over-
 gehaalde Brandewyn:
 daar na vermengd'er
 twee oncen zuivere
 drooge Zuiker meede.
 Doet dit dan in tien on-
 cen sterke Wyn-Azyn.
 Het welk men in een
 zuiver Glas wel be-
 waard.

62.

(*) Dit Mengzel word van den geleerden R. MEAD, in
 zyn *Monita & Præcepta Medica Sect. vi de Febr. Continua*
& Exanthemate, om het Sweet te verwekken, zeer aange-
 preezen: Ook zegd hy; dat Azyn (*Acetum*), zeer bekwaam
 is om de afkeerigheid van de *Campher*, te verhoeden; en
 beide dienen om de te rug gekeerden kwaaden uitslag by

62.

- ♀. *Radic. Raphan. Rustic.*
 Rec. unc. iv.
 Fol. Recent. Cochlearia.
 — *Trifol. aquatic ana.*
 m. ij.
 — *Salvia m. i.*
Scissa mista infunde vase
clauso in Vini albi austriaci
libr. vi. leni Calore per 24
horas, & Colat. exhibe.

63.

- ♀. *Rad. Lapatbi acuti.*
 — *Polypod. quercin.*
 an. unc. ℥.
 Cryftall tartar. dr. iij.
Decoque per ½ horæ in libr. iij.
lactis dulcis recentis., Colat.
adde
 Mellis purissim. unc. i. ℥.
 M.

64.

- ♀. *Spirit. Cochlear. unc. ij.*
 Elixir. Proprietat. Pa-
 racels. unc. i.
 M.

65.

- ♀. *Sp. Salis marini. dr. i.*
 Mell. Rosar. unc. i. ℥.
 Aq. Communis. unc. v.
 M.

62.

Neemd versche Peeper-
 wortel vier oncen. Ver-
 sche Leepelbladen. Waa-
 ter-drieblad van ieder
 twee handen vol. Salie-
 blaaden een hand vol.
 Sneid, en mengd dit met
 witte Oostenryksche
 Wyn, ses pond. Laat
 dit in een zachte warmte
 24 uren trekken; daar
 na zeigd het door, en
 geeft dit ten gebruike.

63.

Neemd Patichwortel, Ei-
 keboomvaaren Wortel,
 van ieder een half once.
 Wynsteen Crystallen,
 drie vierde loot. Kookt
 dit een half uur in Zoe-
 temelk drie pond. In het
 doorzeigzel mengd zui-
 vere Honich, anderhal-
 ve once.

64.

Neemd Geest van Leepel-
 blaaden twee oncen. E-
 lixer van Paracelsus een
 once. Mengd het.

65.

Neemd Geest van Zeezout
 een vierde loot. Honich
 van Roozen anderhalf
 once. Gemeen Waater
 vyf oncen. Mengd het.

66.

Koorsfen, te doen hervoortkoomen. F HOFFMAN. geeft de
Campher met *Nitrum* gemengd; dog dit laatste maakt het Bloed
 misschien nog dunner, en is aldus in Rot-koorsfen, nadeelig.

66.

℞. *Mercurii Sublimati Corrosivi* gr. xii.
Spirit. frumenti semel Rectificati. libr. (*) ii.
In phiala vitrea pura clausa serventur, donec Mercur. sublim. sponte solvatur.

67.

℞. *Rad. Althææ.* unc. ij.
Bulliant in q. s. aq. Communis per boram, sub finem addendo
Glychirrhysz. rasæ unc. i.
Colat. libr. iv. exhibe.

68

℞. *Scammon.* gr. xv.
Sacchari puri. gr. x.
Æthiop. Mineral. gr. xx.
Sib. diaphoret. gr. xx.
M. f. pulvis.

69.

℞. *Flor. Sulphuris.* gr. xxx.
Æthiopis Mineral. gr. x.
M. f. pulvis
Dentur tales doses No. xxi,

66.

Neemd opgeheven inwreestende Kwik, twaalf grein. Overgehaalde Koornbrandewyn, of, Moutwyn, twee pond of, 24 oncen. Laat dit in een zuiver toegemaakt Glas staan, tot dat de Kwik geheel gesmolten is.

67.

Neemd Altheewortel twee oncen. Kook die in genoegzaam Water een uur lang, op het laaft doet 'er by, Zoethout een once. Giet dit vervolgens door. Laat het afkookzel vier ponden zyn, dat gebruikt moet worden.

68.

Neemd Scammony vyftien grein. Zuivere Zuikertien grein. Mineralisch-Moor twintig grein. Sweetsdryvend Spiesglas twintig grein. Mengd, en maakt het tot een Poeyjer.

69.

Neemd Blom van Swavel dertig grein. Mineralisch-Moor tien grein. Mengd, en maakt daar een Poeyjer van; en geeft een

(*) Men moet wel indagtig zyn, dat als in de Latynsche of Nederduitsche Voorschriften, van Ponden gesproken word, dat men dan altoos Medicynsche van twaalf oncen bedoeld.

eenentwintig zulke Poeijers te gebruiken.

70.

℞. *Æthiop. Mineral. unc. i.*
Axungia porcin. unc. iij.
M. fiat. Unguent. ()*

70.
 Neemd Mineralifch - Moor een once. Varkens - Vet drie oncen. Mengd, en maakt 'er een Zalf van.

71.

℞. *Turpeth. Mineral. gr. v.*
Rad Jalapp. gr. xl.
Sacchari puri sicci. gr. xx.
M. fiat pulvis tenuiff. in Mortario Vitreo.

71.
 Neemd Mineralifche Turbith vyf grein. Jalappewortel veertig grein. Zuivere drooge Zuiker twintig grein. Mengd het in een glaazen Vyzel, en maakt 'er een Poeijer van.

(*) Deeze Zalf is tegens de Schurfd (*Scabies*), zeer goed; het ergst daar van is, dat zy de Huid en het Linnen van de Lyders, zoo zwart en vuil maakt, dat men die nauwlyks schoon kan krygen. En schoon de vaste Kwikmiddelen deeze Ziekte wel het prompts helpen; zoo is deeze Smeering nogthans niet te verachten. ℞. *Saponis Nigri Vulg. unc. xij.* *Flor. Sulphuris unc. iv.* *Misce.* Weest altoos indagtig, dat in de grootste *Eenvoudigheid*, de grootste *Wysheid* is!

E I N D E.

R E.

REGISTER

DER

HOOFD-STUKKEN.

	I.	
V	An de Veld- of Leeger-Ziekten (<i>Morbi Castrenses</i>).	Pag. 1
	2.	
	Van het Hoefsten (<i>Tuffis</i>).	2
	3.	
	Van de Keel - Ontsteeking (<i>Angina</i>).	3
	4	
	Van het Zydewée of Ribbenvlies - Ontsteeking (<i>Pleuritis</i>).	7
	5.	
	Van de Long - Ontsteeking (<i>Peripneumonia</i>).	18
	6.	
	Van de Vloeiende Zinking - Pynen (<i>Rheumismi</i>).	30
	7.	
	Van de Afgaande Koorsfen (<i>Febres Intermittentes</i>).	35
	8.	
	Van de Afgaande Voorjaars Koorsfen (<i>Febres Intermittentes Vernales</i>).	37
	9.	
	Van de Afgaande Herfst - Koorsfen (<i>Febres Intermittentes Autumnales</i>).	42
	10.	
	Van de Derdendaagfche Koors (<i>Quartana</i>).	46
	11.	
	Van de Geelzucht (<i>Icterus</i>).	47
		12.

126 REGISTER DER HOOFD-STUKKEN.

	12.	
Van de Waaterzucht (<i>Hydrops</i>).		49
	13.	
Van het Braaken (<i>Vomitus</i>).		57
	14.	
Van het Bort, Boort (<i>Cholera</i>).		58
	15.	
Van de Buikloop (<i>Diarrhœa</i>).		60
	16.	
Van de Loop (<i>Dysenteria</i>).		61
	17.	
Van de Ontsteeking der Darmen (<i>Inflammatio Intestinorum</i>).		66
	18.	
Van de Raas - Koors (<i>Phrenitis</i>).		70
	19.	
Van het Neus - Bloeden (<i>Hæmorrhagia Narium</i>).		73
	20.	
Van de Geduurige Aanhoudende Koors (<i>Febris Continua</i>).		75
	21.	
Van de Scheurbuik (<i>Scorbutus</i>).		85
	22.	
Van het Heete Vuur (<i>Gangræna</i>).		90
	23.	
Van de Venus - Ziekte (<i>Lues Venerea</i>).		91
	24.	
Van de Schurfd (<i>Scabies</i>).		100
	25.	
Van de Wormen (<i>Vermes</i>).		102
	26.	
Geneesmiddelen (<i>Medicamenta</i>).		105

REGISTER VAN BOEKEN,

Die by JACOBUS VAN HEUN, Boekverkooper te Amsterdam, zyn gedrukt, of waar van Hy het Regt der Copyen verkregen heeft.

I N Q U A R T O.

- Schlichting*, (J. D.) Vernieuwde Wondheelkunde, met het Portrait van den Auteur. f 2 - : -
- Plevier*, (C.) Gezuiverde Vroedkonst, met platen f 2 - 4
- Jatrophilis*, bewys dat geen Apothekers mogen Zieken vifiteeren. f : - 6
- Tuinman*, (C.) Keurstoffen uit de Heilige Propheeten, 2 deelen. f 3 - : -
- Hutchefon*, (G.) Zakelyke en Practicale Verklaringe over de Twaalf kleine Propheeten, 3 deelen. f 4 - : -
- Idem, groot pap. f 5 - : -
- Zakelyke en Practicale Verklaringe over het geheele boek Jobs, 2 deelen. f 4 - : -
- Idem, groot pap. f 5 - : -
- Gargon*, (M.) over de twee brieven van Paulus aan Timotheus, 3de druk. f 2 - : -
- Toitt*, (J. du) over het Euangelium Johannes, 3 deelen f 7 - 10
- Leeuwen*, (G. van) over den brief van Paulus aan de Romeinen, 2de druk, 4 deelen. f 3 - 10
- Landreben*, (A.) over de twee brieven van Paulus aan de Theffalonicenfen, 3de druk, vermeerdert met een toefgift, 2 deelen. f 3 - 12
- Elsnerus*, (T. P.) over de drie Algemeene Zendbrieven van den Apostel Johannis, uitgegeeven met een Voorreden van Profess. G. M. *Elsnerus*. f 2 - 10
- Gilde*, (A. T.) over de drie Algemeene Zendbrieven van den Apostel Johannis. f 1 - 16
- Witt*, (T. de) Kinderen Gods onderscheiden van de Kinderen des Duivels, met een Voorreden van Profess. H. S. van *Alphen*, 2de druk. f 1 - 16
- Hagen*, (P. v. d.) Verborgenheden der Godzaligheid, over Christus Geboorte, Befnydenis, Lyden, Opftandinge, Hemelvaart, en Sendinge des H. Geest, voor, in, en na het Avondmaal. f 3 - 10
- over de Heiderbergfche Catechismus f 2 - : -
- Coeverden*, (G. van) over het Lyden en Sterven des Zaligmakers J. C. vertoont in 44 Predicatieen. f 3 - : -
- Mo-

REGISTER VAN BOEKEN.

<i>Mobachius</i> , (J.) Bazuine aan den Mond, of Boet- en Bededags Predicatieën.	f : - 16
Ontleedkundige Tafelen der H. Schrift.	f 1 : -
<i>Staveren</i> , (J. van) Jacobs Testament en Dood.	f 1 - 4
<i>Honert</i> , (J. v. d.) Lykreden over zyn Hoogheid.	f : - 6
<i>Mommers</i> , (J. M.) Luther Gereformeert.	f 1 - 16

I N O C T A V O.

<i>Haar</i> , (J. v. d.) over de geschote Wonden.	f : - 6
<i>Kulmus</i> , (J. A.) Anatomische Tafelen benevens de daar toe behorende Figuren en Aanmerkinge, over het zamenstel des Menschelyken Lichaams.	f 2 : 4
<i>Schlichting</i> , (J. D.) <i>Embriulcia Nova Detecta</i> , of behandeling in de meeste moejelyke Baringen, met platen	f : - 18
<i>Dolæus</i> , over de Geneezing der Jigt.	f : - 6
<i>Roonbuiizen</i> , (H. van) Genees- en Heelkundige Aanmerkingen, met platen.	f 1 - 10
<i>Bourgeoise</i> , (L.) 't begin en ingang des Menschen, met platen.	f 1 - 4
<i>Ewald</i> , (W. E.) 14 Betragtigen over de Voorboden der Eeuwigheid.	f 1 - 12
_____ 12 Betragtigen over het Eeuwig Leven.	f : - 16
_____ 10 Betragtigen over de Eeuwige Verdoeffenisse.	f : - 16
<i>Coeverden</i> , (G. van) de Weg des Geloofs voorgesteld in Samen-spraken, tusschen twee bekeerde Christenen, 2 deelen.	f 1 : -
<i>Sibersma</i> , (H.) Wie een Christen en hoe te worden.	f : - 12
<i>Bierman</i> , (J.) kort begrip van de Leere der Waarheid	f : - 12
<i>Huyzinga</i> , (J.) nodige Betragtige omtrent het gebrui-ken van des Heeren H. Avondmaal, 5de druk.	f 1 : -
<i>Tuinman</i> , (C.) Mengelstoffen van Gezangen, 3de druk, op Muzyknoten gesteld.	f : - 12
<i>Willinks</i> , (D.) Amstellandsche Arcadia, of Beschryving van Amstelland, met 12 Konstige Gezigten en Tytelplaat, door J. C. Philips en J. Punt, 2 deelen.	f 3 - 10
_____ Idem groot papier.	f 5 - 5
Leven van Prins Eugenius van Savoije, 4 deelen met platen.	f 6 : -
_____ van Philippus de tweede Koning van Spanje, 2de druk, 4 deelen met platen.	f 2 - 10
Verhandeling van de Vryheid in den Burgerstaat, 2de druk.	f 1 - 16
<i>Bellegarde</i> , over het Behagen en Mishagen, 2 deelen.	f : - 18

